

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

Nacije i države u jugoistočnoj Europi

Izdavač:

Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, Solun
Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb

Za izdavača: Srđan Dvornik i Nenad Šebek

Urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

Naslov originala: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials,
Nations and States in Southeast Europe, Thessaloniki 2005

Prijevod s engleskoga: Đurđa Knežević

Lektura: Jadranka Varošaneć

Korektura: Božica Ciboci

Prijelom: Karmen Ratković

Naklada: 1500 primjeraka

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras

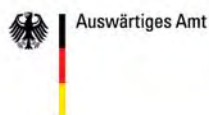
Executive Director: Nenad Šebek

Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos

Project Co-ordinator: Biljana Meškowska, George Georgoudis

Sponzor hrvatskog izdanja:**Current Copy based on the Original English Edition:**

Sponsors: The United States Department of State, the United States Agency for International Development (USAID), the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe.

Disclaimer: The designations employed and presentation of the material in this book do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the publisher (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe), nor on the part of the sponsors (the US State Department, USAID, the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe). This book contains the views expressed by the authors in their individual capacity and may not necessarily reflect the views of the CDRSEE and the sponsoring agencies.

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822

email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-953-6991-15-0 (II. čitanka)

ISBN: 978-953-6991-13-6 (cjelina)

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

II. čitanka

Nacije i države u jugoistočnoj Europi

urednica: Mirela-Luminița Murgescu
urednica cijelog projekta: Christina Koulouri
urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

Hrvatski helsinški odbor

Center for Democracy and Reconciliation
in Southeast Europe
www.cdsee.org

Zagreb 2007.

Uvod	13
Kronologija	17
Karta 1: Prikaz novonastalih balkanskih država 1804.-1862.	25
Prvo poglavlje: Stvaranje nacionalnih država: ciljevi i uspjesi	27
I - 1. Odnos Grčke i Europe, prema pisanju Iosiposa Moesiodaxa (1761.).....	28
I - 2. Povijesni temelji bugarske nacije – po riječima Paisija Hilendarskoga (1762.)	29
I - 3. Evgenios Voulgaris zalaže se za grčku državu (oko 1770.)	29
I - 4. Dimitrios Katartzis objašnjava zašto su Grci nacija, iako nemaju državu (1783.)	30
I - 5. Rumunjska peticija za nacionalnu jednakost u Transilvaniji – Supplex Libellus Valachorum (1791.)	30
I - 6. Turski memorandum o Francuskoj revoluciji (1798.).....	31
I - 7. Utjecaj Francuske revolucije na učene ljude jugoistočne Europe – Ratna pjesma Adamantiosa Koraesa (1800.).....	32
I - 8. Manifest Alexandrosa Ypsilantisa – Borba za vjeru i domovinu (1821.)	33
I - 9. Konzervativni zahtjevi bosanskih spahija (1826.)	33
I - 10. Hatišerif iz Gülhane (1839)	34
I - 11. Rasprava Iona Codru-Drăgušanu u prilog nacionalnoj državi (1844.)	34
I - 12. Plan Ilije Garašanina za stvaranje srpsko-slavenskog carstva – Načertanije (1844.)	35
I - 13. Nacionalni zahtjevi u revolucijama 1848.....	36
A. Slovenski zahtjevi	36
B. Zahtjevanja naroda, usvojeno na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu.....	36
C. Nacionalna peticija koju je prihvatila Rumunjska narodna skupština u Blaju, Transilvanija	36
I - 14. Nezadovoljstvo bosanskih kršćana turskom vlašću – iz pera franjevačkog redovnika Ivana Frane Jukića (1850.)	37
I - 15. Otomanski carski dekret kojim se uspostavlja jednakost među podanicima, bez obzira na vjeru (1856.)	38
I - 16. Različita mišljenja o planu za osnivanje dvojne bugarsko-turske države (1867.)	39
A. Predstavka tajnog Centralnog bugarskog komiteta sultanu Abdul Azizu	39
B. Reakcija Fuad-paše – prema memoarima Hriste Stambolskog.....	40
I - 17. Projekt ujedinjenja Bugara i Srba u južnoslavensko carstvo pod vlašću srpskog kneza Mihaila Obrenovića (1867.).....	41
I - 18. Ruski izvještaj o planovima za zajedničku rumunjsko-bugarsku državu (1867.).....	41

I - 19.	Mišljenje iz 19. stoljeća o odnosu političke slobode i nacije – uvodnik Ljubena Karavelova u listu Svoboda (studen 1869.)	41
Sl. 1.	Slovenija: Tabori (1869.)	42
I-20.	Ferman kojim je osnovana Bugarska egzarhija (1870.).....	42
I-21.	Rezultati plebiscita o pripadnosti crkvi u Skopskoj i Ohridskoj episkopiji (1874.).....	43
I-22.	Hristo Botev o potrebi da se Bugari bore za nacionalno oslobođenje (1875.)	43
I-23.	Politički program Središnjeg bugarskog dobrotvornog društva (Bukurešt, studeni 1876.)	44
I-24.	Albanska pjesma napisana u vrijeme Berlinskoga kongresa (1878.)	44
I-25.	Berlinski mirovni ugovor (1878.)	45
Karta 2:	Balkanske države poslije Berlinskoga kongresa (srpanj 1878.)	47
Sl. 2.	Grčka između Turske i Europe. Karikatura iz lista Aristophanes (1882.).....	48
I-26.	Albanski argumenti u prilog zasebne albanske države (1886.).....	49
I-27.	Sjećanja Ivana Hadži-Nikolova na razgovore iz 1892. godine koji su doveli do stvaranja VMRO-a (1893.).....	49
I-28.	Deklaracija kojom Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija (VMRO) obavještava velike sile o odluci da započne oružani ustanak (1903.)	50
I-29.	Mišljenje Krste Misirkova da političko rješenje makedonskog pitanja treba tražiti u okviru Osmanskog Carstva (1903.)	50
I-30.	Plan Aurela C. Popovicija za pretvaranje Austro-Ugarskog carstva u federalnu državu pod imenom "Sjedinjene Države Velike Austrije" (1906.).....	51
I-31.	Sporovi Albanaca u nastojanju da dobiju vlastitu nacionalnu državu – u prikazu britanskog veleposlanika u Osmanskom Carstvu (1912.)	53
Sl. 3.	Proglašenje albanske neovisnosti u Valoni (1912.) – gravura iz toga razdoblja.....	53
I-32.	Govor Kemal-paše u Damasku o odnosu Turaka i Arapa (1913.).....	53
I-33.	Projekt Dimitrija Čupovskog za stvaranje Balkanske Savezne Demokratske Republike (Sankt Peterburg 1917.).....	54
I-34.	Krfska deklaracija (1917.) o načelima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca.....	55
I-35.	14 točaka iz govora američkog predsjednika Woodrowa Wilsona (1918.) – odredbe koje se odnose na jugoistočnu Europu	56
I-36.	Rezolucija Nacionalne skupštine u Alba Juliji – odluka o ujedinjenju Transilvanije s Rumunjskom (1918.)	57
I-37.	Govor Iuliu Maniuu u rumunjskoj Nacionalnoj skupštini u Alba Juliji (1918.)	58
Karta 3:	Jugoistočna Europa poslije Mirovne konferencije u Parizu i ugovora u Laussanei, 1923.	59
I-38.	Prijedlog da se stvori makedonska država s kantonalnom upravom po uzoru na Švicarsku (1919.)	60
I-39.	Sporazum Grčke i Turske o Cipru (Zürich, 1959.).....	60
I-40.	Franjo Tuđman se zalaže za to da svaka nacija ima pravo na vlastitu državu (1982.).....	62
Karta 4:	Europa poslije I. svjetskog rata	63

Drugo poglavlje: Uređenje nacionalne države	64
IIa. Opći aspekti državne organizacije	65
II-1. Nacrt ustava koji je napisao Rigas Velestinlis (1797.).....	65
II-2. Govor Bože Grujevića na prvom zasjedanju Praviteljstvujuščeg sovjeta (1805.).....	65
II-3. Pismo Vuka Karadžića knezu Milošu Obrenoviću (1832.).....	66
II-4. Srbijanski ustav iz 1835. – struktura vlasti.....	67
II-5. Rumunjski ustav iz 1866. – opće odredbe.....	68
II-6. Britanski ambasador u Istanbulu o stavu Turaka spram ustava (1876.).....	69
II-7. Turski ustav iz 1876.....	69
II-8. Prijestolni govor kneza Nikole u povodu proglašenja ustava Crne Gore (1905.).....	70
II-9. Mladoturska proklamacija (1908.).....	71
Tablica 1: Ustavi zemalja jugoistočne Europe.....	73
Tablica 2: Uvođenje općeg prava glasa u zemljama jugoistočne Europe.....	73
SI. 4. Trg ustava u Ateni (1863.).....	74
IIb. Državljanstvo	74
II-10. Definicija državljanstva u grčkom Ustavu iz Epidaurusa (1822.).....	74
II-11. Definicija državljanstva u grčkom Ustavu iz Trezena (1827.).....	75
II-12. Definicija državljanstva u srbijanskom Ustavu iz 1835.....	75
II-13. Zakonik Danila I., kneza Crne Gore i Brda.....	76
II-14. Promjena odredbe o državljanstvu u članku 7. rumunjskog Ustava (1879.).....	77
II-15. Sporazum o manjinama koji su potpisale savezničke i pridružene države i Rumunjska (1919.).....	77
II-16. Redefiniranje državljanstva u rumunjskom Ustavu iz 1923.....	78
IIc. Nacije i crkve	79
II-17. Carigradska vasiljenska patrijaršija osuđuje običaj da se djeci umjesto kršćanskih daju starogrčka imena (1819.).....	79
II-18. Različita mišljenja o autonomiji grčke crkve u odnosu na Carigradsku vasiljensku patrijaršiju (1833.).....	80
A. Theokletos Farmakides, pristalica autonomije.....	80
B. Konstantinos Oekonomos, protivnik autonomije.....	80
II-19. Dekret o uspostavljanju vlasti sinoda u Rumunjskoj pravoslavnoj crkvi (1864.).....	80
II-20. Komentar francuskog novinara Charlesa Yriarte na nazore pravoslavnih i katoličkih svećenika o odnosu između vjere i nacije u Bosni (1875. –1876.).....	80
II-21. Bugarski Ustav iz 1879. o položaju Bugarske pravoslavne crkve.....	81
II-22. Mišljenje Nikole Pašića o odnosu srpskog naroda i pravoslavne crkve (1890.).....	82
IIId. Infrastrukture nacionalne države	82
II-23. Značaj razvoja zanata za malu naciju – primjer Grčke (1841.).....	82
SI. 5. Valuta koja pokazuje povezanost privrede države s predodžbama o naciji – prva novčanica od 500 drahmi koju je izdala Nacionalna banka Grčke (1841.).....	83

II-24.	Uloga željeznice u jačanju nacionalne države – rumunjski stav (1870.)	83
II-25.	Mišljenje bugarskog kneza Aleksandra Battenberga (1879.-1886.) o značaju željeznice (1879.-1881.)	84
II-26.	Opis bugarske željeznice potkraj 19. stoljeća	84
II-27.	Bugarski zakon o mjerama (1889.)	84
SI. 6.	Nove tehnologije i nacionalni simboli – reklama za šivaće strojeve (Grčka, kraj 19. stoljeća)	85
Ile.	Izgradnja nacije	86
II-28.	Zapostavljanje hrvatskog jezika, pritužbe Ivana Kukuljevića (1843.)	86
II-29.	Značaj jezika za identifikaciju s nacijom – mišljenje Slovenaca (1861.)	86
II-30.	O značaju jezika za identitet Rumunja, u prikazu Titu Maiorescu (1866.)	87
II-31.	Peticija Hrvatskog sabora Franji Josipu za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1867.)	87
SI. 7.	Nacionalno kazalište u Bukureštu – razglednica (kraj 19. stoljeća)	87
II-32.	Značaj jezika i književnosti u razvoju nacija – izvod iz statuta Društva za objavljivanje djela albanske književnosti (1879.)	88
II-33.	Pismo makedonskih studenata u Sankt Peterburgu o makedonskom književnom jeziku (1902.)	88
II-34.	Planovi da se pobude nacionalni osjećaji Rumunja u Transilvaniji – pismo dr. I. C. Drăgescua upućeno Emiliji Rațiju (1874.)	88
II-35.	Plan za strukturiranje albanskog nacionalnog pokreta – pismo novinara Faika Konitze barunu Goluchowskom (Bruxelles, 1897.)	89
II-36.	Smjernice za poučavanje povijesti u Grčkoj (1881.)	89
SI. 8.	Djeca odjevena u povijesne nošnje (Grčka, oko 1875.)	90
II-37.	Pokušaj uspostavljanja nacionalnog sporta u Rumunjskoj (1898.)	90
SI. 9.	Diploma sudionika u sportskom natjecanju srednjoškolaca u organizaciji lista “Gazeta Sporturilor” (Rumunjska između dvaju ratova)	91
II-38.	Albanski kralj Zogu I. o značaju vojne obaveze za stvaranje nacije (1928.)	91
SI. 10.	Rumunjski dječčić odjeven kao mali vojnik (1916.)	92
II-39.	Cilj obrazovanja u Turskoj, prema shvaćanju Ziyi Gökalpa (1914.)	92
II-40.	Protivnik kritizira Atatürkovu politiku povijesti i jezika (privatni dnevnik, 1932.)	93
II-41.	Memoari Mahmuda Esada Bozkurta o nacionalističkoj biti “Atatürkove revolucije”	93

Treće poglavlje: Nacionalne ideologije

IIIa.	Što je nacija?	95
III-1.	Prava i dužnosti rumunjske nacije, po shvaćanju pjesnika i političara Dimitrija Bolintineanu (1869.)	95
III-2.	Srbijanski udžbenik o osnovnim značajkama nacije (1870.)	95
III-3.	Definicija nacije po Ziyi Gökalpu (1923.)	96
III-4.	Definicija nacije kod Mustafe Kemal-paše	96
	A. Naglašavanje religije tijekom rata (1920.)	96
	B. Dodavanje kulture (1922.)	96

	C. Naglašavanje jedinstva (1924.).....	97
	D. Poopćavanje i pojednostavnjivanje (1929.).....	97
IIIb.	Samo-definiranje	97
III-5.	Biti Bugarin – pjesma Bugarin sam Ivana Vazova (1917.).....	97
III-6.	Biti Albanac – mišljenje Pashka Vase (1879.).....	98
SI. 11.	Samodefiniranje nacije u slikama – slovenska razglednica (početak 20. stoljeća).....	98
SI. 12.	Samodefiniranje nacije u slikama – rumunjska razglednica (početak 20. stoljeća)	98
III-7.	Biti Turčin – mišljenje dr. Rize Nura (1932.).....	99
III-8.	Biti Slovenac – Dimitrij Rupel o karakteru Slovenaca (1987.).....	99
III-9.	Nenacionalna samoidentifikacija rumunjskih seljaka – sjećanja Georga Ionescu-Giona (1889.)... 99	
III-10.	Nenacionalna samoidentifikacija u Makedoniji – doživljaj H. N. Brailsforda (1905.).....	100
SI. 13.	Bosanskohercegovački paviljon na Međunarodnoj izložbi u Parizu (1900.).....	101
IIIc.	Nacionalni simboli	101
III-11.	Rigas Velestinlis – opis zastave i simbola Helenske Republike kako ga on zamišlja (1797.).....	101
SI. 14.	Zastava grčkog otoka Psare tijekom Rata za neovisnost, s parolom “Sloboda ili smrt”, križ i simboli tajnog društva “Filiki etaireia”	102
SI. 15.	Rumunjska zastava Bukureštanske gradske garde s natpisom “Jedinstvo stvara moć” (1867.)....	103
SI. 16.	Zastava i grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevine Jugoslavije (od 1929.).....	103
III-12.	Značaj albanske zastave, govor biskupa Fan Stylian Nolja na sprovodu Faika Konitze (1942.)....	103
SI. 17.	Današnje zastave zemalja jugoistočne Europe.....	104
III-13.	Himne	105
	A. Grčka himna (1823.).....	105
	B. Hrvatska himna (1835.).....	105
	C. Albanska himna (1912.).....	105
SI. 18.	Promjene državnog grba Bugarske (od 1741. godine do danas)	106
SI. 19.	Srbijanski grb prema nacrtu Pavla Rittera Vitezovića (1701.).....	107
SI. 20.	Grb Srbije.....	107
SI. 21.	Grb Crne Gore	107
SI. 22.	Monarhija i država – rumunjska razglednica s likom kralja Carola I. (1866.-1914.).....	107
III-14.	Pokušaj uvođenja narodne nošnje u Grčkoj (1843.)	108
SI. 23.	Srbijanska seljanka u tradicionalnoj nošnji (1865.)	108
	Tablica 3: Glavni državni praznici u sadašnjim državama jugoistočne Europe.....	109
IIIId.	Nacionalne mitologije	110
SI. 24.	Vizualno prikazivanje nacije	110
	A. Slobodna Bugarska – litografija Georgija Dančova (1879.).....	110
	B. Francuske razglednice koje prikazuju Srbiju i Crnu Goru.....	111
III-15.	Povijesni korijeni makedonske nacije – Gjorgji Pulevski, Za Makedonce (1879.)	112
SI. 25.	Heroji povijesti kao suvremeni uzori	112

	A. Leonida, kralj stare Sparte, poručuje Perzijancima da se neće predati: “Μολών λαβέ” (“Dođite i uzmite”), slika iz grčkog udžbenika (1901.).....	112
	B. Smrt Vase Čarapića prilikom osvajanja beogradske tvrđave 1806. – slika Anastasa Jovanovića (1817.-1899.).....	112
III-16.	Sjećanje dr. Rize Nura o utjecaju narodnih epskih priča.....	112
SI. 26.	Simboličko predstavljanje političkih događaja.....	113
	A. Crnogorski ustanak – slika Đure Jakšića (1832.-1878.).....	113
	B. Ujedinjena Bugarska – slika Nikolaja Pavlovića (1885.).....	113
III-17.	Rumunjski zakon o čuvanju uspomene na narodnu junakinju Ecaterinu Teodoroiu (1921.).....	114
SI. 27.	Rumunjski plakat u povodu 70. obljetnice osnivanja moderne države (1929.).....	115
SI. 28.	Hrvatska poštanska marka s likom slavnog košarkaša Dražena Petrovića (1994.).....	115
III-18.	Suvremeni historičar o povijesnom podrijetlu albanskog grba (2000.).....	116
III-19.	Sjećanje na Huseina-kapetana Gradašćevića u Bosni.....	116
Četvrto poglavlje: Sukob nacionalizama.....		117
IVa.	Ideologije koje su pridonijele izazivanju sukoba.....	118
IV-1.	Nacionalne predrasude prema Nijemcima u Hrvatskoj (1866.).....	118
IV-2.	Sjećanja dr. Rize Nura o tome kako je odbio oženiti se strankinom (1910.).....	118
IV-3.	Različiti pogledi na grčku “megale idea” – razgovor profesora Nikolaosa Saripolosa i kralja Georgiosa I. (1877.).....	118
IV-4.	Historičar Alexandru D. Xenopol definira rumunjski nacionalni prostor (1888.).....	118
IV-5.	Nacionalne podjele u Turskom parlamentu (1908.-1914.).....	119
IV-6.	Proglasi antikolonijalne borbe ciparskih Grka (1955.).....	120
IVb.	Konkretni sukobi.....	121
IV-7.	Stjepan Radić: Hoćemo našu hrvatsku domovinu unutar jugoslavenske zajednice (1918.).....	121
IV-8.	Proglas Srba, Hrvata i Muslimana iz Bosne (1943.).....	122
IV-9.	Deklaracija Prvog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije (1944.).....	122
IV-10.	Poteškoće antikolonijalne borbe na Cipru 1955.-1959. – analiza Georgija Grivasa, vođe EOKA-e (Dighenis).....	123
SI. 29.	Apeli Cipra Ujedinjenim narodima (sredina 20. stoljeća).....	124
IV-11.	Perspektiva ljevičarske partije ciparskih Grka (AKEL) (1955.).....	124
IV-12.	Ciparski Turci protiv EOKA-e, 1960.	125
IV-13.	Ciljevi “hrvatskog proljeća” početkom 1970-ih, kako ih se sjeća pisac Vlado Gotovac.....	126
IV-14.	Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), 1986.	127
IV-15.	Stav jednog Slovenca o pitanju jezika u komunističkoj Jugoslaviji 1987.....	129
IV-16.	Majska deklaracija Slovenskog demokratskog saveza (1989.).....	130
IV-17.	Nogomet i nacionalizam – sjećanje jednoga hrvatskog navijača o putovanju na utakmicu Partizan – Dinamo (1989.).....	130

IV-18.	Spisateljica Dubravka Ugrešić osuđuje podjele i ratove devedesetih godina dvadesetog stoljeća	131
IV-19.	Odnos hrvatskog i srpskog jezika – mišljenje hrvatskog jezikoslovca Stjepana Babića (2003.) ...	131
IV-20.	Reakcija na prikazivanje srpskog filma s hrvatskim titlovima (1999.)	132
IV-21.	Podijeljeni identitet jedne žene u Hrvatskoj.....	132
IVc.	Prevladavanje nacionalizma?	133
IV-22.	Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (1995.)	133
IV-23.	Ugovor Mađarske i Rumunjske o razumijevanju, suradnji i dobrosusjedskim odnosima (1996.)	134
IV-24.	Ohridski Okvirni sporazum kojim je okončan oružani sukob u Makedoniji (2001.).....	135
IV-25.	Procjena na osnovi vlastitog iskustva o odnosima Rumunja i Mađara na područjima s mješovitim stanovništvom (2001.).....	136
IV-26.	Sport kao način prevladavanja nacionalizma. Ciparski Grci navijaju za lokalnu momčad ciparskih Turaka (2003.)	137
Sl. 30.	Crta razdvajanja (“zelena linija”) u Nikoziji (2003.)	137
IV-27.	Dva mišljenja o brisanju “zelene linije” koja dijeli grčki od turskog dijela Cipra (23. travnja 2003.)... 137	
	A. Mišljenje Nicosi Anastasioua, objavljeno na internetu	137
	B. Turski učitelj iz Famaguste opisuje posjet obitelji ciparskih Grka (2003.)	137
Bibliografija	138

Modernu Europu, kao i znatan dio neeuropskog svijeta, čine nacije. Od 19. stoljeća, nacionalističke ideologije su toliko snažne da usmjeravaju djelovanje velikih skupina ljudi i utječu na funkcioniranje država. U tom pogledu jugoistočna Europa nije izuzetak. Na tom je području tijekom 19. stoljeća nastalo pet nacionalnih država. Neke su bile nove, stvorene na teritoriju koji je prethodno bio pod turskom vlašću – to su Srbija (gdje je borba za slobodu počela 1804. godine, državnost postupno stjecana od 1815. do 1830. godine, a formalna neovisnost izborna 1878.), Grčka (gdje je oslobodilačka borba počela 1821., a neovisnost stečena 1830.) i Bugarska (gdje je do ustanka protiv Turaka došlo 1876. godine, država proglašena 1878., a neovisnost 1908.). Druge su nastale od vazalnih kršćanskih kneževina u okviru Osmanskog Carstva – Rumunjska (formirana ujedinjenjem Vlaške i Moldavije 1859., neovisnost stekla 1877./1878.) i Crna Gora (autonomni teritorij na čijem je čelu od 18. stoljeća vladika, 1852. postaje nasljedna kneževina, a neovisnost stječe 1878.). Početkom 20. stoljeća nastale su još dvije nacionalne države: Albanija 1912./1913., poslije balkanskih ratova, i Turska, raspadom Osmanskog Carstva poslije Prvoga svjetskog rata (od 1919. godine postoji nacionalna vlada, ali je Republika Turska službeno proglašena 1923.). Britanska kolonija Cipar je neovisna država od 1960. godine, a kada se raspala Jugoslavija, 1991. godine, nastalo je nekoliko novih država: Slovenija, Hrvatska, Makedonija* i Bosna i Hercegovina, dok su Srbija i Crna Gora formirale federaciju koja je priznata 2002. Godine 2006. Srbija i Crna Gora razdvojile su se u dvije zasebne države.

Dakako, nacionalne države nisu bile ni ranije, kao što ni sada nisu jedini tip države u jugoistočnoj Europi. Postojala su i višenacionalna carstva i drugi oblici multietničkih država, a mnoge nacije dugo nisu imale vlastitu državu. Ipak, povijest toga područja oblikovao je složen odnos između nacije i države, a nacionalne države postale su jedno od osnovnih obilježja jugoistočne Europe. Usprkos činjenici da su te države relativno mlade u usporedbi s drugim europskim državama kao što su Francuska, Španjolska i Britanija (premda su, i to treba spomenuti, Srbija i Grčka formirane kao nacionalne države prije Italije ili Njemačke), njihova nestabilnost i posljedični nacionalni sukobi od ključnog su značaja za cjelokupni povijesni razvoj jugoistočne Europe tijekom posljednjih dvaju stoljeća.

Za većinu stanovnika jugoistočne Europe etnički definirana nacionalna država postala je "normalan" oblik državne organizacije. Ljudi s toga područja učeni su da se poistovjećuju sa "svojom" nacijom i da se bore za uspostavljanje i obranu svoje nacionalne države. Države jugoistočne Europe nastale su vrlo kasno, te su stoga historičari i političari pokušavali osnažiti svoj legitimitet povezujući ih s antičkim i/ili srednjovjekovnim državama, čime bi se u ideološkom nadmetanju s nacijama koje su stvarni ili potencijalni rivali osiguralo argument "prvenstva" (tj. "mi smo kronologijski bili prvi..."). Pod tim okolnostima povijest svakoga naroda često je smatrana borbom za nacionalne ideale, koja je teleologijski vodila stvaranju nacionalne države; svi povijesni trenuci, osobe i procesi ocjenjivani su s obzirom na doprinos koji su dali ispunjenju nacionalnog ideala. Takvi iskrivljeni povijesni prikazi korišteni su za jačanje nacionalne kohezije i poticanje nastojanja na modernizaciji društva. Povijest modernizacije puna je značajnih uspjeha i katastrofalnih promašaja, i nacionalne države jugoistočne Europe moraju preuzeti odgovornost za sve stavke u povijesnoj bilanci. Ipak, evidentno je da je historiografija katkad bivala i zlorabljena kako bi se narod pokrenuo protiv raznih unutarnjih i/ili vanjskih neprijatelja, bili oni stvarni ili izmišljeni. Kao što dokazuje i nedavno iskustvo bivše Jugoslavije, takva politička zlouporaba povijesti pridonijela je izbijanju rata i raspirivanju mržnje među raznim nacijama i etničkim skupinama.

* Prema vlastitom ustavu, država se zove Republika Makedonija. Pod tim je imenom priznaju Republika Hrvatska i niz drugih zemalja, a u Ujedinjenim Nacijama i u Europskoj Uniji priznata je pod nazivom "Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija" – op. ur.

Proučavanje nacionalizma značajno je napredovalo u posljednje vrijeme. Historičari i sociolozi istražuju strukturne komponente nacionalne države i njihov povijesni razvoj. Formulirano je nekoliko teorija o prirodi nacija i nacionalizma: od esencijalističkog etnocentrizma do konstruktivističkih pristupa koji tvrde da su nacije samo mentalni, nedavno “izmišljeni” konstrukti. Premda se o tome i dalje vode žučne rasprave, sve se više stručnjaka slaže s tvrdnjom da “nacije” i nacionalni identiteti nisu “vječni entiteti”, nego povijesno razvijeni fenomeni, nastali u stanovitim povijesnim kontekstima, fenomeni koji s vremenom evoluiraju, izloženi diskontinuitetima i epizodama konstruiranja, dekonstruiranja i rekonstruiranja. Moderni nacionalizmi često rabe starije etničke osjetljivosti i simbole i dodaju im nova značenja, kombiniraju ih s novim elementima i sve to smještaju u nove mentalne i ideologijske sklopove. U tom su pogledu moderne nacije zaista, kao što je to rekao Benedict Anderson, “zamišljene zajednice” (imajte na umu da riječ “zamišljene” ovdje ne znači “fiktivne”). No taj obrazac nije svojstven samo jugoistočnoj Europi. On je zajednička značajka modernog svijeta.

Osim osnovnog konsenzusa o “stvorenosti” modernih nacija, historičari su raspravljali i došli do mnogih novih spoznaja o općim obrascima i posebnim značajkama koji su uobličili razne nacionalne države. U usporedbi s drugim dijelovima Europe, nacionalne države su u posebnom slučaju jugoistočne Europe nastale relativno kasno. Morale su se voditi dugotrajne i komplicirane oslobodilačke borbe bilo protiv postojećih višenacionalnih carstava, bilo protiv suparničkih nacionalnih država. Stoga su neki oblici nacionalizma prethodili stvaranju nacionalnih država. Ipak, ti kronologijski stariji skupovi nacionalnih vrednota nisu bili dovoljni za uspješno funkcioniranje novijih država, pa su nove političke i kulturne elite učinile sve da građane preoblikuju u skladu s nacionalističkim vrednotama. Ni ovo nastojanje da se nacija izgradi pod vodstvom države nije specifičnost jugoistočne Europe. Naprotiv, u nekim je dijelovima zapadne Europe još ranije vođena takva, pa čak i okrutnija politika. Čuvena knjiga Eugena Webera *Pretvaranje seljaka u Francuze...* pokazuje da je čak i u Francuskoj većina seoskog stanovništva počela sebe određivati u nacionalnim odrednicama tek tijekom 19. stoljeća, pod utjecajem osnovnog obrazovanja, obvezne vojne službe i modernih sredstava komunikacije.

Odnos između nacije i religija pokazao se posebice složenim. Za velik broj stanovnika jugoistočne Europe vjerska pripadnost bila je i ostala pitanje od ključnog značaja – takav je slučaj, primjerice, s pravoslavljem kod Grka i Srba, ili katoličanstvom kod Hrvata; za druge, poput Albanaca, religija je bila manje značajna, a nacija bez većih poteškoća objedinjuje ljude različitih vjeroispovijesti. U ovoj povijesnoj čitanici dodatno su osvijetljeni i drugi specifični problemi, kao što je odnos nacije i jezičnih identiteta.

Osnovni cilj ove čitanke jest ponuditi nastavnicima i učenicima povijesne izvore koji im mogu pomoći da bolje razumiju složenost odnosa između nacija i država u jugoistočnoj Europi. Da bi po opsegu ostala u razumnim okvirima i mogla poslužiti nastavnicima, učenicima i znanstvenicima, ipak smo se morali odlučiti za neke prioritete. Odlučili smo usredotočiti se na nastanak nacionalnih država, na pitanja izgradnje nacije, na nacionalne ideologije i neke sukobe koje je nacionalizam potaknuo. Takav izbor sadržaja utjecao je i na kronologijske granice u traganju za relevantnim izvorima. U središtu pozornosti je 19. stoljeće, ali je dodano i nekoliko povijesnih izvora o prosvijećenosti prije 1800. godine i odjecima Francuske revolucije u jugoistočnoj Europi, a što je sve pridonijelo razmahu nacionalnih pokreta na tom području. Uvrstili smo i nešto povijesnih izvora iz 20. stoljeća kako bismo dokumentirali razmah novih nacionalnih država, novi razvoj odnosa između nacija i država, utjecaj nacionalizma na tijek nekih sukoba, te ponešto od onoga što svjedoči o težnji ka prevladavanju nacionalizma. Pri tome smo se trudili da ne ponudimo materijal koji se već može naći u drugim povijesnim čitankama objavljenima u okviru ovoga projekta i koje se temeljno i detaljno bave balkanskim ratovima i Drugim svjetskim ratom. Obrađujući razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata, pažnju smo prvenstveno usmjerili na bivšu Jugoslaviju i sukobe koji su tijekom devedesetih doveli do pojave novih postjugoslavenskih nacionalnih država. Svjesni smo činjenice da su neki aspekti razvoja nacionalizma u 20. stoljeću ostali zanemareni, ili ih čak nema. Od onoga što uopće nije spomenuto najznačajnija je kulminacija nacionalnih ideologija

i politike diskriminacije u međuratnom razdoblju, kao i specifični vidovi jugoslavenskog, albanskog, rumunjskog i bugarskog nacionalkomunizma. Naime, složenost tih tema zahtijeva uključivanje velikog broja dodatnih izvora; imajući na umu da je čitanka u ovom obliku već preopsežna u usporedbi s ostalim trima iz ovoga projekta, navedene teme morali smo ostaviti za neki drugi, zasebni pothvat.

Nadamo se da će povijesni izvori iz zemalja jugoistočne Europe ispuniti prazninu u znanju koje narodi ove regije imaju jedni o drugima. Zapravo, većina stanovnika jugoistočne Europe o vlastitoj naciji i "glavnim" nacijama (zapadnog) svijeta zna mnogo više nego o svojim susjedima koje ili zapostavlja ili pak o njima ima samo jednostrane predodžbe. Materijalima koji čine ovaj priručnik želimo potaknuti nastavnike i učenike da povijest svoje zemlje usporede s povijestima drugih zemalja jugoistočne Europe, da pronađu zajedničke elemente, kao i one koji su specifični za neke zemlje ili povijesna razdoblja, te da shvate složenost povijesnih promjena. Očevidno, nismo mogli prikazati izvore iz svih zemalja o svim aspektima odnosa nacija i država tijekom posljednjih dvaju stoljeća. Morali smo napraviti izbor, djelomice uvjetovan raspoloživim relevantnim izvorima, a djelomice težnjom da se održi određena ravnoteža i da u materijalima sve nacije ovoga područja nađu svoje mjesto. Usprkos svim našim nastojanjima, moramo se pomiriti s činjenicom da bi neki čitatelji ovoga priručnika uvrstili i neke druge tekstove; ako i jest tako, to znači da je priručnik postigao jedan od svojih ciljeva, a to je da potakne nastavnike, učenike i profesionalne povjesničare da još jedanput, svježim pogledom razmotre složene povijesne odnose nacija i država na području jugoistočne Europe.

Uvjereni smo da će uravnoteženiji i na povijesnim izvorima zasnovan pristup povijesti nacionalnih država u jugoistočnoj Europi pomoći mlađoj generaciji da bude tolerantnija spram drugih nacija i etničkih skupina, i da bude otvorenija prema suvremenim zbivanjima. Na njima je – kao i na nama – da racionalno i informirano odlučujemo između raznih mogućnosti, te da se prilagodimo izazovima povijesnih procesa koji nastaju, a već određuju nove odnose između pojedinaca, zajednica, nacionalnih država i nadnacionalnih organizacija i institucija.

Kronologija

1762.	Pajsije Hilendarski piše Slavensko-bugarsku historiju, u kojoj poziva na nacionalno osvješćenje
1768.-1774.	Rusko-turski rat; Grci podižu ustanak uz potporu Rusije (1770.-1774.)
1797.	Rigas Velestinlis piše ustav "Helenske Republike" Francuska osvaja Veneciju; Francuska i Habsburgovci između sebe dijele teritorij Venecije na temelju sporazuma u Campo Formiju: Habsburgovci dobivaju Dalmaciju, a Francuska otoke u Jonskome moru (kojima vlada do 1799.)
1800.-1807.	"Jonska Republika", vazalna država Osmanskog Carstva; pod britanskom okupacijom do 1807., a potom dobiva status britanskog protektorata sve do 1864.
1804.-1813.	Srbi pod vodstvom Karađorđa podižu Prvi srpski ustanak, koji Turci ubrzo guše
1805.-1813.	Veliki dijelovi Dalmacije, Hrvatske i Slovenije potpadaju pod Napoleonovu vlast (Ilirske provincije); poslije Napoleonova poraza taj teritorij ponovno postaje austrijski
1806.-1812.	Rusko-turski rat; na temelju mirovnog sporazuma potpisanog u Bukureštu istočna Moldavija (Besarabija) je pripojena Rusiji
1814.	U Odesi se osniva tajno društvo "Filiki etairia" (Društvo prijatelja), čiji je cilj oslobođenje Grčke od turske vlasti
1815.	Drugi srpski ustanak pod vodstvom Miloša Obrenovića; u prosincu 1815. sultan priznaje Miloša za kneza Srbije (koja je tada obuhvaćala samo Beogradski pašaluk)
1821.	Vlaška revolucija pod vodstvom Tudora Vladimirescu; revolucija u Grčkoj počinje tako što malobrojna grčka vojska pod zapovjedništvom Alexandrosa Ypsilantija osvaja Moldaviju; nakon toga dolazi do ustanka na Peloponezu koji se širi i na okolna područja
1822.	Grčka narodna skupština u Epidaurusu proglašava Grčku Republiku i donosi prvi grčki ustav
1826.	Sultan Mahmud II. ukida janjičarski red i tako otvara put za reforme u Osmanском Carstvu
1827.	Velika Britanija, Francuska i Rusija otvoreno podržavaju Grke; združena flota pobjeđuje tursko-egipatsku flotu kraj Navarina
1828.-1929.	Rusko-turski rat; Rusi zauzimaju Moldaviju i Vlašku
1829.	Mir u Adrianopolu (Jedrene); Srbija je priznata za vazalnu kneževinu s Milošem Obrenovićem, koji stječe nasljedno kneževsko dostojanstvo; Vlaška i Moldavija ostaju pod turskom vlašću, ali su i pod zaštitom Rusije
1830.	Londonski ugovor: Grčka je proglašena neovisnom monarhijom, čiji su jamci Britanija, Francuska i Rusija

1831.-1832.	Organski statuti, doneseni u Vlaškoj i Moldaviji pod ruskim nadzorom; "konzervativna modernizacija" koja čuva moć knezova i boljara
1832.	Na konferenciji u Londonu određene granice grčke države i donesena odluka da Otto, drugi sin Ludwiga I. Bavarskog, postane kralj Grčke s nasljednim dostojanstvom
1834.	Atena umjesto Nafpliona postaje glavni grad Grčke
1835.	Srpski ustav (koji je sultan odobrio 1838.); ograničava vlast kneza u korist izabrane skupštine
1837.	U Ateni osnovano sveučilište i Arheološko društvo
1839.	Hatišerif od Gülhane; službeni početak reformi tanzimata u Osmanskom Carstvu
1841.	Osnivanje grčke Nacionalne banke
1834.-1844.	Grčka postaje ustavna monarhija, uvodi se gotovo potpuno glasačko pravo za muškarce
1830.-1848.	Razdoblje intenzivnih nacionalnih pokreta u Austrijskom carstvu, izražena borba da nacionalni jezici postanu službeni; u tim okolnostima se pripadnici Hrvatskog narodnog preporoda (Ilirski pokret) bore za hrvatski jezik (postao službenim jezikom 1847.) i autonomnu Hrvatsku u Austrijskom carstvu, dok se u Transilvaniji Rumunji sukobljavaju s Mađarima na nacionalnoj osnovi
1847.	Hrvatski jezik umjesto latinskoga postaje službenim jezikom u Hrvatskoj
1848.-1849.	Revolucije diljem Europe, i u Austrijskom carstvu i rumunjskim kneževinama: revolucionari postavljaju političke, socijalne i nacionalne zahtjeve; nacionalne podjele izazivaju sukobe mađarskih, hrvatskih, rumunjskih i srpskih revolucionara; Turci i Austrijanci uz pomoć Rusije guše revolucije
1850.	Vaseljska patrijaršija u Carigradu priznaje autokefalnost grčke crkve, proglašenu još 1833. godine
1852.	Knez Danilo I. Petrović (1851.-1860.) proglašava Crnu Goru kneževinom i započinje program modernizacije
1853.-1856.	Krimski rat; Rusija trpi poraz od udruženih snaga Osmanskog Carstva, Velike Britanije, Francuske i Sardinije; Pariškim mirovnim sporazumom Moldavija, Vlaška i Srbija dolaze pod zajedničku zaštitu Saveznika
1858.	Pariška konvencija; Velike sile pretvaraju Moldaviju i Vlašku u dvije odvojene države, ali pod zajedničkim imenom "Ujedinjene kneževine"
1859.	Alexandru Ioan Cuza izabran za kneza Moldavije i Vlaške; institucije dviju kneževina postupno se objedinjuju sve do 1862; uspostavljanje moderne rumunjske države
1860.	Osnovano sveučilište u Iaşiju (1864. i u Bukureštu)
1862.	Revolucija prisiljava princa Otta I. da napusti Grčku

1863.	Danski princ Georg od Holstein-Sonderburg-Gluksburga izabran za kralja Grčke Georga I. (1863–1913.); prema novom ustavu (1864.) narod je podanik Krune i suverene države; Velika Britanija prepušta Grčkoj jonske otoke Masovna sekularizacija crkvene imovine u Rumunjskoj; sukob s Patrijaršijom u Carigradu
1866.	Alexandru Ioan Cuza prisiljen abdicirati; njemački princ Karl od Hohenzollern-Sigmaringena postaje knez Rumunjske (1866.-1914., kralj od 1881.); ustavom iz 1866. uspostavljena ustavna monarhija i zajamčena građanska prava i slobode, ali je pravo glasa ograničeno imovinskim cenzusom
1867.	Dualističkom nagodbom stvorena Austro-Ugarska; Slovenija i Bukovina ostaju dijelovi Austrije, a Transilvanija i Hrvatska postaju dijelovi mađarske kraljevine; posebnom nagodbom (1868.) Hrvatska zadržava određen stupanj autonomije unutar Mađarske; ipak, mađarski centralizam i politika asimilacije izazivaju veliko nezadovoljstvo među Rumunjima i Hrvatima
1866.-1869., 1889.	Krećani zahtijevaju poštivanje turskih reformi, ali njihov je krajnji cilj ujedinjenje s Grčkom
1869.	U Rumunjskoj osnovan Bugarski revolucionarni komitet s Ljubenom Karavelovim na čelu
1870	Turskim dekretom uspostavljena Bugarska egzarhija; iako nemaju zasebnu državu, Bugari dobivaju crkvenu organizaciju koja je neovisna o Carigradskoj patrijaršiji
1872.	Protunacionalistička odluka Carigradske, Aleksandrijske i Antiohijske pravoslavne patrijaršije kojom se svaka podjela crkvene nadležnosti temeljena na etničkoj pripadnosti označava šizmom
1875.	U Bosni i Hercegovini ustanak protiv Turaka; početak "istočne krize" 1875.-1878.
1876.	Turci surovo guše travanjski ustanak u Bugarskoj; Srbija i Crna Gora objavljuju rat Osmanskom Carstvu i doživljavaju poraz; zbog sve većeg međunarodnog pritiska i unutarnjih previranja, turske vlasti su prisiljene donijeti prvi osmanski ustav, kojim se daju potpuna i jednaka prava svim podanicima Carstva, ali se Carstvo istodobno proglašava "nedjeljivom cjelinom"
1877.	U Istanbulu osnovan Središnji odbor za obranu prava albanskog naroda Rusija objavljuje rat Osmanskom Carstvu i prodire u Bugarsku; Rumunjska proglašava neovisnost i priključuje se Rusima; nakon izvrsnog otpora osmanska vojska je poražena kod Plevne
1878.	Mirovni ugovor u San Stefanu (3. ožujka); nakon intervencije Velike Britanije i Austrougarske, Berlinski kongres završava novim mirovnim ugovorom (1. srpnja): Rumunjska, Srbija i Crna Gora priznate su kao neovisne države; Bugarska je podijeljena na vazalnu kneževinu Bugarsku i autonomnu pokrajinu Istočnu Rumeliju; Rumunjska dobiva Dobrudžu u zamjenu za južnu Besarabiju, koju predaje Rusiji; Srbija i Crna Gora također dobivaju skromna teritorijalna proširenja;

1878.	Bosna i Hercegovina stavljena je pod upravu Austrougarske; posebnom tursko-Britanskom konvencijom Cipar je stavljen pod britansku upravu, ali ostaje pod turskom vrhovnom vlašću (4. lipnja 1878.) Sultan Abdulhamid II. (1876.-1909.) stavlja van snage Ustav iz prosinca 1876., raspušta Parlament i vlada autokratski do 1908. godine. Albanska liga u Prizrenu donosi nacionalni program
1879.	Prema Ustavu iz Turnova Bugarska uspostavlja ustavnu monarhiju; prvi knez je Aleksandar od Battenberga (1879.-1886.)
1880.	Osniva se Nacionalna banka Rumunjske
1881.	Tesaliju i područje Arte u Epiru Osmansko Carstvo predaje Grčkoj, u skladu s Berlinskim ugovorom
1885.	Istočna Rumelija se ujedinjuje s Bugarskom kneževinom; pokušaj Srbije da za to dobije neku kompenzaciju propada u srpsko-bugarskom ratu (1885.-1886.)
1886.	Politička kriza u Bugarskoj; knez Aleksandar od Battenberga abdicira; Rusija raskida diplomatske odnose s Bugarskom
1887.	U Bugarskoj Ferdinand od Sax-Cobourg-Gothe izabran za kneza (1887.-1918.)
1893.	Stvaranje VMRO-a (Vnatrešna makedono-odrinska revolucionarna organizacija)
1896.	Prve međunarodne Olimpijske igre u Ateni
1897.	Grčko-turski rat; Grčka je poražena
1898.	Kreta postaje vazalna, poluautonomna država; za guvernera Krete imenovan je grčki princ Georgios
1903.	Vojni puč u Srbiji; ubijeni kralj Aleksandar I. Obrenović i njegova obitelj; Petar I. Karađorđević (1903.-1921.) postaje kralj; sve izrazitija nacionalistička orijentacija srbijanske politike Turci guše Ilindenski ustanak u Makedoniji
1907.	Velika seljačka buna u Rumunjskoj
1908.	Mladoturska revolucija u Osmanskom Carstvu; vraćen Ustav iz 1876. i organizirani izbori za Parlament; Bugarska proglašava neovisnost; Austrougarska anektira Bosnu i Hercegovinu ("Bosanska kriza" sa Srbijom i Rusijom)
1911.-1912.	Talijansko-turski rat; Italija osvaja Dodekaneske otoke (i Libiju)
1912.	Albanski ustanak; oružani otpor organizirali su Ismail Qemal i Luigj Gurakuqi
1912.-1913.	Balkanski ratovi; većina turskih teritorija u Europi pripada Bugarskoj, Srbiji, Grčkoj i Crnoj Gori; Albanija proglašava neovisnost (28. studenog 1912.); Makedonija je podijeljena između Bugarske, Srbije i Grčke; Rumunjska od Bugarske pripaja sjevernu Dobrudžu
1914.	Princ Wilhelm od Wieda prihvaća prijestolje kralja Albanije koje su mu ponudile velike sile

1914.-1918.	Prvi svjetski rat; povod za izbijanje rata je atentat na nadvojvodu Franza Ferdinanda u Sarajevu, koji su izvršili srpski nacionalisti; u rat ulaze sve države jugoistočne Europe, osim Albanije, koja je ipak bila okupirana; Austrougarska, Osmansko Carstvo (od 1914.) i Bugarska (od 1915.) su na strani Središnjih sila, a Srbija, Crna Gora (od 1914.), Rumunjska (od 1916.) i Grčka (od 1917., usprkos protivljenju kralja Konstantina) na strani Antante
1915.	Početak prisilne deportacije svih turskih Armenaca (travanj). Dana 6. listopada 1915. Vincent Bryce je, u govoru u Domu lordova, rekao da se "procjenjuje kako je u tom procesu oko 800.000 Armenaca masakrirano". Od tada je pitanje tog genocida predmet prijeporā, osobito u Turskoj.
1917.	Srpska vlada i predstavnici Jugoslavenskog odbora donose na Krflu Deklaraciju o osnivanju zajedničke jugoslavenske države
1917.-1918.	U kontekstu ruske revolucije, u Besarabiji je proglašena demokratska republika, a onda je u skupštini izglasano ujedinjenje s Rumunjskom (27. ožujka 1918.)
1918.	Slom Središnjih sila; Osmansko Carstvo i Bugarska kapituliraju; raspad Austro-Ugarske; u južnim dijelovima bivše Austro-Ugarske proglašena je Država Slovenaca, Hrvata i Srba; Vojvodina i Srijem priključuju se Srbiji; Narodno vijeće Države Slovenaca, Hrvata i Srba donosi odluku o ujedinjenju sa Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca; Rumunji Bukovine i Transilvanije pridružuju se Rumunjskoj
1919.-1920.	Mirovna konferencija u Parizu; sporazumima iz Saint-Germain-en-Layea (s Austrijom), Neuillyja (s Bugarskom) i Trianona (s Mađarskom) postavljaju se nove granice u jugoistočnoj Europi; teritorij Banata među sobom dijele Rumunjska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; Bugarska predaje Grčkoj zapadnu Trakiju; Grčka, Rumunjska i Jugoslavija, a poslije i Bugarska i Turska, morale su potpisati posebne ugovore kojima se jamče prava nacionalnih manjina u okviru njihovih granica
1919.	Uz pristanak Francuske, Velike Britanije i SAD-a, Grci osvajaju zapadni dio Male Azije (Smirnu), kao protuteža talijanskoj ekspanziji u toj regiji; Kurdi i Armenci pokušavaju stvoriti vlastite nacionalne države; početak turskog narodnog otpora u Maloj Aziji, pod vodstvom Mustafe Kemal-paše (kasnije nazvan Atatürk)
1920.	Mirovni ugovor iz Sevresa; sultan Mehmed VI. prihvaća praktički raspad Osmanskog Carstva (gubitak arapskih zemalja, Armenije i Trakije; referendum u Smirni nakon pet godina grčke uprave; mogućnost neovisnosti Kurdistan; sfere utjecaja Velike Britanije, Francuske i Italije u Maloj Aziji); turski nacionalisti odbijaju prihvatiti sporazum i slamaју Armence i Kurde
1922.	Turska pobjeđuje grčku vojsku; turske snage preuzimaju kontrolu nad Smirnom/Izmirom, Carigradom/Istanbulom i istočnom Trakijom
1923.	Mirovni ugovor u Laussanei; prisilna razmjena stanovništva između Grčke i Turske Kraj Osmanskog Carstva i službeno proglašenje Republike Turske Stambulski i Agrarni savez masakrirani u Bugarskoj

1924.-1928.	Na zasjedanju parlamenta Kraljevine SHS srpski nacionalistički poslanik iz Crne Gore ubija hrvatskog političkog vođu Stjepana Radića. U Grčkoj je ukinuta monarhija i stvorena je Prva grčka republika.
1929.	Slom njujorške burze. Globalna depresija i privredna kriza. Balkanske privede pribjegavaju vlastitim sredstvima sustavom snažnije državne intervencije
1934.	Jugoslavenskog kralja Aleksandra i francuskog ministra vanjskih poslova Louisa Barthoua ubio je u Marseillesu član Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije uz pomoć ustaša
1939.	Italija okupira Albaniju
1939.-1945.	Drugi svjetski rat; 1940. godine Rumunjska ostaje bez Besarabije i sjeverne Bukovine, koje zauzima Sovjetski Savez, zatim bez južne Dobrudže, koju osvaja Bugarska, i sjeverne Transilvanije, koja potpada pod mađarsku vlast (da bi 1944. opet postala dio Rumunjske); Sile osovine 1941. godine okupiraju Jugoslaviju i Grčku; na teritoriju Hrvatske i Bosne i Hercegovine formira se marionetska fašistička država pod imenom Nezavisna Država Hrvatska (do 1945. godine); partizanski pokreti u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji; Bugarska i Rumunjska postaju saveznice Sila osovine protiv saveznika, a 1944. godine ih okupira Sovjetski Savez; po završetku rata, komunisti dolaze na vlast u Albaniji, Bugarskoj, Rumunjskoj i Jugoslaviji, ali ne i u Grčkoj i Turskoj
1943.-1946.	Jugoslavija je organizirana kao federacija šest republika (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Slovenija) i dvije autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodina, obje u sastavu Srbije); prema ustavu iz 1946. godine savezno rukovodstvo je veoma jako, te dodatno ojačano ključnom ulogom centralizirane jugoslavenske Komunističke partije (od 1952. godine pod imenom Savez komunista Jugoslavije)
1946.-1949.	Građanski rat u Grčkoj
1950.	Neformalni referendum ciparskih Grka na kojem traže ujedinjenje s Grčkom; Velika Britanija odbija
1955.	Početak oružanog sukoba s Britancima na Cipru
1958.	Teški etnički sukobi na Cipru
1959.	Velika Britanija, Grčka i Turska dogovaraju stvaranje neovisne ciparske države u kojoj će živjeti Grci i Turci
1960.	Na Cipru stvorena neovisna država
1963.	U Jugoslaviji donesen novi savezni ustav; republike dobivaju veće ovlasti, a stranačke strukture se odvajaju od državnih; relativna liberalizacija i jačanje pozicija republičkih funkcionara omogućavaju uzlet nacionalizma, posebice na Kosovu i u Hrvatskoj ("Hrvatsko proljeće"), što je Tito ugušio 1972. godine Ciparski Turci izlaze iz vlade zbog međuetničkog nasilja

1967.	Diktatura pukovnikā u Grčkoj
1974.	U Jugoslaviji se donosi novi ustav, s većom autonomijom za jugoslavenske republike; Grčki vojni puč na Cipru, s ciljem ujedinjavanja s Grčkom; turske trupe zauzimaju sjeverni Cipar; U Grčkoj ponovo uspostavljena demokracija
1980.	Umire Tito; privreda propada; usprkos sustavu rotacije, savezne institucije vlasti u Jugoslaviji postupno gube legitimitet
1981.	Grčka postaje članica Europske zajednice
1983.	Proglašena "Turska Republika Sjeverni Cipar", koju priznaje samo Turska, a rezolucijom odbacuje Vijeće sigurnosti UN-a
1987.	U Srbiji na vlast dolazi Slobodan Milošević
1989.	Pad komunizma u istočnoj Europi; u Bugarskoj Todor Živkov mirno silazi s vlasti, dok u Rumunjskoj izbija revolucija; uspostavljaju se demokratski višepartijski sustavi i prelazi se na tržišnu privredu
1991.-1992.	Raspad Jugoslavije i uspostava neovisnih nacionalnih država: Slovenije, Hrvatske (1991.), te Bosne i Hercegovine, Makedonije, Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) (1992.)
1991.	U Albaniji prijelaz na višestranačje Raspada se Sovjetski Savez; Besarabija postaje neovisna (Republika Moldavija)
1991.-1995.	Rat između Srba i Hrvata u Hrvatskoj s jakom umiješanošću JNA
1991.	Reorganizacija Europske zajednice u Europsku uniju (sporazum iz Maastrichta)
1992.-1995.	Rat u Bosni i Hercegovini, s jakom umiješanošću Jugoslavenske armije, a potom Srbije
1994.-1999.	U EU donesena odluka o početku pregovora o pridruživanju s postkomunističkim zemljama istočne Europe
1995.	Daytonski i Pariški sporazum o Bosni i Hercegovini
1996.	Sporazum Rumunjske i Mađarske kojim se poboljšavaju međudržavni i međuetnički odnosi
1998.	Na Kosovu rat između (albanske) Oslobodilačke vojske Kosova i Vojske Jugoslavije
1999.	NATO vodi rat protiv Jugoslavije; predsjednik Slobodan Milošević prisiljen je predati Kosovo, koje je stavljeno pod upravu Ujedinjenih naroda
2000.	Uspješna revolucija u Jugoslaviji protiv režima Slobodana Miloševića; počinje tranzicija ka demokratskom političkom sustavu

2000.-2001.	Oružani sukob između snaga sigurnosti Republike Makedonije i NLA (Nacionalne oslobodilačke vojske). Uz međunarodno posredovanje rat je okončan sporazumom, a ustav je izmijenjen tako da osigurava prava Albanaca i ostalih manjina u Republici Makedoniji.
2002.	Prijelazni sporazum Srbije i Crne Gore o privremenom održanju federacije, uz mogućnost razdvajanja nakon tri godine
2003.	Otvorena "zeleni linija" koja dijeli Cipar; prvi put od 1974. godine grčki i turski Ciprani slobodno komuniciraju
2004.	Na Cipru se održava referendum o Annanovom planu za ujedinjenje; turski Ciprani plan prihvaćaju, ali ga grčki odbacuju Slovenija i Cipar (efektivno samo područja pod kontrolom ciparskih Grka) postaju članice Europske unije; pristupanje Bugarske i Rumunjske planirano za 2007. godinu, a Hrvatska počinje pregovore o pridruživanju
2005.	Hrvatska i Turska započinju pregovore o pridruživanju Europskoj Uniji
2006.	Crna Gora se odvaja od Srbije i postaje neovisna; Makedonija postaje zemljom kandidatkinjom za članstvo u EU-u
2007.	Rumunjska i Bugarska ulaze u EU

Karta 1:
Nastajanje modernih balkanskih država 1804.-1862.

Nacionalne države nisu vječne. Pojavile su se relativno nedavno, uglavnom u posljednja dva stoljeća. Devetnaesto se stoljeće u Europi smatra stoljećem nacija, jer je tada nastala jaka veza između nacionalne pripadnosti i političkih procesa. Ipak, čak ni u 19. stoljeću nacionalne države nisu bile ni jedini, niti dominantni oblik političke strukture. Nadnacionalna carstva kontrolirala su šira područja i stanovništva. Važne su bile i pripadnosti skupinama koje su manje od nacije, regionalnim/lokalnima ili socijalnima. Religija je, također, za većinu ljudi i dalje bila od ključnog značaja, premda je njezin značaj među materijalno bolje stojećima postupno opadao. Nije postojao konsenzus o nacionalnoj identifikaciji, niti se smatralo "normalnim" da svaka nacionalna skupina treba imati svoju državu. Ta raznolikost stavova i političkih opcija utjecala je na povijest 19. stoljeća u većoj mjeri nego što smo to danas spremni prihvatiti. Ipak, nacionalizam je s vremenom jačao, višenacionalna carstva su se pokazala krhkima i na kraju su se raspala, a sve se više političkih entiteta organiziralo kao nacionalne države.

Jugoistočna Europa nije iznimka u odnosu na taj opći europski povijesni obrazac. Iako su najvećim dijelom tog područja oko 1800. godine vladala nadnacionalna carstva, tijekom 19. stoljeća su nastajali nacionalni pokreti, a nakon Prvog svjetskog rata prevladale su nacionalne države. Po svemu sudeći, povijest se neumoljivo kretala ka konačnoj pobjedi nacionalne države. Pa ipak, povijesna evolucija u zbilji je bila mnogo složenija nego što to sugeriraju nacionalistički povijesni prikazi. Samo su neke nacionalne grupe uspjele stvoriti vlastite nacionalne države. Druge u tome nisu uspjele. Čak i one uspješne kolebale su se između različitih političkih opcija, a konačan ishod nije odredilo djelovanje samih aktera, nego i uplitanje velikih sila te utjecaj svjetskih povijesnih procesa.

U ovom poglavlju obrađuju se sljedeće teme: uzroci nezadovoljstva pojedinim carskim režimima; širenje nacionalističke ideologije; međunarodni odnosi i miješanje velikih sila; sudionici u borbi za nacionalno oslobođenje, njihovi motivi i programi; načini borbe za izgradnju nacije/države; ishodi te borbe, s posebnim naglaskom na različite kompromise koji su utjecali na konkretne rezultate. Kako su ove teme isprepletene u zbilji, one su isprepletene i u povijesnim izvorima odabranima za ovu čitanku, pa smo stoga izvore naveli kronologijskim redom, ne nastojeći slijediti neki tematski plan. Stoga vam predlažemo da na kraju ovoga poglavlja napravite tablicu i izvore razvrstate tematski.

Jasno je da ovim izborom tekstova ne možemo obuhvatiti sve trenutke i doprinose u procesu stvaranja nacionalnih država u jugoistočnoj Europi. Uvjereni smo da će nastavnici i učenici u svakoj zemlji i sami moći dodati važne podatke o tom procesu, i mi ih ohrabrujemo da uz ovu čitanku raspravljaju o tim relevantnim izvorima. Cilj je ovoga poglavlja da pokaže raznovrsnost političkih rješenja što su ih zamišljali ljudi u 19. i početkom 20. stoljeća. Uvjereni smo da će to pomoći i ljudima 21. stoljeća da se bolje pripreme za političke odluke koje će morati donositi.

I-1. Odnos Grčke i Europe – prema pisanju Iosiposa Moesiodaxa (1761.)

Europa je zaista potrebna Grčkoj¹ jer ona danas ima obilje najvažnijih izvora znanja koja Grčkoj nedostaju.

[...] Nova Grčka mora s dostojanstvom prihvatiti darove Europe. Europa je Grčkoj zahvalna, ona se ne odriče ni svjetlosti koju joj je Grčka darivala, niti svojega duga prema Grčkoj. Spremna je pružiti Grčkoj razne vrste znanja.

[...] Cijela Europa sažalijeva Grčku i suosjeća s njom ne samo zato što robuje, nego i zbog toga što joj nedostaje obrazovanja. Smijete li zanemariti patnje svoje zemlje, vi iskreni i istinski potomci Grčke, one koja je bila uzor i mjerilo za čitav svijet? Gdje vam je osjećaj časti vaših predaka? Gdje je domišljatost vaših očeva koja je savladavala svaku prepreku? Gdje je taj grčki duh koji istančanošću svojega ukusa nije znao usredotočiti se ni na što drugo doli na ljepotu? Danas su sve europske nacije učene i kulturne, a Grci i Rimljani su mnoge od njih, ako ne i sve, nazivali barbarskima.

[...] Treba li da vi, potomci tih uzvišenih Grka, prvih učitelja ljepote i mudrosti, budete jedini koji će podnositi nepismenost, jedini koji će patiti ne samo od neznanja nego i od magle umjesto svjetlosti znanja – ili, kako poslovice kaže, prezreti zlato, a zadržati bakar?

Ne, ne. Grčka sad mora raspiriti svoj žar, povratiti svoje odlučno stremljenje ka savršenstvu, sjetiti se svoje slavne prošlosti – drugim riječima, mora pokazati svijetu da, ako ništa drugo, u njoj još uvijek žive Grci.

Moesiodax, "Filozofija morala" (1761.),
u: Kitromilides, str. 331, 338-340

Iosipos Moesiodax (oko 1725.-1800. godine) bio je jedan od vodećih intelektualaca 18. stoljeća u jugoistočnoj Europi. "Moesiodax" nije prezime, nego oznaka etničkog podrijetla ("Dačanin iz Mezije"). Iako je podrijetlom iz vlaške obitelji, a materinski jezik mu je rumunjski, Moesiodax se obrazovao na grčkom, kao što je i bilo uobičajeno za balkanske pravoslavce u 18. stoljeću. Poslije studija u Solunu i Smirni, Moesiodax je obrazovanje nastavio kod Evgeniosia Voulgarisa u školi Atonias na planini Atos (1754.-1755.). Napisao je udžbenik u kojem se osjeća utjecaj ideja Johna Lockeja (1779.), zatim "Teoriju geografije" (1781.) i "Apologiju" (1780.), a bio je i učitelj sinovima Aleksandra Ypsilantisa, vladara Vlaške. U "Moralnoj filozofiji" Moesiodax izražava "balkansku dimenziju" grčke kulture u 18. stoljeću i zalaže se za kozmopolitski humanizam prosvjetiteljstva; svoje je djelo posvetio širenju zapadnih ideja na Balkanu putem grčkog obrazovanja, radio je na širenju obrazovanja među ostalim balkanskim narodima, emotivno i intelektualno prihvaćajući pojam "grčki" kao označitelj kolektiva. Njegovo djelo je na područje jugoistočne Europe još prije 1780. godine uvelo društvenu kritiku i politički skepticizam prosvjetiteljstva.

Kakav je odnos Europe i Grčke u Moesiodaxovoj viziji? Zašto Moesiodax naglašava izvrsnost stare Grčke?

¹ Moesiodax upotrebljava izraze "Helada" i "Heleni", dok drugi učenici ljudi iz njegova vremena rabe "Γραικοί" i "Γραικία" ili "Ρωμαίοι". Kada se misli na modernu grčku naciju, u prijevodu se služimo terminima "Grci" i "Grčka".

I-2. Povijesni temelji bugarske nacije – po riječima Paisija Hilendarskoga (1762.)

Slušajte pažljivo, čitatelji i slušatelji, bugarski narode, vi koji svoj narod i svoju domovinu volite i čuvate u srcu; vi, koji biste željeli naučiti i znati što je ustanovljeno o vašem bugarskom podrijetlu, vašim očevima, precima i carevima, patrijarsima i svecima, kako su oni živjeli i provodili dane. Nužno je i korisno znati što je ustanovljeno o djelima vaših očeva, kao što i narodi drugih plemena znaju svoje podrijetlo i jezik, imaju povijest i svatko tko zna čitati zna tu povijest, prepričava je i ponosan je na svoje podrijetlo i jezik.

Ja sam vam, dakle, kronologijski napisao sve što je otkriveno o vašem podrijetlu i jeziku. Čitajte i učite kako vas ne bi ismijavala i ponižavala druga plemena i drugi narodi. Prepisujte ovu povijesnu knjižicu ili platite onima koji znaju pisati da vam je prepisu, i ne dajte da nestane! Da, ima ljudi koji zanemaruju svoje bugarsko podrijetlo, okreću se stranoj kulturi i stranom jeziku i ne brinu se o svojem bugarskom jeziku. Oni uče čitati i pisati na grčkom i stide se priznati da su Bugari. O, vi smiješni izrodi! Zašto se stidite reći da ste Bugari i zašto ne pišete i ne govorite materinim jezikom? Mislite li da Bugari nisu imali svoje carstvo i svoju zemlju? Mnogo su godina oni vladali i bili slavni, poznati u cijelom svijetu, i mnogo puta su im moćni Bizantinci i mudri Grci plaćali danak. A carevi i kraljevi su davali svoje kćeri našim carevima za žene da bi živjeli u miru s bugarskim carevima. Bugari su bili prvi od slavenskih plemena koji su sebi postavili careve, prvi koji su imali patrijarha, koji su primili kršćanstvo i osvojili najveća područja.

Prvi slavenski sveci bili su Bugari, i Bugari su bili najmoćnije i najuglednije od svih slavenskih plemena; tako je bilo i s bugarskim jezikom, kao što sam i opisao kronologijskim

redom u ovoj povijesnoj knjizi. Bugari se spominju u povijesti mnogih drugih naroda, jer je sve što sam o Bugarima rekao potpuna istina.

Paisij, str. 19-20

Paisij Hilendarski (1722.-1773.), monah manastira Hilandar na Svetoj gori. Prvi je iznio ideju bugarskoga nacionalnog preporoda pišući *Slavensko-bugarsku historiju* 1762. godine.

Zašto je Paisij napisao tu knjigu? Kako danas možemo razumjeti njegove riječi? Kakva je bila uloga grčkog jezika u jugoistočnoj Europi 18. stoljeća? Je li za nacionalni identitet važnija vjera ili jezik?

I-3. Evgenios Voulgaris zalaže se za grčku državu (oko 1770.)

Osmansko Carstvo je trenutno slabo ne samo zbog toga što je njegova vojska neiskusna i nedovoljno uvježbana, nego i zbog nezadovoljstva njegovih podanika. Ako ono prvo proizlazi iz nedostatka vježbe, ovo potonje je proizašlo iz plime nezadovoljstva. U Carstvu žive Grci koji su kao toliki mnogi dugo trpjeli tiraniju, i koji, kad vide da se pojačavaju stege i patnje, mogu prema svojim tiranima biti samo još ogorčeniji.

[...] A ako barbarska i tiranska turska vlast bude morala dati slobodu Tatarskoj i Dakiji² tamo, a Peloponezu ili nekom drugom kutku Grčke ovdje, i to postane utočište i mjesto gdje će se odmoriti podjarmljeni Grci, onda će se, navodno, poremetiti ravnoteža moći

2 Krimu odnosno Rumunjskoj.

u Europi! Svaka nedaća neprijatelja kršćanstva bit će na štetu kršćanskog svijeta!

Voulgaris, str. 38, 41

Evgenios Voulgaris rođen je na Krfu 1716. Dugo je živio kao učitelj lutajući od mjesta do mjesta, potom je bio episkop u Rusiji, a umro je kao monah 1806. Zalagao se za upotrebu starogrčkog jezika, bio je liberalnih nazora, prevodio Voltairea na grčki i objavio jedan esej o toleranciji. Tijekom rusko-turskog rata 1768.-1774. zalagao se za oslobođenje Grčke uz pomoć Rusije, a 1772. godine ruska carica Katarina II. pozvala ga je u Sankt Peterburg.

Što autor misli o ulozi grčke države u Europi?

I-4. Dimitrios Katartzis objašnjava zašto su Grci nacija, iako nemaju državu (1783.)

Moram priznati da mi danas, budući da smo podčinjeni moćnijoj naciji, nismo nacija koja sama konstituirala državu; stoga nas neki Franci, preuzimajući od Aristotela definiciju građanina, optužuju da nemamo domovinu; ali nije tako: Aristotel rabi [spomenutu definiciju] da bi označio razliku između građana i robova, helota i perijeka, koji su bili sluge Spartanaca i Krećana. Mi, međutim, Božjom voljom, nismo takvi, jer iako možda ne sudjelujemo na svaki način u upravljanju državom naših gospodara, ipak nismo ni posve isključeni iz toga. Stoga jesmo nacija, međusobno povezani i povezani s višom vlašću putem crkvenih poglavara, koji su po mnogo čemu i naše političke vođe.

[...] Dakle, možemo reći: kada Grk³ pomisli da je potomak Perikla, Temistokla i drugih Grka njihova ranga, ili obitelji Teodozija, Velisarija, Narsesa, Voulgaroktonosa, Cimiskija i drugih znamenitih Bizantinaca, ili da potječe od nekog sveca ili iz obitelji sveca, kako može ne voljeti potomke tako velikih ljudi? Kako mu može ne biti mila patnja u društvu takvih ljudi? Kako može ne voljeti tlo koje je njih othranilo? A dok raskida okove ropstva, kako može da ne natopi suzama mjesto na kojem su oni prolili svoju krv, neki radi slave, a drugi da bi se spasili?

Katartzis, str. 44, 45

Dimitrios Katartzis (1730.-1807.) bio je učenjak Fanariot*. Rođen je u Konstantinopolu/Istanbulu i živio je u Bukureštu, gdje je bio sudac na visokom položaju. Nadahnut prosvjetiteljskim idejama, zamišljao je grčki svijet u skladu sa zapadnim mjerilima iznesenim u Diderotovoj *Enciklopediji*. Predložio je opsežan program reformi grčkoga obrazovanja, zasnovanoga na narodnom jeziku, što bi po njegovu mišljenju bio značajan "nacionalni rad".

Što autor misli o odnosu nacije i države? Zašto se poziva na povijesne ličnosti?

I-5. Rumunjska peticija za nacionalnu jednakost u Transilvaniji – *Supplex Libellus Valac-horum* (1791.)

Blagoslovljeni care Auguste!

[...] Rumunjski narod je najstariji od naroda koji danas žive u Transilvaniji. Kao što je

³ U grčkom originalu 'Romios'.

* Fanar, dio Istanbula u kojem se nalazi patrijaršija. Fanarioti su bili grčka aristokracija iz koje su se birali pravoslavni episkopi – *prev.*

opće poznato, povijest, neprekinuta tradicija i srodnost jezika, navika i običaja svjedoče o tome da nju čine potomci rimskih doseljenika i mnogobrojnih veterana koje je početkom 2. stoljeća car Trajan u više navrata slao ovamo, u Dakiju, da čuvaju provinciju.

[...] Rumunjski narod se najponiznije klanja pred prijestoljem Vašeg Veličanstva, i uz sve poštovanje i poniznost moli sljedeće:

1. Da se uvredljivi i prezrivi izrazi kao što su "tolerirati", "prihvatiti, ali ne i ubrajati među staleže", i drugi te vrste, koji su kao vanjska ograničenja nezakonito i nepravedno utisnuti "na čelo" rumunjskog naroda, potpuno uklone, opozovu i javno zabrane kao nepravedni i sramni; tome zahvaljujući, milošću Vašeg svetog Veličanstva, rumunjska nacija će biti ponovno rođena i opet uživati u svim građanskim i civilizacijskim pravima [...]

5. Svi okruzi, sede⁴, pokrajine i gradske zajednice u kojima je broj Rumunja veći od broja ostalih trebaju nositi rumunjske nazive, dok tamo gdje su drugi narodi u većini treba biti njihov ili pak zajednički naziv, mađarsko-rumunjski, saksonsko-rumunjski ili neki drugi, ili treba potpuno ukloniti naziv koji je došao iz ovoga ili onoga naroda i ti okruzi, sede i pokrajine trebaju sačuvati nazive koje su imali i do sada, prema rijekama i tvrđavama, i treba učiniti da svi njihovi stanovnici, bez obzira na naciju i vjeru, koriste i uživaju, u ovisnosti o imanju i uvjetima "svih", iste slobode i pogodnosti, i da imaju iste obaveze, opet prema svojim mogućnostima.

Sve što je rečeno u potpunosti dokazuje da su ovi zahtjevi zasnovani na prirodnom pravu i načelima građanskog društva, kao i na zaključenim sporazumima.

Prodan, str. 453-466

U 18. stoljeću Transilvanija je bila kneževina pod austrijskom vlašću. Njezin

politički sustav, koji potječe s kraja srednjega vijeka, predviđao je da u vlasti sudjeluju predstavnici triju političkih grupacija (mađarskog plemstva, Sekelja i Saksonaca), a isključivao brojnije Rumunje, kojima je priznato pravo "tolerancije". Vodeći rumunjski učenjaci su 1791. godine, zajedno s predstavnicima unijatske i pravoslavne crkve, podnijeli peticiju u kojoj su od cara Leopolda II. tražili ravnopravnost za transilvanske Rumunje; kako bi se izbjegao sukob s političkim staležima, car je peticiju poslao transilvanskom Dijetu (skupštini) da o njoj donese odluku. Dijet ju je odbacio.

Koje argumente iznose transilvanski Rumunji? Uočavaš li utjecaj Francuske revolucije na ovaj tekst?

I-6. Turski memorandum o Francuskoj revoluciji (1798.)

Dobro je poznato da osnova reda i stabilnosti u svakoj državi leži u čvrstoj vezanosti za korijene i grane svetoga zakona, vjere i doktrine, a da politička sredstva nisu dovoljna da bi se postigao mir u zemlji i vladalo podanicima, nego je nužan i strah pred Bogom [...]; i u davna vremena i sad, svaka država i svaki narod imali su svoju vjeru, bila ona istinita ili lažna. Ipak, vođe pobune i zla koje se pojavilo u Francuskoj su, na dosad neviđen način, kako bi što lakše ostvarili svoje zle namjere, i uz potpuno zanemarivanje strašnih posljedica, lišili obične ljude straha od Boga i očekivanja zaslužene kazne, učinili su zakonitima svakovrsna gnusna djela, otvoreno odbacili svaki sram i pristojnost i tako otvorili put srozavanju cijeloga francuskog

4 Administrativne jedinice u područjima Transilvanije u kojima žive Saksonci i Sekelji.

naroda u stanje stoke. Ali ni to im nije bilo dovoljno, nego su našli sebi bliske saveznike svuda po svijetu kako bi druge zemlje bile zaokupljene obranom vlastitih režima i tako prestale s napadima na njih, preveli su pobunjeničku deklaraciju koju nazivaju Prava čovjeka na sve jezike i posvuda je objavili, nastojeći potaknuti obične ljude svih nacija i religija na pobunu protiv kraljeva čiji su podanici.

Lewis, str. 66-67.

Pismo je sastavio Ahmed Atif-efendi, glavni pisar (*reis-ül-küttab*, zadužen i za inozemne odnose), u ime Carskog savjeta (divana) u proljeće 1798. Turska se za događaje u Francuskoj osobito zainteresirala kada je Francuska 1797. godine zauzela jonske otoke koji su ranije pripadali Veneciji, kao i zbog francuske propagande u Grčkoj, Napoleovih priprema za pohod na Egipat, i poziva Britanije i Rusije da se pridruži koaliciji protiv Francuske.

Zašto je došlo do uzbune u vrhu turske vlasti? Misliš li da su ideje Francuske revolucije mogle zaraziti i podanike Osmanskog Carstva u jugoistočnoj Europi? Bi li službena osuda Carstva mogla spriječiti takvu ideologijsku zarazu?

I-7. Utjecaj Francuske revolucije na učene ljude jugoistočne Europe – *Ratna pjesma Adamantiosa Koraisa (1800.)*

- a. Prijatelji, zemljaci,
Dokle ćemo robovati?
Tim opakim muslimanima,
Tiranima Grčke?
Kucnuo je čas osvete,
O prijatelji;

Zajednička nam domovina kliče,
I zove nas u suzama.
Djeco moja, hrabri Grci,
Pohitite, i muškarci i dječaci;
Kliknite svi skupa,
Zagrlite se,
Glasom oduševljenim.
Dosta tiranije!
Živjela sloboda!

- b. Čudotvorci, Francuzi hrabri
Nitko vam od Grka sličniji nije
Hrabrih i na patnju sviklih.
Dok nam je Francuza
Što slobodu vole,
Kao i Grka spas,
Što nam drugi znače?
Francuz i Grk,
U prijateljstvu jedno,
Više su no Francuz i Grk,
Već nacija jedna, francusko-grčka,
Uzvikuje sada: prokleta ropstvo!
Nestani s lica zemlje!
Živjela sloboda!

Dimaras, str. 88-91

Adamantios Korais (1748.-1833.), grčki učenjak, inspiriran Francuskom revolucijom, vjerovao je da se do slobode može doći obrazovanjem. Priznat kao intelektualni vođa koji je svojim književnim radom dao doprinos grčkoj borbi za neovisnost. Njegova Ratna pjesma poziva sunarodnjake na borbu protiv tiranije (1800).

Koje ideje, bliske idejama Francuske revolucije, možemo pronaći u ovoj pjesmi? Kako su ideje Francuske revolucije utjecale na nacionalne pokrete u jugoistočnoj Europi?

I-8. Manifest Alexandrosa Ypsilantis – Borba za vjeru i domovinu (1821.)

Grci, kucnuo je čas! Europski narodi koji su se borili za ista ova prava i slobodu odavno nas pozivaju da činimo što i oni, koji, iako već slobodni, sve svoje snage koriste da povećaju svoju slobodu, a time i svoju sreću.

Naša braća i prijatelji, posvuda, Srbi, narod iz Sule i cijelog Epira, naoružani su i čekaju nas; pridružimo im se s oduševljenjem! Domovina nas zove!

Europa gleda i čudi se našoj tromosti, pa neka onda grčke planine opet odjekuju od zvuka naših truba, neka doline zabruje od zveketa našega oružja. Europa će se diviti našoj hrabrosti, a neprijatelji će pred nama bježati, drhteći i probljedjeli.

Prosvijećeni europski narodi rade na obnavljanju svoje sreće; puni zahvalnosti za sve što su im dali naši preci, oni žele slobodu i za Grčku.

Dokazujući da smo dostojni vrlina naših predaka, kao i ovoga stoljeća, nadamo se njihovoj potpori i pomoći; mnogi će slobodni duhovi među njima doći i pridružiti se našoj borbi. Pokrenite se, prijatelji, i vidjet ćete kako Moćna Sila brani naša prava! Vidjet ćete čak i kako mnogi među našim neprijateljima, nadahnuti našom pravednom stvari, okreću leđa neprijatelju i pridružuju nam se; priznajući njihov iskren duh, naša domovina će ih prigrliti. [...]

Došlo je vrijeme da zbacimo taj neizdržljivi jaram, da oslobodimo Domovinu, da uklonimo polumjesec i uzdignemo znamenje koje nas uvijek vodi u pobjedu – mislim na križ – i tako se za Domovinu i našu pravoslavnu vjeru osvetimo nevjernicima i njihovu bezbožničkom preziru. [...]

Oružje u ruke, domovina prijatelji, nas zove!

Alexandros Ypsilantis

24. veljače 1821., Glavni štab u Iasionu [Iaşi]

IEE, vol. 12, str. 23

Manifest je u Iaşiju objavio Alexandros Ypsilantis (1792.-1828.). Sin nekadašnjega grčkog kneza Vlaške, inače visoki časnik u ruskoj vojsci i pripadnik grčke revolucionarne organizacije Filiki Etaireia, Alexandros Ypsilantis je poveo oslobodilačku borbu protiv Turaka i u veljači 1821. na čelu malobrojne grčke vojske umarširao u rumunjske kneževine.

Kome se ovaj manifest izravno obraća? Analiziraj retorička sredstva koja se koriste kako bi se pokrenulo sunarodnjake i uvjerilo ih da se trebaju pridružiti borbi. Što misliš, zašto autor spominje Europu?

I-9. Konzervativni zahtjevi bosanskih spahija (1826.)

Od Omer-efendije smo dobili carski ferman u kojem se traži ukidanje janjičara. Od kada su Turci osvojili Bosnu, naši djedovi poštuju sveti muslimanski Božji zakon [šerijat] i carski zakon [kanun]. Uvijek smo slušali i poštovali carske fermene. Nikada im se nismo suprotstavljali, niti bili neposlušni. Nećemo ni sada. U ratu smo četrdeset godina⁵ žrtvovali živote i imovinu. U prethodnom ratu sa Srbijom, koji je trajao petnaest godina, upotrijebili smo sve što imamo i do oslobađanja beogradske tvrđave dali smo deset tisuća života, a nekoliko tisuća nas je ranjeno. Uvijek smo se molili za sultanovo zdravlje i uvijek se nadali njegovoj milosti. I sada, kada se raspuštaju janjičari, mi se nadamo da će sultan raširiti svoje milostive ruke i zaustaviti sve te promjene, da će zadržati stari poredak u Bosni i sve stare vojne formacije i tako, još jednom, pokazati svoju dobrotu prema nama.

Aličić, str. 166-167

⁵ Odnosi se na tursko-austrijski rat 1787-1791.; nakon njega su uslijedili brojni nemiri u Osmanskom Carstvu, posebno zbog srpskog ustanka koji je počeo 1804.

Sultan Mahmud II. (1808.-1839.) je 1826. godine ukinuo janjičarski red, uklonivši tako i najjaču silu koja se odupirala nastojanjima reformiranja Osmanskog Carstva. Zahvaljujući tome, mogao je nastaviti s procesom stavljanja provincija pod kontrolu Istanbula i otvoriti put reformama razdoblja Tanzimata.

Daj svoj komentar stava bosanskih spahija spram odnosa s Osmanskim Carstvom. Što misliš, zbog čega su raspuštanje janjičara i pokret za reforme carstva kod njih izazvali negodovanje?

I-10. Hatišerif iz Gülhane (1839.)

Stoga puni pouzdanja, oslanjajući se na pomoć Svevišnjega, posredovanu našim Prorokom, smatramo opravdanim tražiti da novi propisi dadu pokrajinama Osmanskog Carstva bolju upravu.

Te propise valja u načelu provoditi pod trima vodiljama: 1. Jamstva koja osiguravaju život, čast i imanje naših podanika. 2. Uređen sustav procjenjivanja i razrezivanja poreza. 3. Isto tako uređen sustav popunjavanja vojске i trajanja vojne službe...

Odsad pa nadalje svakome tko je optužen sudit će se javno prema našem Božjem zakonu, nakon ispitivanja i utvrđivanja činjenica, i sve dok se ne izrekne presuda nitko ne smije ni tajno niti javno usmrtiti drugoga trovanjem ili na neki drugi način.

Nitko uopće nema pravo nasrnuti na čast drugoga.

Svatko može imati bilo koju vrst vlasništva i njime raspolagati slobodno, a da ga itko drugi u tome ne sprječava ili ometa [...]

Ove carske naredbe odnosit će se na sve podanike, bez obzira na vjeru i sektu; oni će ih uživati bez izuzetka. Mi stoga stanovnicima našega Carstva jamčimo potpunu sigurnost

života, časti i imetka, kao što su zajamčeni i svetim slovom našeg Zakona... Kako svi službenici Carstva dobivaju odgovarajuću plaću (a plaće za te dužnosti koje do danas nisu na zadovoljavajući način nadoknađene treba srediti), donijet će se strogi zakon protiv prodaje povlastica i imenovanja (richvet) koju i sveti zakon osuđuje i koja je jedan od glavnih uzroka propadanja Carstva.

Vucinich, str. 160-161

Carska uredba izdana u paviljonu Gülhane carskog saraja u Istanbulu u ime novoga sultana Abdulmedžida I. (1839.-1861.) smatra se službenim početkom unutarnjih reformi kojima je cilj bio modernizacija Osmanskog Carstva.

Koje je probleme trebao riješiti ovaj hatišerif? Što misliš o namjerama ovoga akta? Je li to bio način da se modernizira država, ili samo pokušaj da se ublaži nezadovoljstvo podanika?

I-11. Rasprava Iona Codru-Drăgușanu u priilog nacionalnoj državi (1844.)

Jedino će nacionalna država stvoriti naciju. Gdje nema nacionalne države, tu nema ni nacije, a gdje nema vlasti puka, tu je država nacionalna himera, a nacija tek nakupina pojedinaca s nekim zajedničkim osobinama. Zbiljska nacija može postojati samo tamo gdje vlada dobro predstavlja svoj puk, ona može biti samo tamo gdje svi osjećaji, sve moći i sva djela služe jednoj jedinosti, slavi i ugledu, poštovanju i veličini puka prema van, i dobrobiti i zadovoljstvu svih društvenih klasa, u duši svakoga pojedinca...

Codru-Drăgușanu, str. 253-254

Ion Codru-Drăgușanu (1820.-1884.) rođen je u Făgărașu, u Transilvaniji, koja je bila pod austrijskom vlašću. Mnogo je putovao po raznim europskim zemljama, od Engleske do Rusije, i bio aktivan u politici i u kulturnom životu.

Komentiraj tvrdnju da samo “nacionalne države mogu stvoriti naciju”; ima li ona veze s činjenicom što su Rumunji u to vrijeme bili isključeni iz političkog sustava Transilvanije?

I-12. Plan Ilije Garašanina za stvaranje srpsko-slavenskog carstva – *Načertanije* (1844.)

Dviženije i talasanje među Slavenima počelo je već [...] Iz ovog poznanja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji ju okružavaju. [...]

Tursko carstvo (mora se) raspadati i to raspadanje može se samo na dva načina dogoditi:

1. ili će carstvo to biti razdeljeno; ili
2. biće ono na novo sažidano od svojih hrišćanskih žitelja. [...]

Srbska država koja je već srećno počela, no koja se rasprostirati i jačati mora, ima svoj osnov i temelj tvrdi u carstvu srbskom 13-ga i 14-ga stoljetija i u bogatoj i slavnoj srpskoj historiji. [Po historiji ovoj zna se da] su srpski carevi počeli bili grčkom carstvu mah otmati i skoro bi mu konac učinili te bi tako na mesto propadšeg istočnorimskog carstva srbsko-slovensko carstvo postavili i ovo naknadili. Car Dušan Silni primio je već grb carstva grčkog. Dolazak Turaka prekinuo je ovu promenu i preprečio je ovaj posao za dugo vreme, no sad, pošto je sila turska slomljena i uništena tako reći, treba da počne isti onaj duh dejstvovati, prava svoja na novo tražiti,

i prekinuti posao na novo nastaviti.

[...] Ako se novo preporođenje srbskog carstva s ove tačke smatra, onda ćedu i ostali Južno Slaveni ideju ovu vrlo lako razumeti a i s radostiju primiti, jer valjda ni u jednoj evropejskoj zemlji ne živi tako spomen istoričeske prošlosti kod naroda kao kod Slave na turskih [...] I zato se može sigurno računati da će posao ovaj u narodu dragovoljno primljen biti i nisu potrebna desetoljetna dejstvovanja [djelovanje] u narodu da bi on samo korist i polzu [korist] ovog samostalnog vladanja razumeti mogao.

Srblji su se među svima Slavenima u Turskoj prvi sobstvenim sredstvima i snagom za svoju slobodu borili; sljedovatelno [prema tome] oni imaju prvi i puno pravo k tome da ovaj posao i dalje upravljaju [...]

Nova srbska država na jugu odavala bi Evropi sve garancije da će ona biti vrsna i krijepka država i koja će se moći među Austrijom i Rusijom održati. Geografičesko je položeni-je zemlje, površina zemaljska, bogatstvo na prirodne proizvode i vojeni duh žitelja, dalje uzvišeno i vatreno čuvstvo narodnosti, jednako poreklo, jedan jezik – sve to pokazuje na njenu stalnost i veliku budućnost. [...]

Da bi se opredjeliti moglo šta se učiniti može i kako se u poslu postupiti ima, mora praviteljstvo [vlada] znati u kakvom se položeni-ju svagdar nalaze narodi raznih provincija Srbiju okružavajućih. [...] Za ovu cjel [cilj] treba pre svega oštroomne [...] i praviteljstvu verne ljude kao ispitatelje stanja ovih naroda i zemalja poslati i ovi bi morali posle svog povratka tačno pismeno izvestije o stvari dati. Naročito se treba izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Severnoj Albaniji. U isto vreme nužno je da se tačno poznaje i stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, a razume se da u ovo spadaju i narodi Srema, Banata i Bačke.

Ljušić 1993, str. 151-163.

Ilija Garašanin (1812.-1874.), jedan od vodećih srpskih političara i državni-ka u 19. stoljeću. Pod raznim utjecajima, ali najviše pod utjecajem savjetovanja s češkim političkim emigrantom Františekom Zachom (koji je bio u kontaktu s poljskim političkim emigrantima u Parizu), Garašanin je 1844. godine napisao Načertanije, plan buduće srpske vanjske i nacionalne politike. U njemu je iznio glavne ciljeve dugoročne srpske politike na Balkanu, zasnovane na ujedinjenju i oslobađanju teritorija na kojima žive Srbi, uključujući i susjedne balkanske zemlje koje su još pod turskom vlašću. U susjednim zemljama Načertanije se smatra imperijalističkim planom Srbije.

Što je svrha ovoga teksta? Pronađi povijesne argumente kojima se autor koristi kako bi potkrijepio svoje ideje i uvjerenja.

I-13. Nacionalni zahtjevi u revolucijama 1848.

A. Slovenski zahtjevi

1. Da se svi Slovenci okupe u jednu naciju i naprave vlastitu skupštinu [...]
2. Da na slovenskom teritoriju slovenski jezik bude ono što je njemački na njemačkom, a talijanski na talijanskom teritoriju [...]
3. Da se omogući uvođenje slovenskog jezika u svaku instituciju na slovenskom teritoriju ako i kada mi to želimo [...]
4. Da svaki službenik zaposlen na slovenskom teritoriju potpuno vlada slovenskim jezikom [...]

Prunk, str. 56

B. Zahtijevanja naroda, usvojeno na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu

Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo i za povratjenje zakonitog stanja potrebno je da imademo zakonitu verhovnu glavu: zato izabramo jednodušno za bana trojedne kraljevine barona Josipa Jelačića Bužimskog, muža svega naroda povérenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovéd nad vojskom granice i pravo raspisivanja sabora. Da se naš državni sabor sazove najkasnije do 1. svibnja ove godine u glavni grad Zagreb. Krepko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacije s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao također naše vojničke granice.

Vlastiti nezavisni, našem saboru odgovorni ministerium kojega članovi imadu biti ljudi narodu povoljni i od noviega duha napretka i slobode.

Uvedenje narodnog jezika u unutarne i izvanjsko upravljanje kraljevina naših i zajedno sve više i manje učionice. Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Slobodu štampe, vére, učenja i govora.

Tako na prvom dođućem kako i na svih budućih državnih sabora naših zastupanje (representaciju) naroda na temelju jednakosti bez razlike stališa.

Jednakost nošenja tereta ili plaćanja štibre i daće sviuh bez razlike stališa.

Podignutje narodne banke.

Ukinuće celibata i uvedenje narodnog jezika u crkvu polag starinskoga hrvatskog prava i običaja.

Horvat, sv. I., str. 107-108

C. Nacionalna peticija koju je prihvatila rumunjska narodna skupština u Blaju, Transilvanija

1. Rumunjska nacija, utemeljena na načelima slobode, jednakosti i bratstva, zahtijeva

da bude nacionalno neovisna u političkoj sferi kako bi mogla ostvariti svoja prava kao rumunjska nacija, da razmjerno broju svojih pripadnika ima i predstavnike u Dijetu⁶, da ima svoje dužnosnike u svim organima državne uprave, pravosuđa i vojske u istom razmjeru i da se može koristiti svojim jezikom u svim poslovima koji je se tiču, uključujući i pravosuđe i javnu upravu. Rumunjska nacija zahtijeva [pravo da saziva] godišnju općenacionalnu skupštinu. [...]

3. Rumunjska nacija, postavši svjesna prava pojedinaca, zahtijeva da se odmah ukine kmetstvo, bez obaveze kmetova da plate bilo kakvu naknadu [...]

7. Rumunjska nacija zahtijeva slobodu govora, pisanja i objavljivanja bez cenzure [...]

8. Rumunjska nacija zahtijeva jamstvo slobode pojedinca; nitko ne smije biti uhićen iz političkih razloga. Osim toga, zahtijeva slobodu okupljanja, da se ljudima ne smije nauditi zbog toga što su se okupili samo da bi razgovarali i u miru se sporazumjeli [...]

10. Rumunjska nacija zahtijeva naoružavanje naroda, ili nacionalnu gardu koja će biti jamac i vanjske i unutarnje sigurnosti zemlje. Rumunjskom policijom trebaju zapovijedati rumunjski časnici.

13. Rumunjska nacija zahtijeva otvaranje rumunjskih škola u svim selima i gradovima, otvaranje rumunjskih gimnazija, vojnih i tehničkih instituta, bogoslovija, kao i rumunjskog sveučilišta koji će država financirati od poreza koji se ubire od naroda, kao i potpunu slobodu u izboru ravnatelja i profesora i sistematizaciji nastavnih planova [...]

14. Rumunjska nacija zahtijeva da se ukinu povlastice i da teret javnih troškova padne na sve, u zavisnosti od imanja i bogatstva pojedinca.

15. Rumunjska nacija zahtijeva da novi ustav Transilvanije donese ustavotvorna skupština [...]; taj ustav mora biti utemeljen na principima pravde, jednakosti i bratstva, kojih

se moraju držati i novi građanski, krivični i trgovinski zakoni.

Murgescu, str. 191-192

Godine 1848. revolucije su izbile u više europskih zemalja, uključujući i Habsburšku Monarhiju i rumunjske pokrajine, ali ne i u Srbiji, Grčkoj i Osmanskom Carstvu. U Habsburškoj Monarhiji, nakon brze smjene apsolutističkog režima s Meternichom na čelu, svaka nacija je pokušala definirati i nametnuti vlastite interese; od ožujka do svibnja 1848. godine održano je nekoliko nacionalnih skupština na kojima su usvojeni nacionalni politički programi. Ipak, borba za politička prava i ustavnu vladavinu ubrzo je pala u sjenu nacionalnih sukoba koji su unižili razdor među revolucionare i omogućili da Habsburgovci, uz pomoć Rusije, 1849. godine uguše revoluciju.

Koji su glavni zahtjevi Slovenaca, Hrvata i Rumunja? Kako objašnjava činjenicu da su mnogi zahtjevi međusobno slični? Izdvoji zahtjeve koji su u tvojoj zemlji danas ispunjeni. Koji su to zahtjevi i zašto su ispunjeni?

I-14. Nezadovoljstvo bosanskih kršćana pod turskom vlašću – iz pera franjevačkog bratra Ivana Frane Jukića (1850.)

Ako se u Bosni kršćanin sudi s Turčinom, to ne može biti pravedno suđenje, a naročito ukoliko je Turčin već sijede brade, jer svjedočenje kršćanina ništa ne znači. Sudac uvijek kaže: "Slušaj ti, Vlaše, jedan Turčin zna više od tisuću Vlaha! Ovo je turska zemlja i vi ste njeni podanici, ovdje se ne čuju crkvena zvona, već se propovijeda turska vjera",

6 Predstavnička skupština Transilvanije.

itd. Takve su i presude carskog suda. Danas kršćanin ne može dobiti nikakvo namještanje u državnoj službi, jer je to samo za Turke. Ako kršćani u Bosni hoće podignuti neku novu crkvu, ili obnoviti staru, neće to moći, i jadni ljudi će se morati okupljati pod vedrim nebom i golih glava izgovarati molitve!

Jukić, str. 307-308

❓ Koje elemente nezadovoljstva autor naglašava? Misliš li da je pristran? Ako jest, možemo li ovaj odlomak ipak promatrati kao historijsko svjedočanstvo? Do koje mjere?

I-15. Osmanski carski dekret⁷ kojim se proglašava jednakost među podanicima bez obzira na vjeru (1856.)

Neka bude kako je ovdje određeno.

Veliki Veziru, Mehmed Amin Ali-pašo, koji si odlikovan mojim carskim ordenom Međidije prvog reda i ordenom za osobne zasluge, neka te Bog učini velikim i uveća tvoju moć!...

Želja mi je obnoviti i proširiti novouvedene mjere [...] uz ljubaznu i prijateljsku pomoć velikih sila, naših plemenitih saveznika [...] Jamstva koja smo dali Hatišerifom iz Gülhane, i u skladu s tanzimatom [...], danas su potvrđena i ojačana, a primijenit ćemo djelotvorne postupke da bi ona imala pun i stvaran učinak. Sve privilegije i jamstva nepovredivosti duhovnog života koje su moji preci dali ab antiquo, i nekih kasnijih vremena, svim kršćanskim zajednicama i drugim nemuslimanskim skupinama koje su pod našom zaštitom stvorene u Carstvu, bit će potvrđene i zadržane.

Sve kršćanske i druge nemuslimanske zajednice obavezne su u roku koji će se odre-

điti, a zajedno s komisijom koju će sačinjavati njezini pripadnici, uz moje odobrenje i pod nadzorom Visoke porte, ispitati koje povlastice i imunitete oni zapravo uživaju, i to onda razmotriti i Porti podnijeti zahtjev za reforme koje su potrebne s obzirom na napredak civilizacije i novo doba. Vlast koju su kršćanskim patrijarsima i episkopima dali sultan Mahmud II. i njegovi nasljednici treba uskladiti s novim položajem koje te zajednice sada imaju zahvaljujući našim velikodušnim i dobročiniteljskim namjerama [...] Pravila po kojima se patrijarh imenuje doživotno bit će promijenjena i vršit će se upravo onako kako to odredi odgovarajući ferman.

Crkvena davanja, kakve god vrsti i naravi bila, bit će ukinuta i zamijenjena unaprijed utvrđenim prihodom za patrijarha i velikodostojnike [...] U gradovima, mjestima i selima u kojima su svi stanovnici jedne vjere neće se postavljati nikakve prepreke za ponovno podizanje, prema prvobitnim planovima, građevina koje su namijenjene bogoslužju, zatim škola, bolnica i groblja...

Svako nazivanje pogrdnim imenima ili prozivanje kojemu je cilj da bilo koju skupinu podanika Carstva proglasi manje vrijednom od neke druge, i to zbog vjere, jezika ili rase, zauvijek će biti izbrisano iz upravnih protokola. Donijet će se zakoni protiv upotrebe uvredljivih riječi, i među privatnim pojedincima i od vlasti.

Budući da se sve vjere mogu slobodno ispovijedati, nijednom se podaniku neće onemogućavati služenje njegovoj vjeri [...] Nikoga se neće prisiljavati da promijeni vjeru [...] i [...] svi podanici Carstva, bez obzira na naciju kojoj pripadaju, i bez ikakve razlike, bit će primani u državne civilne i vojne škole... Štoviše, svaka zajednica ima pravo otvarati javne škole za znanost, umjetnost i zanate [...]

Svi trgovački, prekršajni i krivični postupci

7 Hatt-i Hamayoun

koji se vode između muslimanskih i kršćanskih ili drugih nemuslimanskih podanika, ili između kršćana i drugih nemuslimana koji pripadaju nekoj drugoj sljedbi, vodit će se pred mješovitim sudovima. Suđenja na tim sudovima bit će javna: suprotstavljene strane će se suočiti i dovesti svoje svjedoke, čije će se svjedočenje prihvaćati bez razlike ako se zakunu prema vjerskim zakonima svoje zajednice. [...]

Porezi će se razrezivati isto za sve podanike Carstva, bez obzira na to kojem staležu i vjери pripadaju. Za nadoknadu štete u slučaju nepoštenog prikupljanja poreza, a osobito desetine, koristit će se najbrža i najenergичnija sredstva. Sustav izravnog prikupljanja poreza će postupno, i što je brže moguće, biti zamijenjen porezom prema zemljišnim planovima u svim ograncima državnih prihoda.

Vucinich, str. 161-163

Što je bio cilj turskih vlasti kada su izdale ovaj dekret? Usporedi konkretne mjere ovoga dekreta s primjedbama koje su iznesene u prethodnom dokumentu (I-14.). Misliš li da je dekret uspio ojačati lojalnost nemuslimanskih naroda osmanskoj državi?

I-16. Različita mišljenja o planu za osnivanje dvojne bugarsko-turske države (1867.)

A. Predstavka tajnog Središnjeg bugarskog odbora sultanu Abdul Azizu⁸

Dopis,

Njegovom Veličanstvu sultanu Abdulaz/izhanu, našem uzvišenom gospodararu i ocu,
Od tajnog Središnjeg bugarskog odbora

Vaše Veličanstvo!

Sudbina pojedinca i svake nacije u rukama

je svemoćnog Boga koji upravlja svijetom. Prije četiri stoljeća sudbina je nas, Bugare, i našu dragu domovinu stavila pod vlast slavni osvajača koji su u Europi stvorili Osmansko Carstvo [...]

Od Vas molimo ljubazno odobrenje da Vam iznesemo razloge zbog kojih bugarski narod od Vas ponizno traži da se objavi njegova neovisnost.

Politička neovisnost

Članak 1. Nacionalna ustavna vladavina.

Članak 2. Da se Bugarska, i sva područja naseljena Bugarima, proglase neovisnima i nazovu Bugarskim Carstvom.

Članak 3. Da Bugarsko Carstvo bude politički vezano za Osmansko Carstvo i da njime vlada car imperator, Njegovo Veličanstvo sultan Abdul Aziz i njegovi nasljednici, koji će tituli "osmanski sultan" dodati i "bugarski car". [...]

Članak 6. Da carev namjesnik bude drugi poslije Njegova Veličanstva kao poglavara države, vlade i izvršne vlasti, vrhovnog zapovjednika bugarske vojske i vrhovnog suca.

Članak 7. Da carev namjesnik vlada uz pomoć Vijeća sastavljenog samo od Bugara, koje bira Nacionalna skupština. Članovi toga Vijeća trebaju između sebe podijeliti vlast tako da svaki bude na čelu svojega resora. Oni imaju pravo predlagati zakone i izrađivati nacрте državnog budžeta koje će, nakon što ih prihvati Nacionalna skupština, podnositi carevom namjesniku na usvajanje. Trebaju biti zajednički odgovorni za svoja djela, tako da nijedna odluka careva namjesnika neće stupiti na snagu ako je ne potpišu članovi Vijeća. [...]

Članak 9. Službena vjeroispovijest u zemlji je pravoslavlje.

Članak 10. Pravda će se provoditi u skladu s posebnim bugarskim zakonima koje će donijeti Nacionalna skupština. [...]

8 Sultan od 1861. do 1876. godine

Članak 11. Da Bugarsko carstvo ima svoju vojsku, organiziranu po novom sustavu i prema posebnom zakonu. [...]

Članak 13. Da bugarski jezik bude službeni jezik carstva.

Članak 14. Da budu osigurana sva građanska i politička prava, na primjer: sloboda tiska, pravo na slobodan govor, pravo na održavanje javnih skupova i rasprava o političkim i društvenim pitanjima itd., a da bude osigurana i osobna sloboda, pravo da svatko bude vlastiti gospodar u svojem domu, te vjerska tolerancija.

Hristomatija, str. 400-409

Nekoliko tekstova dokumentira napore kojima se želi zasnovati nacionalne države. No nacionalna država nije jedini predviđeni oblik političke organizacije – zbog specifičnih političkih okolnosti izneseni su i drukčiji prijedlozi, koji su zapravo bili alternativa nacionalnoj državi.

Analiziraj način na koji bi Bugarska trebala biti organizirana u okviru dvojne tursko-bugarske države. Kakav bi bio odnos prema osmanskoj državi? Pokušaj razjasniti zašto članovi Tajnog odbora iznose ovakav, a ne nekakav drukčiji prijedlog. Znaš li neki drugi primjer dvojne države u Europi?

B. Reakcija Fuad-paše⁹ – prema memoarima Hriste Stambolskog

Posjet Fuad-paši. Istoga toga dana, 2. travnja 1867., drugog dana Bajrama, Hristo je otišao Fuad-paši, danas ministru vanjskih poslova, pod izgovorom da mu želi čestitati praznike i predstaviti se... Tijekom razgovo-

ra ministar je govorio o dopisu i rekao da se vlada 'a fait sourde oreille' [pravi gluha] i nitko od njegovih veleposlanika to nije ni spomenuo. "Bugari", dodao je Fuad-paša, "ako su oni koji su to napisali doista Bugari, pokazali su se vrlo sebični; da u Osman-skom Carstvu žive samo Turci i Bugari, to bi onda bila druga stvar, ali tu su i Grci, Armen-ci, Albanci, Kurdi, Arapi i mnoge druge nacionalnosti, i svaka od tih nacionalnosti treba imati ista politička i nacionalna prava i privilegije... Ne mogu samo Turci, Grci ili Bugari, kao što se kaže u predstavci, zasebice podržavati tursku državu, već to moraju činiti svi ravnopravno; ali sve te nacije moraju imati i razumne razloge da to čine. Zato vam kažem", zaključio je ministar, "sastavljači ove predstavke su sebični i nezreli."

Stambolski, str. 292-293

Dr. Hristo T. Stambolski (1843., Kazanluk – 1932., Sofija), liječnik i javna osoba. Profesor anatomije na Carskoj medicinskoj školi u Istanbulu, jedan od organizatora zdravstvene zaštite u Bugarskoj nakon 1878. godine. Bio je aktivan u pokretu za stvaranje zasebne bugarske crkve koja će biti neovisna o grčkoj patrijaršiji.

Iznesi svoj komentar stava Fuad-paše. S kojim on razlozima kritizira predstavku? Misliš li da je to bio i službeni stav Osmanskog Carstva?

Organizirajte debatu: Podijelite se u dvije skupine – jedna neka pronađe razloge kojima bi se mogao braniti prijedlog za stvaranje dvojne tursko-bugarske države, a druga neka razmotri stajalište koje zastupa Fuad-paša.

Uzimajući u obzir specifične povijesne uvjete, možete pokušati raspravljati o sličnom prijedlogu koji se tiče etničke skupine s kojom se vi identificirate.

⁹ Fuad-paša (1817.-1869.), jedna od vodećih ličnosti tanzimata, u pet navrata ministar vanjskih poslova i dva puta veliki vezir.

I-17. Projekt ujedinjenja Bugara i Srba u južnoslavensko carstvo pod vlašću srpskog kneza Mihaila Obrenovića (1867.)

Protokol

Budući da današnje okolnosti traže od naroda pod Turcima da krenu u oslobodilačku borbu, mi, Bugari koji živimo u Bugarskoj, Trakiji i Makedoniji, okupili smo se da razmislimo i nađemo način da oslobodimo voljenu domovinu, kako bismo se pridružili obitelji slobodnih zemalja i svijetu pokazali da postojimo.

Kako bismo uspjeli u tako važnom pothvatu, moramo odabrati neki od susjednih naroda s kojim bismo mogli doći do slobode na obostranu korist, i nismo mogli odabrati drugi narod doli Srbe, s kojima smo povezani nacionalno, po vjeri i geografskom položaju. Srbi i Bugari trebaju se bratski ujediniti u Južnoslavensko Kraljevstvo.

Južnoslavensko Kraljevstvo će se sastojati od srpskog i bugarskog kraljevstva (bugarsko obuhvaća Bugarsku, Trakiju i Makedoniju).

Na čelu novoformirane vlade bit će sadašnji srpski knez Mihailo Obrenović, s nasljednim pravom.

To kraljevstvo treba imati jednu zastavu, i na njoj trebaju biti simboli obaju naroda. Isto vrijedi i za njihov budući novac.

Obje zemlje će zadržati svoj jezik kao službeni, a dužnosnici će biti iz odgovarajućeg naroda i govoriti tim jezikom.

Prihvatit ćemo današnje srbijanske zakone i prevesti ih na bugarski. Svi propisi Južnoslavenskog Kraljevstva bit će, bez izuzetka, objavljeni na obama jezicima, to jest i na srpskom i na bugarskom.

Dokumenti, 1, str. 434-435

 Što misliš, zašto su Bugari odabrali uniju sa Srbijom, a nisu tražili vlastitu nacionalnu državu? Kako su planirali sačuvati svoj nacionalni identitet?

I-18. Ruski izvještaj o planovima za zajedničku rumunjsko-bugarsku državu (1867.)

U pismu br. 1 od 15. travnja imao sam čast obavijestiti Vašu ekscelenciju da su u takozvanom Tajnom bugarskom odboru uglavnom mladi ljudi, da je on osnovan s ciljem da pomogne stvaranju pozitivnog javnog mnijenja prema Bugarima u Europi i da istodobno potakne Bugare na pobunu protiv turskog tlačenja.

Podaci koje sam prikupio ukazuju da je Odbor osnovan dogovorom rumunjske stranke Crvenih [liberala] i nekih Bugara. Osim toga, prema tom dogovoru, Rumunji su se obvezali pomoći Bugarima da se oslobode turske vlasti i proglase Bugarsku zemljom neovisnom o sultanu.

Nema sumnje da su Rumunji, dogovarajući se s Bugarima, imali skrivene namjere u svoju vlastitu korist i ponovno stvoriti vlaško-bugarsku državu, koristeći to što će bugarski ustanak stvoriti probleme turskim vlastima. Oni bi onda mogli proglasiti neovisnu Rumunjsku, a što se tiče Bugara – njih će ostaviti da se sami snađu. Ali zato su i Bugari imali na umu samo korist koju bi mogli izvući od svojih sunarodnjaka s one strane Dunava [...]

Dokumenti, 1, str. 436

 Koji su pravi ciljevi Bugara i Rumunja, prema tvrdnjama ruskog diplomata?

Usporedi tekstove I-16., I-17. i I-18. Što misliš koji bi projekt bio najbolji za Bugare?

Usporedi tekstove I-12., I-16, I-17., I-18. i I-38. Koji su politički modeli u njima predloženi?

I-19. Mišljenje iz 19. stoljeća o odnosu političke slobode i nacije – uvodnik Ljubena Karavelova u listu *Svoboda* (studeni 1869.)

Kao što je suhozemnim životinjama potreban zrak, a ribama voda, tako je čovjeku naj-

potrebnija i najpreča sloboda. Bez slobode, čovjek ne može biti čovjek, već samo pola čovjeka; bez slobode, čovjek ne može biti ono za što ga je priroda stvorila, dakle, ne može biti ni sretan.

Sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i cijeloj naciji. Jedino nacija koja ima svoj povijesni život, te unutarnju i vanjsku slobodu, to jest ona koja je politički i intelektualno neovisna, može živjeti i napredovati. Svaka nacija koja nema političku slobodu uvijek je – čak i kad ima najliberalniju vladu – izložena nekom neprimjetnom utjecaju centralizacije i vladajuće nacije, a rijetko se događa da taj utjecaj pozitivno djeluje na porobljenu naciju.

Karavelov, str. 165

Ljuben Karavelov (1834./1835.-1879.), pisac, novinar, organizator i ideolog bugarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta. Osnovao je najveću bugarsku revolucionarnu organizaciju i bio je urednik njezinih novina. Smatra se jednim od utemeljitelja nove bugarske književnosti.

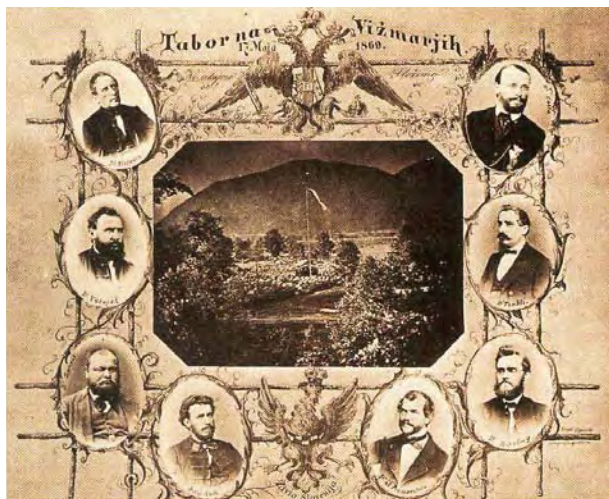
Analiziraj tvrdnju: “sve što je potrebno pojedincu, potrebno je i cijeloj naciji”. Pogledaj tekst III-1., koji je napisao Dimitrie Bolintineanu, i usporedi ga s ovim. U što nas ovi autori nastoje uvjeriti? Što misliš, zašto oni ističu ideju nacije?

I-20. Ferman kojim je osnovana Bugarska egzarhija (1870.)

Svi naši poslušni podanici i građani Našega Carstva uživaju punu i stalnu slobodu vjeroispovijesti i sva druga prava, žive u uzajamnom skladu i prijateljstvu, kako i treba biti sa sugrađanima i u obrazovanom narodu... Ipak, na Našu veliku žalost, vidjeli smo neslogu i nesporazume do kojih je, usprkos Našoj dobroj volji, došlo između bugarskih kršćana i grčke patrijaršije...

1. Osniva se teritorij sa zasebnom vjerskom jurisdikcijom koji se zove “Bugarska egzarhija”. Ona će obuhvatiti niže navedene episkopije i eparhije i neka druga mjesta. Egzarhija će imati pravo baviti se svim crkvenim pitanjima te religije.

Sl. 1. Slovenija: Tabori (1869.)

Slovenska, str. 232

Liberalno orijentirani Slovenci slijedili su primjer Čeha i organizirali “tabore”, sastanke na otvorenom, u znak potpore programu za ujedinjenu Sloveniju. Tijekom dvije godine, sve dok Beč nije zabranio te javne forume, Slovenci su se okupljali na raznim mjestima, slušali govornike i donosili rezolucije o nacionalnim pitanjima.

Što je svrha ove slike? Što znači fotografija u sredini?

Kakva je veza između krajolika i nacionalnih vrijednosti?

2. Najviši po činu među episkopima nosit će zvanje “egzarh” i bit će kanonski predsjedatelj bugarskoga Svetog sinoda, čije će sjedište uvijek biti tamo gdje je on. [...]

4. Prema crkvenim kanonima, taj egzarh, postavljen našim beratom (ukazom), mora u liturgiji spomenuti ime carigradskoga patrijarha.

Prije odabira osobe vrijedne da postane egzarhom prema crkvenim kanonima, treba tražiti mišljenje i pristanak moje vlade. [...]

[...]

Ako svi, ili barem dvije trećine kršćana koji žive izvan spomenutih mjesta žele prijeći u nadležnost Bugarske egzarhije, i ako se to dokaže, bit će im dopušteno da to učine.

Hristomatija, str. 268-271

Bugarska egzarhija bila je zasebna organizacija u okviru pravoslavne crkve, osnovana u veljači 1870. godine turskim fermanom (sultanovim ukazom). Postojala je sve do 1953., kada je uzdignuta na stupanj patrijaršije.

Što misliš, zašto su turske vlasti prihvatile stvaranje autonomne Bugarske egzarhije? Iz kojeg su razloga, po tvom mišljenju, pravoslavni Bugari željeli imati svoju autonomnu crkvenu organizaciju, odvojenu od Carigradske patrijaršije?

I-21. Rezultati plebiscita o pripadnosti crkvi u Skopskoj i Ohridskoj episkopiji (1874.)

Poslije plebiscita o postavljenju bugarskih episkopa u Skopsku i Ohridsku eparhiju prema točki 10. fermana o osnivanju Bugarske egzarhije, utvrđeno je da od 8 698 kršćanskih obitelji u Skopskoj eparhiji samo 567 želi ostati u okviru grčke patrijaršije, a pre-

ostalo 8 131 domaćinstvo se opredijelilo za Bugarsku egzarhiju.

Prema podacima iz Solunskog vilajeta od 21. muharema 1291. (27. veljače 1874.), rezultati plebiscita u gradu Ohridu i na okolnom području pokazuju da je samo 139 muškaraca reklo da bi ostalo u Patrijaršiji, a 9 387 se izjasnilo za prelazak pod nadležnost Bugarske egzarhije.

Hristomatija, str. 280

Kako komentiraš rezultate plebiscita? Koje bi nam informacije još trebale da bismo bolje razumjeli te rezultate? Je li u 19. stoljeću bilo neobično da samo muškarci glasuju? Je li pravično to što je u Skopskoj eparhiji cijelo domaćinstvo imalo samo jedan glas?

I-22. Hristo Botev o potrebi da se Bugari bore za nacionalno oslobođenje (1875.)

Povijest našega naroda je tužna i mračna, a njegova je sadašnja situacija teška i mučna. Drugim riječima, Bugari su robovi Turaka, robovi samih sebe, robovi oruđa kojim rade, pa čak i vlastitog obrazovanja i kulture. Pogledate li kako rade, vidjet ćete da rade kao tegleća stoka; samo pogled na njihove neprirodne patnje, i njihova lica, i odmah ćete se uvjeriti da zaista “rade kao konji, skuplja ju kao pčele i žive kao svinje”.

Istina je da su mnogi stranci pisali, i još uvijek mnogo pišu o našoj marljivosti, našoj nadarenosti i kulturnom napretku. Ipak, gotovo svaki od tih pisaca je matematički dokazao ili dokazuje da mi, kako bismo razvili svoje još netaknute sposobnosti i postali “Nijemci juga” ili “Englezi istoka”, moramo zbaciti barbarski turski jaram, osloboditi se toga neljudskog ropstva koje isisava svu proizvodnost naših moći, i izgraditi bosporski bulevar slobodne južnoslavenske konfederacije.

Botev, str. 85-86

Hristo Botev (1847.-1876.), nacionalni heroj, pjesnik, novinar i revolucionar. Živio je i radio uglavnom u Rumunjskoj. Godine 1874.-1875. afirmirao se kao vođa bugarskoga nacionalnog oslobodilačkog pokreta. U svibnju 1876. godine prešao je Dunav s malobrojnim odredom ustanika i poginuo u bitki s turskom vojskom. Napisao je samo dvadeset pjesama, ali one su ga učinile klasikom bugarske književnosti.

Što je cilj ovoga članka? Kako je pisac pokušao istaknuti ponos Bugara?

Što misliš, zašto pisac inzistira na ideji da bi Bugari mogli biti "Nijemci juga", odnosno "Englezi istoka"? Na koga se u tvojoj zemlji najčešće misli kad se kaže "Europljanin"?

I-23. Politički program Središnjega bugarskog dobrotvornog društva (Bukurešt, studeni 1876.)

Da bi došlo do mira na istoku, da bi se zaustavila stalna okrutnost Turaka koji ne poštuju nikakvo ljudsko pravo, i da bi se ispunile pravične želje bugarskoga naroda, Europa mora pomoći u provođenju sljedećeg programa:

1. Treba ponovno uspostaviti bugarsku državu koja obuhvaća Bugarsku, Makedoniju i Trakiju, u kojoj prevladavaju Bugari.
2. Bugarska država imat će neovisnu vladavinu i ustav koji će usvojiti zakonodavno tijelo koje je izabrao narod.
3. Sva područja života treba urediti posebnim zakonima koji će biti u skladu s ustavom i potrebama naroda.
4. Sve strane manjine koje žive među Bugari ma imat će ista politička i građanska prava.
5. U bugarskoj državi postojat će potpuna sloboda savjesti.

6. Vojna služba i opće obrazovanje bit će obvezni za sve građane Bugarske.

Hristomatija, str. 609

Nakon što je osmanska vlast u kolovozu 1876. ugušila bugarski Travanjski ustanak, bugarske izbjeglice u Rumunjskoj osnovale su Središnje bugarsko dobrotvorno društvo, političku organizaciju koja je razradila program s glavnim političkim zahtjevima za nacionalno oslobođenje Bugara.

Kako objašnjavaš izraze koji se ovdje rabe protiv Turaka i Osmanskog Carstva? Misliš li da oni imaju neke veze s tim što su Turci ugušili Travanjski ustanak 1876. godine, ili su to uopćeniji retorički argumenti? Kako su autori ovoga teksta namjeravali stvoriti bugarsku državu? Kako su zamislili organizaciju te nove države?

I-24. Albanska pjesma napisana u vrijeme Berlinskoga kongresa (1878.)

Molim vas, budite pažljivi
S Albanijom,
Nemojte je rastrgati
Kao da je siročče,
Jer nismo mi ni Grci, ni Bugari,
Pa ni Crnogorci
Mi smo samo Albanci
I želimo slobodu...

Brahimi, str. 62

Kao ni druge balkanske nacije, tako ni Albanci nisu imali svojega predstavnika na Berlinskom kongresu, ali i albanske vođe su nastojali definirati nacionalne ciljeve i pridobiti za njih javno mnijenje.

Što je svrha ove pjesme? Što pjesnik želi reći time što nabraja nazive naroda koji žive na tom području?

I-25. Berlinski mirovni ugovor (1878.)

Ugovor između V. Britanije, Austro-Ugarske, Francuske, Njemačke, Italije, Rusije i Turske. Berlin, 13. srpnja 1878.

Članak I. Bugarska se konstituira kao autonomna i ovisna kneževina pod vrhovnom vlašću Njegovog Carskog Veličanstva Sultana. Kneževina će imati kršćansku vladu i nacionalnu miliciju.

Članak XXIII. Visoka porta preuzima obvezu da na otoku Kreti dosljedno primjenjuje Organski zakon iz 1868. godine, uz modifikacije koje se mogu smatrati pravičnima. Slični zakoni prilagođeni lokalnim potrebama, osim u pogledu oslobođenja od plaćanja poreza koje je priznato Kreti, bit će uvedeni i u drugim dijelovima Turske, u njezinu europskom dijelu, za koje ovim ugovorom nije predviđena posebna organizacija. Visoka porta će ovlastiti posebne komisije, u kojima će u znatnoj mjeri biti zastupljen domaći element, koje će razraditi detalje novih zakona u svakoj pojedinoj provinciji. Planovi organizacije koji proizađu iz ovih aktivnosti bit će podastri na ispitivanje Visokoj porti, koja će se, prije no što proglasi njihovo stupanje na snagu, konzultirati s Europskom komisijom ustanovljenom za Istočnu Rumeiju.

Članak XXV. Provincije Bosnu i Hercegovinu zaposjest će i njima upravljati Austro-Ugarska. Budući da vlada Austro-Ugarske ne želi preuzeti upravljanje Novopazarskim sandžakom, koji se prostire između Srbije i Crne Gore u smjeru jugoistoka na drugoj strani Mitrovice, osmanska administracija će tamo i dalje obavljati svoje funkcije. No, da bi se osiguralo održavanje novog političkog stanja, kao i sloboda i sigurnost komunika-

cija, Austro-Ugarska pridržava pravo da u cijelom ovom dijelu nekadašnjeg vilajeta¹⁰ Bosne drži svoje garnizone i da se koristi vojnim i trgovačkim putovima. U tom cilju, vlade Austro-Ugarske i Turske pridržavaju za sebe pravo dogovora o detaljima.

Članak XXVI. Visoka porta, kao i sve one Visoke ugovorne strane koje to do sada nisu učinile, priznaju neovisnost Crne Gore.

Članak XXXIV. Visoke ugovorne strane priznaju neovisnost Kneževine Srbije, pod uvjetima izloženima u sljedećem članku.

Članak XXXV. Ni za jednu osobu u Srbiji razlika u religijskom vjerovanju ili denominaciji ne smije biti osnova za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kojem mjestu. Sloboda i javno prakticiranje svih oblika bogoštovlja osigurat će se svim osobama koje pripadaju Srbiji, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka bilo hijerarhijskoj organizaciji različitih zajednica bilo njihovim odnosima s njihovim duhovnim poglavarima.

Članak XLIII. Visoke ugovorne strane priznaju neovisnost Rumunjske, pod uvjetima izloženima u dvama sljedećim člancima.

Članak XLIV. Ni za jednu osobu u Rumunjskoj razlika u religijskom vjerovanju ili denominaciji ne smije biti osnova za isključenost ili nemogućnost u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, kao ni obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kojem mjestu. Sloboda i javno prakticiranje svih oblika bogoštovlja osigurat će se svim osobama koje pripadaju Rumunjskoj, kao i strancima, i neće biti nikakvih prepreka bilo hijerarhijskoj organizaciji različitih zajednica, bilo njihovim odnosima s njihovim duhovnim poglavarima. Podanici i državljani svih Sila, trgovci i druge osobe, bit će u Rumunjskoj tretirani bez obzira na vjeru, na temelju potpune jednakosti.

Članak XLV. Kneževina Rumunjska vraća njegovu veličanstvu ruskom Caru onaj dio teritorija Besarabije koji je od Rusije bio odvojen Pariškim ugovorom iz 1856. godine, koji je na zapadu ograničen sredinom toka rijeke Prut, a na jugu sredinom toka rukavca Kilije i ušćem Stari Stambol [današnja država Moldavija].

Članak LVIII. Visoka porta ustupa Ruskoj carevini teritorije Ardahan, Kars i Batum (današnje Armenija i Gruzija, s malim dijelom sjeveroistočne Turske) u Aziji, zajedno s istoimenom lukom (Batum).

Članak LIX. Njegovo veličanstvo Car Rusije izjavljuje svoju namjeru da se Batum ustavi kao slobodna luka, uglavnom trgovačka.

Članak LXII. Budući da je Visoka porta izrazila namjeru održavati načelo vjerske slobode, kao i da mu dade najšire tumačenje, ugovorne Strane primaju na znanje ovu spontanu izjavu. Vjerska razlika ne smije ni u kojem dijelu Osmanskog Carstva biti osnova za isključenost ili nemogućnost bilo koje osobe u pogledu uživanja građanskih ili političkih prava, rada u javnim službama, obavljanja javnih funkcija i ukazivanja počasti, ili obavljanja pojedinih profesija i djelatnosti, u bilo kojem mjestu. Sloboda i javno prakticiranje svih oblika bogoštovlja osigurati će se svima i neće biti nikakvih prepreka bilo hijerarhijskoj organizaciji različitih zajednica, bilo njihovim odnosima s njihovim duhovnim poglavarima.

Crkvene osobe, hodočasnici, kao i monasi svih nacionalnosti koji putuju u europski dio Turske, ili u njezin azijski dio, uživati će ista prava, povlastice i privilegije.

Gore spomenutim osobama i njihovim vjerskim, dobrotvornim i drugim ustanovama u svetim mjestima i drugdje priznaje se pravo na službenu zaštitu diplomatskih ili konzularnih predstavnika Sila u Turskoj. Izričito se pridržavaju prava koja ima Francuska, i u potpunosti se podrazumijeva da se ne mogu vršiti nikakve promjene statusa quo

svetih mjesta. Monasi na planini Atos, bez obzira na to iz koje zemlje potječu, zadržat će svoje ranije posjede i povlastice i uživati će, bez ikakva izuzetka, potpuno jednaka prava i prerogative.

www.fordham.edu/halsall/mod/1878berlin.html

 Nacrtaj tri karte: jednu sa situacijom prije 1878. godine, drugu koja će prikazati teritorijalne pretenzije svake od etničkih skupina, i treću s konkretnim odredbama sporazuma u Berlinu. Što primjećuješ?

Igra: kako je biti na mjestu drugoga

Napiši sastavak od 400 riječi u kojem ćeš izložiti vlastite prijedloge za situaciju na Balkanu. Izaberi jedan od sljedećih identiteta: ruski, njemački, francuski, britanski, austro-ugarski diplomat, predstavnik Osmanskog Carstva, Albanac, Bugarin, Rumunj, Srbin, Hrvat, Crnogorac, Slovenac, Grk, ali svakako izaberi identitet koji nije tvoj. Obrazloži svoj izbor.

Karta 2: Balkan po odredbama Berlinskog kongresa, srpanj 1878.

Sl. 2. Grčka između Turske i Europe.

Karikatura iz lista *Aristophanes* (1882.)

Loui, str. 230

Turska: "Pusti me, pojest ću novorođenče."

Europa: "Natrag, gospođo Turska, zahvaljujući meni ti uopće postojiš."

? Zbog čega je Grčka predstavljena kao novorođenče? Napiši kratak opis kako su predstavljena ova tri lika. Po tvom mišljenju, što je autor karikature htio poručiti čitateljima novina?

I-26. Albanski argumenti u prilog zasebne albanske države (1886.)

Mi želimo samo ono što želi svaka nacija: "zasebnu državu u kojoj će se svi ljudi iste krvi okupiti kao što se članovi obitelji okupljaju u jednoj kući".

Kondo, str. 126

Odlomak iz članka koji je objavio Jeronim (Girolamo) de Rada (1814.-1903.) u dvojezičnom časopisu *Fiamuri i Arbrit – La Bandiera dell’Albania* (Albanska zastava). Jeronim je bio pjesnik i izdavač drugog dvojezičnog časopisa *L’Albanese d’Italia*. Živio je u Italiji.

Zbog čega pisac uspoređuje obitelj i naciju? Pokušaj zaključiti kako takva vizija na dugi rok utječe na odnos prema drugim narodima koji žive na istom teritoriju.

I-27. Sjećanja Ivana Hadži-Nikolova¹¹ na razgovore iz 1892. godine, koji su doveli do stvaranja VMRO (1893.)

U srpnju 1892. godine došao sam u Sofiju potražiti Kostu Sahova, koji je izdavao makedonske novine, tražeći uglednog Makedonca koji bi otišao u Solun i stao na čelo revolucionarne organizacije za oslobođenje Makedonije.

Saslušavši me, Sahov je rekao: "Shvaćam što hoćete, ali ovdje nećete pronaći prave ljude. Ovdje samo pričaju, a kada treba nešto učiniti, nema nikoga. Samo s jednim čovjekom možete ozbiljno razgovarati o makedonskom pitanju. To je učenik vojne škole Goce Delčev." Dogovorili smo se da Kosta Sahov

poruči Goci Delčevu¹² da se želim susresti s njim i da bismo se mogli vidjeti u nedjelju u 14 sati kod Sahova. U dogovoreno vrijeme stigao sam u tiskaru kako bismo raspravili o tome, i tamo ih zatekao na jednom skrovi-tom mjestu.

Plan za stvaranje organizacija:

1. Organizaciju treba osnovati u Makedoniji, a ne u Sofiji, jer ako bude osnovana u Sofiji, Grci i Srbi bi se spram nje mogli odnositi kao da ju je stvorila bugarska vlada, a zatim i sami stvoriti slične organizacije, i na kraju ništa ne bi ispalo od naše organizacije. K tome, to treba biti tajna organizacija.

2. Osnivači moraju biti iz Makedonije, kako bi neprestano bili u dodiru s makedonskim stanovništvom, izlagali se istim opasnostima kojima će biti izloženi njihovi sljedbenici, i tako lakše zadobili povjerenje ljudi.

3. Moto treba biti: "Autonomija za Makedoniju". Da bismo se mogli nadati uspjehu, naši se zahtjevi moraju pozivati na članak 23 Berlinskog ugovora. Postići autonomiju za Makedoniju ne znači samo iščupati je iz ruku Turaka, nego i iz ruku Srba i Grka. Kada budu određene granice autonomne Makedonije, tada Srbi i Grci više neće biti u poziciji da traže neke njezine dijelove, ali ako budemo tražili pripajanje Bugarskoj, onda će i Srbi i Grci željeti neke dijelove. Naš zadatak treba biti očuvanje Makedonije kao cjeline, a to će se ostvariti kroz autonomiju Makedonije.

4. Organizacija treba biti autonomna i neovisna, ne smije imati bilo kakve veze s vladama susjednih zemalja niti izvršavati bilo kakve zadatke za njih, jer bi tako potpala pod njihov utjecaj. Ona također ne smije biti oruđe bilo koje vlade koja bi s pomoću nje izazivala reakciju neke druge susjedne vlade.

5. Od Makedonaca u Bugarskoj i bugarskog naroda tražimo samo materijalnu i moralnu podršku, bez uplitanja u naše poduhvate. Nakon četiri sata razgovora, Kosta Sahov i Goce Delčev prihvatili su plan. Goce je rekao:

11 Ivan Hadži-Nikolov (1861.-1934.), jedan od osnivača VMRO.

12 Goce Delčev (1872.-1903.), istaknuta osoba makedonske oslobodilačke borbe.

toliko je vremena prošlo, neka prođe još jedna godina. Za godinu dana završit ću vojnu školu i postati časnik. Napustit ću sve to i otići u Solun, i tamo ćemo osnovati revolucionarnu organizaciju.”

Makedonium, str. 29-30

Nakon Berlinskog kongresa Makedonija je ostala najvažniji turski teritorij u Europi. Zbog etnički mješovitog stanovništva, u njoj su se ubrzo počeli nadmetati bugarski, grčki i srpski nacionalizam. Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija osnovana je 1893. Organizirala je neuspješni lindenški ustanak protiv turske vlasti 1903. godine. Tijekom balkanskih ratova Makedoniju su okupirale i na kraju je među sobom podijelile Bugarska, Grčka i Srbija. Poslije Prvog svjetskog rata VMRO se od pokreta za nacionalno oslobođenje polako pretvorio u fašističku i terorističku organizaciju koja se bavila i trgovinom drogom, te vodila gerilski rat, prije svega protiv Srbije (Jugoslavije) i neformalno kontrolirala dijelove bugarske Makedonije. Ta organizacija značajno je utjecala na politički život u Bugarskoj sve do 1934. godine, kada su je bugarske vlasti prisilno raspustile.

Pogledaj tekst i odredi praktične probleme stvaranja jedne političke organizacije u jugoistočnoj Europi potkraj 19. stoljeća. Zbog čega je, po tvom sudu, bilo važno uspostaviti razliku između autonomije i neovisnosti?

I-28. Deklaracija kojom Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija (VMRO) obavještava velike sile o odluci da započne oružani ustanak (1903.)

Nekažnjeno nasilje muhamedanaca i sustavan pritisak vlasti prisilio je kršćane iz Makedonije i područja Jedrena da krenu

u sveopću oružanu borbu. Oni su pribjegli tom ekstremnom rješenju tek kada su se neuspješnima pokazala sva druga sredstva da se Europa potakne na intervenciju u duhu međunarodnih sporazuma koji bi trebali određivati uvjete života stanovništva. Intervencija izvana je i dalje jedini način da se ukloni zlo i zaustavi krvoproliće.

Dosadašnji jalovi pokušaji da se palijativnim mjerama poboljša turska vlast samo su povećali muhamedanski fanatizam i državni pritisak – strano miješanje će biti djelotvorno samo ako bude imalo na umu postignuće sljedećih učinaka:

1. U dogovoru s velikim silama treba za glavnog upravitelja postaviti kršćanina koji nikada nije pripadao turskoj upravi i koji bi u obavljanju svojih dužnosti bio neovisan o Visokoj porti;
2. Uspostavljanje trajne zajedničke međunarodne kontrole, uz široka ovlaštenja za sankcioniranje.

Time što objašnjava uzroke ovoga očajničkog čina narodnog otpora, kao i mjere koje bi mogle spriječiti njegove posljedice, VMRO sa sebe skida svaku odgovornost i objavljuje da će voditi borbu sve dok u potpunosti ne ostvari svoje ciljeve, a energiju za to crpi iz priznanja svojih dužnosti i simpatija u cijelom svijetu.

Odbrani, str. 484

Što je cilj ovoga teksta? Što su njegovi autori htjeli postići? Je li oružani sukob u njemu prikazan kao željeni cilj ili kao nametnuto sredstvo za ostvarenje drugih ciljeva?

I-29. Mišljenje Krste Misirkova da političko rješenje makedonskoga pitanja treba tražiti u okviru Osmanskog Carstva (1903.)

[...] Ako vjerska propaganda nastoji onemogućiti ujedinjavanje makedonskih intelektualaca

i makedonskog naroda, onda prije svega treba stvoriti jedinstvenu crkvu u Makedoniji, to jest Ohridsku arhiepiskopiju koja će biti "arhiepiskopija za cijelu Makedoniju".

Vjerska propaganda možda sadrži nešto protiv ujedinjavanja makedonske inteligencije i makedonskog naroda samo iz nacionalnih razloga. Ako je tako, onda je prirodno da uz zahtjev za crkvenu reformu ide i zahtjev za obrazovnu reformu, to jest da arhiepiskopija preuzme kontrolu nad školovanjem i prilagodi ga nacionalnosti svojih vjernika: u grčkim eparhijama će se predavati na grčkom, u vlaškima na vlaškom, a u slavenskima na makedonskom.

Tako će biti uklonjena svaka nacionalna i vjerska propaganda koja je ljude do sada podvajala na različite, uzajamno neprijateljske skupine, i bit će mir među ljudima, i za Makedoniju i za Tursku i za Europu. [...]

Takav ishod je najbolji i za Tursku. [...] Ako se, s druge strane, službeno priznaje da u Makedoniji ne postoji nekoliko slavenskih grupacija, nego je samo jedna, koja nije ni bugarska niti srpska, te ako se Makedonija izdvoji u autonomnu arhiepiskopiju, onda će se Turska jednim potezom riješiti upletanja triju susjednih država u makedonska pitanja.

Naši nacionalni interesi nalažu makedonskoj inteligenciji i makedonskom narodu da pomogne Turskoj da izađe iz teškog položaja u koji su je stavile nacionalna i vjerska propaganda koje kolaju Makedonijom, kao i države koje ovdje imaju svoje interese. Ne moramo se udružiti s Bugarskom, Srbijom ili Grčkom. Teritorijalni integritet Turske važniji je nama nego Rusiji ili zapadnoj Europi. Turska ima najbolji geografski položaj. Pripadnost turskoj državi i očuvanje integriteta te države nama, makedonskom narodu, omogućuje da uživamo puna građanska prava diljem cijele Turske. Ta prava nam omogućuju i značajne materijalne dobitke. Zbog toga makedonska inteligencija, ako se prvenstveno i najviše usredotoči na vlastite

interese, treba upotrijebiti sve svoje moralne snage za očuvanje integriteta Turske. Za uzvrat bismo mogli očekivati, i imali bismo se pravo tome nadati, da će nam naš veliku gospodaru dati potpunu autonomiju u crkvenim i obrazovnim pitanjima, punu jednakost pred zakonom i domaću samoupravu u Makedoniji. [...]

Ovakav miroljubivi plan makedonskog naroda naići će na potporu i priznanje velikih sila zainteresiranih za integritet Turske.

Odbrani, str. 551-552

Krste Misirkov je, s Dimitrijem Čupovskim, član skupine aktivnih makedonskih studenata u Sankt Peterburgu prvih desetljeća 20. stoljeća. Njegova knjiga O makedonskom pitanju, objavljena 1903. godine u Sofiji, široko je priznata kao kamen temeljac razvoja makedonskog identiteta među mnogim žiteljima te regije.

Zašto je Krste Misirkov smatrao da je očuvanje Osmanskog Carstva najbolje rješenje za Makedonce? Kakva je uloga crkve u tom projektu? Možemo li zaključiti da je pisac pokušao prikazati Osmansko Carstvo kao alternativu nacionalnoj državi? Usporedi tekstove I-23. i I-24., uzimajući u obzir i činjenicu da je ustanak Makedonaca ugušen 1903. godine.

I-30. Plan Aurela C. Popovicija za pretvaranje Austro-Ugarske Monarhije u federalnu državu pod imenom "Sjedinjene Države Velike Austrije" (1906.)

Osnovni principi saveznog ustava

Cijeli sadašnji teritorij Austro-Ugarske Monarhije, osim Bosne i Hercegovine, podijelit će se, prema nacijama koje na njemu žive, na sljedeće nacionalne i političke jedinice: Nje-

mačka Austrija, Njemačka Češka, Njemačka Moravska (Šlezija), Češka, Mađarska, Transilvanija, Hrvatska, Zapadna Galicija, Slovačka, Ukrajina, Vojvodina, Erdelj, Tirol i Trst.

Ovih 15 nacionalnih država čine saveznu monarhiju koja se zove "Sjedinjene Države Velike Austrije" pod krunom Njegova Veličanstva Cara Franje Josipa I.

Svi građani nacionalnih država su istodobno i austrijski građani. Svatko može koristiti svoja politička prava samo u jednoj nacionalnoj državi. [...]

Carska, odnosno savezna vlada sastavljena je od predstavnika nacionalnih država.

Kancelar, kojeg odabire car, na čelu je carske, odnosno savezne vlade.

Carski parlament čine:

- a) Zastupnički dom
- b) Senat [...]

Vlade nacionalnih država šalju svoje predstavnike u carsku vladu po sljedećem omjeru: Njemačka Austrija 7, Mađarska 7, Češka 5, Transilvanija 4, Hrvatska 3, Zapadna Galicija 3, Njemačka Češka 2, Slovačka 2, Njemačka Moravska (Šlezija) 2, Ukrajina 1, Vojvodina 1, Tirol 1, Trst 1, Erdelj 1, ukupno 42 glasa. [...]

Svaka nacionalna država ima parlament, zasebnu vladu i pravosuđe.

Car postavlja carskog guvernera koji vodi vladu svake od nacionalnih država. On mora biti građanin te nacionalne države.

Članove vlade također postavlja car, ali uzimajući u obzir prijedloge guvernera.

Svaka nacionalna država ima svoj ustav.

Da bi ustav stupio na snagu, mora ga odobriti car. Od toga trenutka nacionalna država može samostalno koristiti sva autonomna prava te zemlje.

Carstvo jamči integritet teritorija nacionalne države, kao i njezinu autonomiju, ako ta autonomija nije ograničena odredbama ustava Carstva i posebnim nacionalnim ustavima. [...]

Svaka nacionalna država odlučuje koji će jezik biti službeni.

Jezik za međunacionalnu komunikaciju unutar Carstva je njemački.

Ipak, u carskom parlamentu svaki se član može služiti vlastitim jezikom. [...]

Svi zakoni, dekreti i objave carskih vlasti trebaju biti sastavljene i objavljene samo na službenom jeziku države sastavnice na koju se odnose.

Svi natpisi carskih vlasti, uključujući i vojne, trebaju biti samo na odgovarajućem nacionalnom jeziku.

Na kovanicama i papirnatim novčanicama moraju se također koristiti svi službeni jezici država sastavnice. [...]

Beč je glavni i prijestolni grad Carstva.

Popovici, str. 288-297

Aurel C. Popovici (1863.-1917.) bio je rumunjski publicist podrijetlom iz Transilvanije. Studirao je medicinu i političke znanosti u Beču i Grazu, bio je član Rumunjskoga nacionalnog komiteta u Transilvaniji i borio se za prava Rumunja u okviru Austro-Ugarskog carstva. Njegov plan da se Austro-Ugarska dvojna monarhija proširi u pravi federativni sustav nastao je u okviru pokušaja skupine intelektualaca koju je okupio prestolonasljednik, nadvojvoda Franjo Ferdinand, da nađu rješenje koje bi ojačalo monarhiju ugroženu bujanjem raznih nacionalizama.

Kako je Aurel C. Popovici riješio odnose između nacionalne i savezne razine? Pokušaj razjasniti zašto je on dao prednost federalnom uređenju pred stvaranjem zasebnih nacionalnih država.

I-31. Sporovi Albanaca u nastojanju da dobiju vlastitu nacionalnu državu, u prikazu britanskog ambasadora u Osmanskom Carstvu (1912.)

Lord Goschen, tada njegova ekscelencija ambasador u Carigradu, u izvještaju o tom pitanju jezgrovito je izrekao brigu Albanije: "Ne može se poreći ni da je albanski pokret sasvim prirodan. Albanci, stara i zasebna rasa, koliko i sve iz njezina okruženja, uvidjeli su da se nacionalnosti tih susjednih rasa nalaze pod zaštitom nekih europskih sila i da se njihove želje za samostalnijim životom ispunjavaju [...] Prema njima pak ne postoji

takav odnos. Njihovu nacionalnost ignoriraju, [...] predlaže se razmjena teritorija, javljaju se i druge poteškoće, ali stalno na štetu Albanije, a Albance se prepušta Slavenima i Grcima bez obzira na njihove zahtjeve za nacionalnost".

Durham, str. 72

I-32. Govor Kemal-paše u Damasku o odnosu Turaka i Arapa (1913.)

[...] Želim vam reći ovo: turski pokret koji sada vidite u Istanbulu, i islamskim zemljama u kojima žive Turci, nipošto nije protivan

Sl. 3. Proglašenje albanske neovisnosti u Valoni (1912.) - gravura iz toga razdoblja

 Lik desno od zastave prikazuje Skenderbega.

 Koji je glavni element na ovoj gravuri? Što misliš, zašto je trenutak objavljivanja neovisnosti povezan s nacionalnim simbolima? Kakva je uloga Skenderbega na ovoj slici?

Hudhri, str. 44

arapskoj misli. Znete vrlo dobro da je već bilo grčkih, bugarskih, armenskih pokreta u Osmanskom Carstvu. Danas im se pridružio i arapski. Turčin je zaboravio na sebe. Čak ga je bilo stid reći koje je nacionalnosti. Moglo se dogoditi da takvo slabljenje nacionalnosti na kraju urodi izvjesnim svršetkom. Plašeći se toga, turska mladost se pokrenula u hvale vrijednom buđenju. Ona je objavila sveti nacionalni rat (milli cihad) kako bi se Turčinu reklo da je Turčin i da tursku naciju odlikuje bezbroj vrlina... Uvjeravam vas da turski pokret apsolutno nije neprijateljski prema arapskome. On je njegov brat i nerazdvojan drug. Turska mladost bi od sveg srca voljela svjedočiti napretku Arapa i ostvarenju svih njihovih nacionalnih prava. Sadašnji naponi turske mladosti usmjereni su na važne stvari poput obrazovanja Turaka, sada kada se kod Turaka probudio nacionalni osjećaj, na to da postanu poduzetni, da se oslobode ropstva, okrijepe svoje zdravlje, postanu brojniji i bogatiji, sve u svemu, oni su posvećeni tome da Turci vide da su poštovani i blagoslovljeni i da zaslužuju pravo da žive među nacijama dvadesetog stoljeća... O vi, elitni predstavnici arapske mladosti, vi također radite na ostvarenju istih ideala...

Cemal, str. 220

Kemal-paša je bio profesionalni vojnik i jedan od vođa Mladoturaka. Nakon državnog udara u siječnju 1913. godine postao je vojni upravnik Istanbula, zatim ministar mornarice, a tijekom Prvoga svjetskog rata vojni zapovjednik u Siriji, gdje se pokušao oduprijeti Britancima i očuvati lojalnost arapskog stanovništva Osmanskom Carstvu.

Koji je cilj ovoga govora?

I-33. Projekt Dimitrija Čupovskog za stvaranje Balkanske Savezne Demokratske Republike (Sankt Peterburg 1917.)

*Balkan balkanskim narodima,
Puno samoopredjeljenje svake nacije.*

Svjetski rat koji se vodi donosi slobodu i mogućnost samoopredjeljenja mnogim porobljenim narodima. Mnogo stoljeća se Makedonija borila i prolijevala rijeke krvi za svoju slobodu i neovisnost, ali ju je izdajnički rastrgnuo zločinački šovinizam i pohlepa krvavih dinastija oko nje. Posljedice te neviđene grabeži su ne samo uzajamno uništavanje balkanskih naroda, nego i ovaj neviđeni svjetski rat. Sada, kada je velik dio Balkanskog poluotoka u ruševinama, a ostaci njegova naroda pod austro-ugarskim jarmom, mi Makedonci, koji patimo više od drugih, tražimo od vas, balkanskih naroda, da zaboravite svađe u prošlosti, da se ujedinite i pridružite našem svebalkanskom revolucionarnom programu za zajedničku borbu i stvaranje Balkanske Savezne Demokratske Republike.

Program našega Revolucionarnog odbora je ovaj:

Svi balkanski narodi dužni su zbaciti postojeće dinastije i uvesti republikansku vladavinu.

Svaka balkanska republika treba biti potpuno autonomna u svojem unutarnjem životu.

Sve balkanske republike čine jednu Balkansku Saveznu Demokratsku Republiku.

Balkansku Saveznu Demokratsku Republiku sačinjavaju sljedeće republike:

Makedonija, Albanija, Crna Gora, Grčka, Srbija, Bugarska, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Slovenija i Trakija.

Kao neovisne republike priznate su ne samo države u kojima živi jedno pleme već i regije s mješovitim stanovništvom čiji su životni interesi usko povezani s njihovim geografskim, povijesnim, političkim, ekonomskim i kulturnim uvjetima.

U republikama s mješovitim stanovništvom, mogu se organizirati autonomna područja i općine tako da svaka nacionalnost ima punu slobodu upotrebe materinskog jezika, vjere i tradicije.

Službeni jezik svake republike je jezik većine. Svaka republika šalje svoje ovlaštene predstavnike u Savezni parlament Balkanske Savezne Demokratske Republike.

Od ovlaštenih predstavnika formirat će se Savezna vlada i Savjet, koji će zamijeniti predsjednika Savezne Republike.

Saveznu vladu i Savjet sačinjavat će jednak broj predstavnika iz svake savezne republike.

Savezna vlada i Savjet koordinirat će sve zajedničke unutarnje poslove i vanjske međunarodne poslove Balkanske Republike.

Makedonium, str. 75-76

Dimitrije Čupovski (1878.-1940.) bio je jedan od istaknutijih članova Makedonskog saveza u Sankt Peterburgu. Prvi svjetski rat i Ruska revolucija iz 1917. godine ohrabрили su ga da sastavi smione planove za reorganizaciju jugoistočne Europe nakon rata.

Pažljivo pročitaj prvi odlomak i usporedi ga s tekstovima I-28 i I-29. Pokušaj odrediti zašto je Čupovskom bilo više stalo do savezne republike nego do makedonske nacionalne države.

I-34. Krfska deklaracija (1917.) o načelima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca

Na Konferenciji članova prošlog koalicionog i sadašnjeg kabineta Kraljevine Srbije i predstavnika Jugoslovenskog odbora sa sedištem u Londonu, koji su do sada paralelno radili, a u prisustvu i uz saradnju predsednika Narodne skupštine, izmjenjene su misli o svim pitanjima, koja su skopčana sa budućim zajedničkim državnim životom Srba, Hrvata i Slovenaca.

[...] Pre svega, predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca ponovo i najodlučnije naglašavaju, da je ovaj naš troimeni narod jedan isti po krvi, po je-

ziku govornom i pisanom, po osećanjima svog jedinstva, po kontinuitetu i celini teritorije, na kojoj nepodvojeno živi, i po zajedničkim životnim interesima svog nacionalnog opstanka, i svestranog razvitka svoga moralnog i materijalnog života (...) Naš troimeni narod, koji je najviše stradao od grube sile i nepravde, koji je za svoje samoopredeljenje podneo najveće žrtve, prihvatio je sa oduševljenjem taj uzvišeni princip kao glavni cilj ove strašne borbe u koju je gurnulo ceo svet nepoštovanje prava samoopredeljenja naroda.

I ovlašćeni predstavnici Srba, Hrvata i Slovenaca, konstatujući da je jedini i neodstupni zahtev našeg naroda, zahtev koji on postavlja na osnovu načela slobodnog samoopredeljenja naroda, da bude potpuno oslobođen svakog tuđinskog ropstva i ujedinjen u jednoj slobodnoj nacionalnoj i nezavisnoj državi, složili su se, da ta njihova zajednička država bude zasnovana na ovim modernim i demokratskim principima.

Naš narod ne traži ništa tuđe: on traži samo svoje i želi da se sav kao jedna celina, oslobodi i ujedini. I zato on, svesno i odlučno, isključuje svako delimično rešenje svoga narodnog oslobođenja i ujedinjenja. Naš narod postavlja kao jednu nerazdvojnu celinu problem svoga oslobođenja od Austro-Ugarske i njegovog ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom.

Petranović, Zečević, str. 66-68

Dramatični događaji 1917. godine (osobito revolucionarni pokreti u Rusiji i ulazak Amerike u Prvi svjetski rat) naveli su srbijansku Vladu i Jugoslavenski odbor – sačinjen od političara koji su emigrirali s južnoslovenskih teritorija Austro-Ugarske Monarhije – da prevladaju nesuglasice i izađu sa zajedničkim političkim programom. Deklaracija je sastavljena u lipnju 1917. na Krfu, kamo se srbijanska vlada povukla nakon napuštanja Srbije 1915. godine; u Deklaraciji je bilo 13 glavnih točaka, među kojima su i odredbe koje se tiču imena buduće države (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), koja

će biti parlamentarna, ustavna monarhija s vladarskom dinastijom Karađorđevića, zatim odredbe o grbu, zastavi i jednakosti triju nacionalnih imena, pisma, vjerskih obilježja, teritorija, jednakosti građana pred zakonom itd. Ovaj je dokument imao velik utjecaj na stavove jugoslavenskih političara u emigraciji i na stanovnike južnoslavenskih područja Austro-Ugarske.

 Koji je glavni prijedlog Srba za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca? Kojim je argumentima podržan taj prijedlog? Što misliš, zašto je predložena zajednička država, a ne tri odvojene države? Kad bi te netko sada pitao, kakav bi prijedlog za budućnost Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine mogla/mogao dati?

I-35. Četrnaest točaka iz govora američkog predsjednika Woodrowa Wilsona (1918.) – odredbe koje se odnose na jugoistočnu Europu

U rat smo ušli zato što su nas pogodile povrede prava; da bi našem narodu život uopće bio moguć, te su se nepravde morale ispraviti, i svijet se moralo učiniti takvim da do njih više nikada ne dođe. Mi, dakle, u ovom ratu ne želimo ništa posebno za sebe. Svijet treba učiniti pogodnim i sigurnim da se u njemu živi, a osobito da bude siguran za svaku naciju koja, poput naše, poštuje mir i želi živjeti svojim životom, određivati vlastite institucije, biti sigurna u pravedno i pošteno postupanje drugih naroda svijeta i sigurna od nasilja i sebične agresije. To je, zapravo, interes svih naroda i što se nas tiče, mi jasno vidimo da ni za nas neće biti pravde ako je nema za druge. Stoga je program svjetskog mira naš program; a taj program, jedini moguć, jest, kako ga mi vidimo, ovakav: [...]

X. Narodima Austro-Ugarske, za koje želimo da imaju sigurno i zajamčeno mjesto među drugim narodima, treba odobriti potpuno slobodnu mogućnost autonomnog razvoja.

XI. Vojska se treba povući iz Rumunjske, Srbije i Crne Gore; okupirana područja treba obnoviti; Srbiji treba dati otvoren i siguran izlaz na more; međusobni odnosi balkanskih država trebaju biti uređeni prijateljskim sporazumima koji će pratiti povijesno potvrđene linije pripadnosti i nacionalnosti; treba osigurati međunarodna jamstva za političku i ekonomsku neovisnost i teritorijalni integritet nekoliko balkanskih država.

XII. Treba osigurati suverenitet turskim dijelovima današnjeg Osmanskog Carstva, ali i druge nacionalnosti koje su sada pod turskom vlašću trebaju imati siguran život i dobiti mogućnost autonomnog razvoja; Dardanele treba trajno otvoriti i učiniti slobodnim prolazom za brodove i trgovinu svih naroda, s međunarodnim jamstvom.

XIV. Konkretnim sporazumima treba stvoriti opći savez nacija u cilju davanja uzajamnih jamstava političke neovisnosti i teritorijalnog integriteta i velikih i malih država [...]

www.fordham.edu/halsall/mod/1918wilson.html

U govoru održanom 8. siječnja 1918. godine, američki predsjednik Woodrow Wilson iznio je svoj prijedlog od četrnaest točaka za okončanje rata. Taj je prijedlog postao temelj za mirovne ugovore i osnivanje Lige naroda.

Kakve je namjere imao Woodrow Wilson s Balkanom? Kako ti ocjenjuješ te namjere? Procijeni bi li ovakva rješenja poboljšala situaciju na Balkanu na dugi rok.

I-36. Rezolucija Nacionalne skupštine u Alba Juliji – odluka o ujedinjenju Transilvanije s Rumunjskom (1918.)

I. Nacionalna skupština svih Rumunja u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, koju su u Alba Juliji 18. studenog/1. prosinca sazvali njezini ovlaštene predstavnici, objavljuje ujedinjenje tih Rumunja, i svih teritorija koje oni naseljavaju, s Rumunjskom. Narodna skupština naglašava neotuđivo pravo rumunjskoga naroda na cijeli Banat, čije su granice Moriš, Tisa i Dunav.

II. Nacionalna skupština daje navedenim teritorijima privremenu autonomiju dok se ne sastane Ustavotvorna skupština izabrana općim pravom glasa.

III. U vezi s tim, Nacionalna skupština objavljuje da će buduća rumunjska država biti zasnovana na sljedećim načelima:

1. Svi narodi koji žive zajedno uživaju potpunu nacionalnu slobodu. Svaki narod će se obrazovati, upravljati i voditi sudske procese na vlastitom jeziku, a učitelji, upravitelji i suci će biti pripadnici toga naroda; svaki će narod imati pravo biti zastupljen u državnim tijelima i upravljati zemljom u skladu sa svojom brojnošću.
2. Jednaka prava i potpuna vjerska sloboda za sve vjeroispovijesti.
3. Potpuno demokratski sustav u svim područjima političkog života. Opće pravo glasa; a glasat će se neposredno, tajno, u svim općinama, po proporcionalnom sustavu; glasat će pripadnici obaju spolova, stariji od 21 godine, za predstavnike općine, oblasti ili parlamenta.
4. Potpuna sloboda tiska, udruživanja i okupljanja, sloboda propagiranja svih ljudskih misli.
5. Radikalna agrarna reforma. Sva imanja, prvenstveno velika, bit će popisana. Bit će poništene oporuke kojima nasljednik ostavlja zemlju trećoj osobi; u međuvremenu, na temelju prava na slobodno krčenje imanja, seljak će moći posjedovati vlastito imanje

(obradivu njivu, pašnjak, šumu), barem jedno koje će služiti njemu i njegovoj obitelji. Vodeće načelo ove reforme jest promicanje veće društvene jednakosti s jedne strane, i jačanje proizvodnje s druge.

6. Industrijski radnici dobit će ista prava i povlastice koje imaju radnici u najrazvijenijim zapadnim industrijskim zemljama.

IV. Nacionalna skupština zalaže se da se na mirovnom kongresu stvori zajednica slobodnih nacija kako bi ubuduće bila osigurana pravda i sloboda podjednako i za male i za velike nacije, a rat ukinut kao sredstvo za kontroliranje međunarodnih odnosa.

V. Rumunji okupljeni u Nacionalnoj skupštini pozdravljaju braću u Bukovini koja su se oslobodila od jarma Austro-Ugarske Monarhije i ujedinila s bratskom zemljom Rumunjskom.

VI. Nacionalna skupština s naklonošću i oduševljenjem pozdravlja oslobođenje svih nacija koje su do sada bile podređene Austro-Ugarskoj Monarhiji, a to su: čehoslovačka, austro-njemačka, jugoslavenska, poljska i karpatsko-ruska nacija, i pozdrave šalje i svim ostalim nacijama.

VII. Nacionalna skupština ponizno pamti hrabre Rumunje koji su u ovom ratu prolili krv da bi se ostvarili naši snovi, jer oni su umrli za slobodu i jedinstvo rumunjske nacije.

VIII. Nacionalna skupština izražava zahvalnost i divljenje Saveznicima koji su se sjajno i ustrajno borili protiv neprijatelja koji se mnogo desetljeća pripremao za rat, i u toj borbi civilizaciju oslobodili od terora barbarstva.

IX. Da bi i dalje upravljala rumunjskom nacijom u Transilvaniji, Banatu i Mađarskom okrugu, Nacionalna skupština je odlučila osnovati Veliki rumunjski nacionalni savjet koji će svuda i u svako doba predstavljati rumunjsku naciju u odnosima s drugim nacijama i donositi sve potrebne odluke u njezinu interesu.

www.cimec.ro/istorie/unire/rezo_eng.htm

❓ Što se predlaže u vezi s manjinama u Rumunjskoj? Što misliš, zašto su takve izjave uključene u deklaraciju o ujedinjenju s Rumunjskom?

I-37. Govor Iuliu Maniu u rumunjskoj Nacionalnoj skupštini u Alba Juliji (1918.)

Kako bismo odagnali sve sumnje koje bi se kod stranaca mogle roditi glede naših namjera u vezi s unijom i nacionalnom slobodom, Veliki rumunjski nacionalni savjet objavljuje da ne želi imperiju koja će tlačiti. Mi, koji smo bili potlačeni, ne želimo sada postati tlačitelji. Želimo osigurati slobodu za sve, te razvoj za sve narode koji žive zajedno. Naš Veliki nacionalni savjet drži se stare poslovice: "Ne čini drugome ono što ne želiš da drugi čini tebi". U Velikoj Rumunjskoj želimo na prijestolje staviti nacionalnu slobodu za sve. Želimo da svaka nacija na vlastitom jeziku može razvijati svoju kulturu, moliti se Bogu vlastite vjere i zahtijevati pravdu na vlastitom jeziku.

Sa suzama u očima gledali smo kako se naš jezik izbacuje iz škola, crkava i pravosudnog sustava, i to nećemo učiniti s drugim jezicima. Nećemo drugima oduzimati ono od čega žive. Ne želimo živjeti od tuđeg znoja, jer možemo živjeti od vlastite radinosti i vlastite snage, od vlastitog rada [aplauz]. Rumunjska zemlja može jačati samo demokratskom vladavinom, osobito ako se uzme u obzir što je sve potrebno modernoj državnosti. Samo vladavinom pravā i slobodā unutar zemlje imat ćemo snage legitimirati našu stvar i u širem svijetu.

Murgescu, str. 284

🔑 Iuliu Maniu (1873.-1953.), jedan od vođa rumunjskog nacionalnog pokreta u Transilvaniji u vrijeme austro-ugarске vladavine. Zalagao se za ujedinjenje s Rumunjskom, postao predsjednik Velikog nacionalnog savjeta koji je upravljao Transilvanijom sve dok ona nije postala dio Velike Rumunjske. U međuratnom razdoblju Maniu je bio predsjednik Narodne seljačke stranke i premijer (1928.-1930., 1932.-1933.). Branio je demokratske slobode suprotstavljajući se raznim diktaturama koje su u Rumunjskoj postojale nakon 1938. godine, a život je završio u komunističkom zatvoru.

Maniuovo izlaganje svjedoči o entuzijazmu i širokogrudnosti pokreta za stvaranje prave nacionalne države potkraj Prvoga svjetskog rata. Ipak, duh toga njegova govora, na kojem počiva rezolucija Velike nacionalne skupštine, nije bio blizak svim rumunjskim političarima. Konkretni politički potezi u međuratnoj Rumunjskoj u vezi s nacionalnim manjinama bili su, na žalost, daleko ispod standarda koje je Maniu pokušao postaviti 1918.

❓ Usporedi dokumente I-36. i I-37. Kakva je razlika između govora i službene rezolucije?

Karta 3:

Jugoistočna Europa poslije mirovne konferencije u Versaillesu i ugovora u Lausanni, 1923.

I-38. Prijedlog da se stvori makedonska država s kantonalnom upravom po uzoru na Švicarsku (1919.)

[...] Svatko čiste savjesti i duha tko se brine za budućnost ljudskog roda traži da se poštuje slobodno samoodređenje narodā. Mi, makedonski narod, tražimo da se to pravilo poštuje i u odnosu na Makedoniju. Narod Makedonije ima nužne sposobnosti da upravlja sam sobom, jer on nije bezoblična masa niti je zajednica koja nema svijest o sebi – kako nas uvjeravaju neki zainteresirani pisci. Naprotiv, ispod prividnog kaosa krije se duhovno jedinstvo koje počiva na jakim psihološkim vezama kao što su: neprestane i masovne revolucije, zajedničke patnje i muka pod istim jarmom. Jedno od glavnih vezivnih tkiva tog duhovnog jedinstva upravo je taj uzvišeni napor masa makedonskog naroda da ostvari neovisnost svoje zemlje, napora koji je u Makedoniji uvijek stvarao heroje, propovjednike i mučenike. Mi objavljujemo pravo na život, posljednji put potvrđujući volju goleme većine Makedonaca, koja se ukratko može izreći ovako: neovisna Makedonija s kantonalnim uređenjem po uzoru na demokratsku Švicarsku i pod protektoratom jedne nezainteresirane sile: Sjedinjenih Američkih Država.

Svakome tko poznaje Makedoniju i apetite balkanskih država neće biti teško shvatiti da ovime želimo postići četiri cilja:

Ako Makedonija postane neovisna država, jednom će zauvijek biti okončani sukobi balkanskih država, jer onda makedonski narod više neće biti predmet trgovine svojih susjeda.

Kantonalno uređenje nalik onome u švicarskoj demokraciji, koje mi predlažemo, osigurat će svim manjinama, bez obzira na različite jezike i vjeru, potpunu jednakost u ekonomskom i duhovnom razvoju.

Protektorat velike sile nad Makedonijom nužan je da bi se osujetile buduće intrige korumpiranih diplomacija balkanskih zemalja.

Jednom slobodna i neovisna, Makedonija će, zahvaljujući prije svega svojem odličnom geografskom položaju, predstavljati vezivno tki-

vo za balkanske države, omogućit će im da se susreću bez oružja u rukama, i pridonijet će stvaranju jedne balkanske konfederacije.

Lausanne, lipanj 1919.

Generalni savjet makedonskih udruženja u Švicarskoj

Odbrani, str. 900-901

Pronađi argumente koji se navode u prilog stvaranju neovisne makedonske države. Komentiraj argumente u prilog tvrdnji da makedonsku državu treba napraviti po švicarskom modelu. Smatraš li da su oni primjereni vremenu potkraj Prvoga svjetskog rata? Da ti pripadaš nekom makedonskom udruženju, što bi ti predložio/predložila?

I-39. Ciriški sporazum Grčke i Turske o Cipru (1959.)

1. Država Cipar je republika s predsjedničkim uređenjem, predsjednik je Grk, a potpredsjednik Turčin, i obojica će biti izabrani glasovanjem grčke i turske zajednice.

2. Službeni jezici Republike Cipar su grčki i turski. Pravila zakonodavstva i uprave, kao i službeni dokumenti, trebaju biti napisani na oba službena jezika.

3. Republika Cipar ima zastavu neutralnih boja i rješenja koje će odabrati predsjednik i potpredsjednik Republike.

Grčka i turska zastava mogu se isticati zajedno sa zastavom Cipra. Grčka i turska zajednica imaju pravo slaviti grčke i turske državne praznike. [...]

5. Izvršna vlast je u rukama predsjednika i potpredsjednika. Oni će imati Ministarsko vijeće koje se sastoji od sedam grčkih i tri turska ministra. [...]

6. Zakonodavnu vlast imat će Zastupnički dom biran u trajanju mandata od pet godina na temelju općeg prava glasa. Grčka i turska zajednica glasat će zasebno, i bez ob

zira na statistički odnos broja stanovnika, 70 posto zastupnika bit će izabrano glasovima iz grčke, a 30 posto glasovima iz turske zajednice. [...]

11. U javnim službama 70 posto zaposlenih bit će Grci, a 30 posto Turci.

Podrazumijeva se da će se ovakva podjela primjenjivati na svim razinama službe, koliko je to praktički izvodivo.

U regijama i na mjestima na kojima pripadnici jedne nacije čine većinu od gotovo 100 posto, organi lokalne vlasti bit će sastavljeni samo od pripadnika te zajednice. [...]

18. Predsjednik i potpredsjednik ovlašteni su na pomilovanje za smrtnu presudu osuđenima koji pripadaju njihovoj zajednici. U slučajevima u kojima tužitelj i osuđena osoba pripadaju različitim zajednicama, predsjednik i potpredsjednik provode prerogativ pomilovanja uz međusobnu suglasnost. U slučaju nesuglasja, prevagu ima glas za pomilovanje. Kada se odobri pomilovanje, smrtna kazna se zamjenjuje doživotnim zatvorom. [...]

19. U zemljišnoj reformi zemlja će pripasti samo pripadnicima one zajednice kojoj pripada i bivši zemljoposjednik. [...]

21. Sporazum koji jamči neovisnost, teritorijalni integritet i stvaranje nove ciparske države sklopit će Republika Cipar, Grčka, Ujedinjeno Kraljevstvo i Turska. Republika Cipar, Grčka i Turska sklopit će i vojni sporazum.

Ta dva sporazuma imat će snagu ustava. (Posljednja točka ovog sporazuma bit će unesena u Ustav kao jedan od osnovnih članaka.)

22. Isključeno je potpuno ili djelomično ujedinjenje Cipra s bilo kojom drugom državom, kao i separatna neovisnost nekog dijela Cipra (to jest, podjela Cipra na dvije neovisne države). [...]

24. Grčka i turska vlada imaju pravo financirati obrazovne, kulturne, sportske i dobrovoljne ustanove koje pripadaju njihovim zajednicama.

Isto tako, u slučaju da jedna od zajednica procijeni kako nema dovoljan broj učitelja, profesora ili svećenika koji bi radili u takvim ustanovama, grčka i turska vlada imaju im pravo pomoći, ali samo u strogo utvrđenoj mjeri, nužnoj da se zadovolje te potrebe. [...]

26. Nova država, koja će nastati potpisivanjem sporazuma, bit će uspostavljena što je prije moguće, a u razdoblju ne dužem od tri mjeseca od trenutka potpisivanja sporazuma.

27. Sve navedene točke ovoga sporazuma smatraju se temeljnim člancima Ustava Republike Cipar.

<http://www.kibris.gen.tr/english/photos/documents/zurich02.html>

Sredinom prošlog stoljeća ojačao je oslobodilački pokret ciparskih Grka koji su se željeli osloboditi britanske uprave nad otokom (uvedene još 1878. godine). Gerilska borba EOKA13 (uz neslužbenu potporu Grčke) uspjela je potkopati britansku vlast. Ali, ciparski Turci (koje je podržavala Turska) bili su protiv ujedinjenja s Grčkom i tražili su podjelu otoka. Na kraju su grčki i turski premijer, Konstantin Karamanlis i Adnan Menderes 11. veljače 1959. godine u Zürichu potpisali kompromisni ugovor i tako postavili načela po kojima će funkcionirati neovisna država Cipar. Potom je donesen ustav i potpisan niz međunarodnih ugovora kojima je predviđeno postojanje britanskih vojnih baza i pravo Grčke i Turske da vojno interveniraju (sporazum o osnivanju i sporazum o jamstvima), što je omogućilo da Cipar 19. kolovoza 1960. godine postane neovisna država.

 Što misliš o odredbama koje se tiču političkog predstavljanja ovih dviju zajednica?

Znaš li za još neki primjer sličnog političkog sustava?

I-40. Franjo Tuđman se zalaže za to da svaka nacija ima pravo na vlastitu državu (1982.)

Nijedan narod ne može odustati od vlastitog interesa i ciljeva, jer bi to značilo odustati od života. Narodima, pače, nije dopušteno ni izvršenje samoubojstva, niti je nad njima moguće tajno umorstvo; njihov krvnik ili izvršitelj zločina nad njima uvijek je poznat u povijesti. Narodi su nezamjenjive ćelije ljudske zajednice ili bića cijeloga čovječanstva. Ta se činjenica ne može ničim osporiti. Zbog toga, borba za nacionalni opstanak, za samoodređenje i slobodu naroda – nije i ne može biti zločin [...] Svaki narod, bez obzira na to koliko on bio velik ili malen i ma kakav on bio, ima prirodno i povijesno pravo na svoje mjesto i suverenitet u ljudskoj zajednici, baš kao i čovjek u ljudskom društvu, jer je dokazano, da je to bitna pretpostavka za optimalni razvitak svih izvora njegovih materijalnih sila i svih njegovih duhovnih vrijednosti, na dobro i korist njegovu i cijele ljudske zajednice.

Za Hrvatsku, str. 218

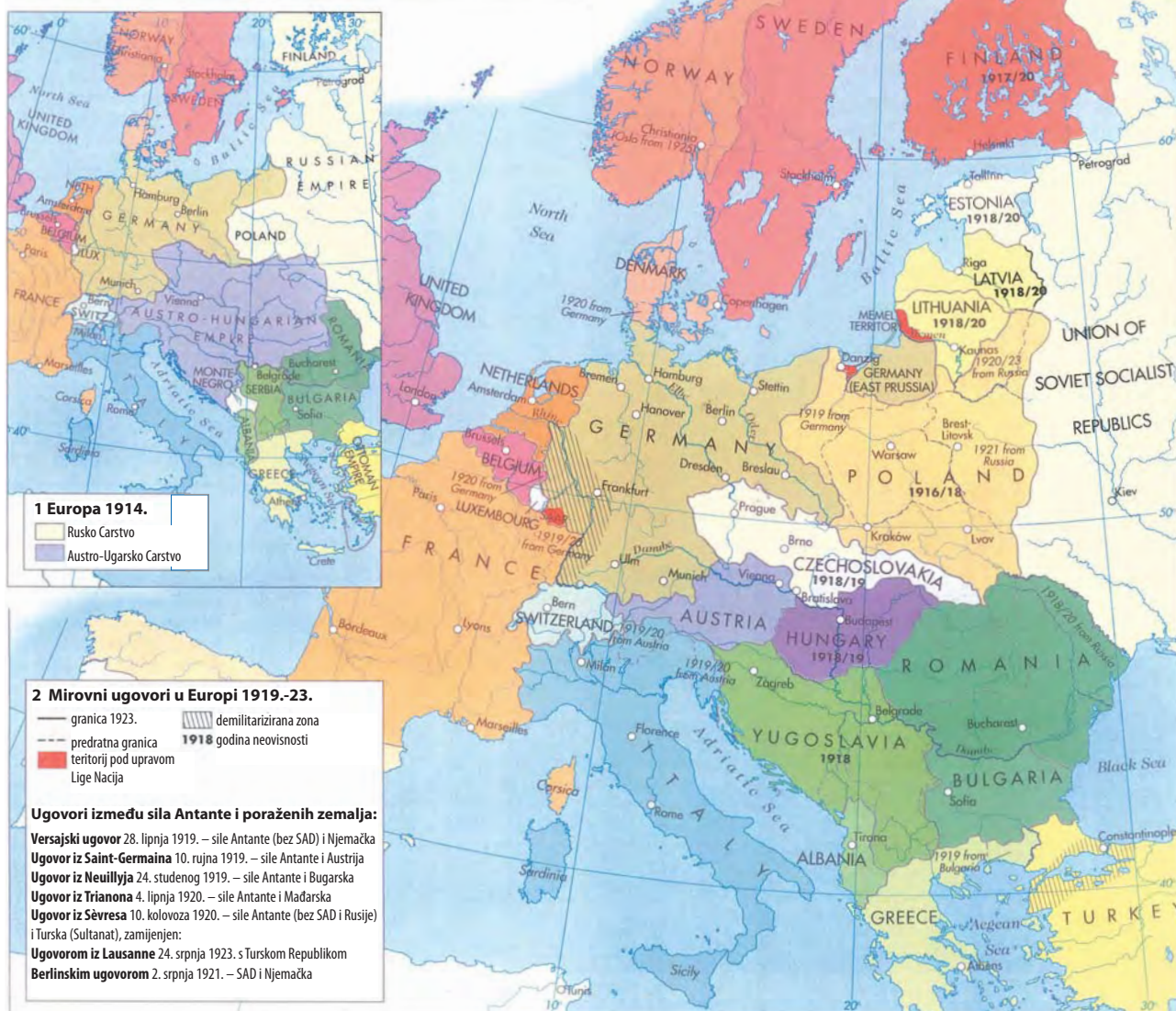
 Franjo Tuđman (1922.-1999.), povjesničar i političar, tijekom Drugoga svjetskog rata pripadao je komunističkom pokretu otpora, potom bio komunistički dužnosnik. Titov režim ga je osudio na višegodišnji zatvor zbog hrvatskog nacionalizma. Nakon prvih višestranačkih izbora Tuđman je postao prvim predsjednikom Republike Hrvatske (1990.-1999.).

 Kako Tuđman brani pravo i potrebu svake nacije da ima “nacionalnu slobodu”? Bi li, po njegovu mišljenju, čovječanstvo moglo postojati i bez postojanja nacije? Što ti misliš o tom pitanju?

Usporedi ovaj tekst s tekstovima I-4., I-5., I-6., I-14., I-21. Pronađi na koje se zajedničke argumente pozivaju pisci svih ovih tekstova.

Karta 4:
Europa poslije I. svjetskog rata 1804.-1862.

REZULTATI PRVOG SVJETSKOG RATA 1918.-29.

DRUGO POGLAVLJE:

Uređenje nacionalne države

Većina novonastalih nacionalnih država u jugoistočnoj Europi suočavala se s ozbiljnim, zajedničkim problemima, od kojih je prvi svakako bilo pitanje definiranja novih državnih struktura i mehanizama. U tom su procesu ustavi često imali ključno značenje, ali osim pravnog okvira postojalo je i komplicirano pitanje konkretne izgradnje institucija. Nove političke elite trudile su se na praktičan način kombinirati zapadne modele s domaćim i nacionalnim tradicijama i interesima. Iako je bilo nastojanja da se stvore republike, tijekom cijeloga 19. stoljeća sve nove države jugoistočne Europe bile su monarhije, u nekima su vladali domaći vladari (Crna Gora, Srbija), u drugima vladari sa Zapada (Grčka, Rumunjska, Bugarska, Albanija). Stanje se promijenilo tek po završetku Prvoga svjetskog rata, kada su nove nacionalne države, kao i neke stare, odabrale (ili bile prisiljene odabrati) republikanski oblik vladavine. Pokazalo se da je uspostavljanje ustavnog, višestranačkog i u zadovoljavajućoj mjeri demokratskog političkog sustava vrlo težak i trnovit proces, što ga dodatno otežavaju rigidnost društva, ekonomska i kulturna zaostalost, kao i autoritarna tradicija i običaji.

Pitanje definiranja državljanstva bilo je krajnje osjetljivo. Nove nacionalne države nisu bile ni etnički, niti vjerski homogene. K tome, u modernom svijetu mnogi značajni pokreti prekoračuju državne granice, a stanovništvo se sve više miješa. Zbog raznih predrasuda i interesa, određeni ljudi i skupine ljudi integrirani su u društvo ili isključivani iz njega, od postavljanja pravnih ograničenja do praktičkih oblika diskriminacije. Na tom su planu razvojni procesi bili vrlo složeni: davanje punih prava vjerskim i etničkim manjinama često je bilo rezultat pritiska stranih sila, čemu su se kao protuteža uzdizali ksenofobični osjećaji, pa i žestoki sukobi i stradanja u kriznim trenucima.

Nove nacionalne države bile su krhke i nestabilne. Da bi opstale, morale su izgraditi održive institucije i modernizirati se. To je značilo i izgradnju djelotvorne uprave i pouzdanog vojnog sustava, objedinjujuće zakone i mjere, restrukturiranje crkve na nacionalnim temeljima, kao i izgradnju željeznica. Izgradnja nacije nije ograničena na institucije i infrastrukturu, nego znači i proces akulturacije. Opće obrazovanje, učena društva i razni drugi kulturni mediji promijenili su način razmišljanja ljudi, legitimirali nove političke sustave, odredili pojedince i društvene grupe tako da se identificiraju s novim nacionalnim državama.

Ila. Opći aspekti državne organizacije

II-1. Nacrt ustava koji je napisao Rigas Velestinlis (1797.)

O republici

Članak 1. Helenska¹⁴ republika je jedinstvena cjelina koja obuhvaća različite rase i vjere; ona na različite vjere ne gleda neprijateljski; ona je nedjeljiva, usprkos rijekama i morima koja razdvajaju njezine čvrsto povezane zemlje.

O podjeli naroda

Članak 2. Helenski narod, to jest svi stanovnici ove države, bez obzira na vjeroispovijest i jezik, podijeljeni su u jedinice u kojima postoji lokalna vlast kako bi sami mogli sobom upravljati; znači, oni se u svakoj pokrajini okupljaju da bi izrazili svoje mišljenje o svakom problemu. [...]

O pravu državljanstva

Članak 4. Državljanin je svaka osoba starija od 21 godine koja se rodila i živi u ovoj suverenoj državi.

– Svaki stranac stariji od 21 godine, koji je u zemlji živio više od godinu dana i sam se uzdržava, također je državljanin. [...]

– Svatko tko se služi suvremenim ili starogrčkim jezikom i pomaže Heladi, čak i ako živi na drugom kraju svijeta (jer helensko se sjeme rasijalo na obje hemisfere), jest Helen i državljanin ove države.

– Svaki kršćanin, koji ne mora govoriti grčki ili starogrčki, ali pomaže Heladi, jest njezin državljanin.

– Napokon, svaki stranac za kojeg državna uprava smatra da je dostojan da bude stanovnik naše domovine, na primjer neki dobar obrtnik, vrijedni učitelj ili zaslužni domoljub, smatra se dobrodošlim u našoj zemlji i uživa ista prava kao i svi njezini državljani.

Rigas, str. 45-47

Ovo su odlomci iz ustava koji je 1797. godine napisao Rigas Velestinlis (1757.-1798.), jedan od najznačajnijih predstavnika grčke prosvijećenosti. Pod utjecajem francuskog revolucionarnog ustava iz 1793. godine, on Grcima naziva sve one koji žive u republici, bez obzira na vjeru i jezik, i okupljaju se da bi donosili odluke o zajedničkim stvarima. Rigasa je uhitila austrijska policija, optužen je za kovanje zavjere, i predan turskim vlastima, koje su ga u lipnju 1798. godine pogubile u Beogradu.

Tko bi, po mišljenju autora, trebali biti državljani Helenske republike? Kakav je stav u pogledu prava državljanstva, prema Grcima koji žive u Grčkoj i onima koji žive u inozemstvu? Koja su prava i obveze predviđeni za strance? Razgovarajte o odnosu između državljanstva i vjere u ovom nacrtu ustava. Koji su njegovi elementi inspirirani Francuskom revolucijom? Usporedite ovaj tekst s događajima koji su uslijedili, prema tekstovima II-10. i II-11.

II-2. Govor Bože Grujevića na prvom zasjedanju Praviteljstvujušeg sovjeta (1805.)

[...] Mi da podignemo i da dobro utvrdimo u Srbiji ova dva rada (principa): razum i pravdu i da ih dobro ukrepimo s celom našom snagom, da se svaka sila i snaga njima pokori. I ovaj mudri i pravedni zakon, da nam prvi gospodar i zapovednik bude. On da zapoveda gospodarima, vojvodama¹⁵, Sovjetu, sveštenstvu, vladikama, i svakome malomu i velikomu. On će nas braniti, i svobodu i voljnost sačuvati.

¹⁴ Služimo se riječima "helenski" umjesto "grčki" zato što Rigas ne misli na državu Grka, već na državu koja bi bila nadahnuta klasičnim političkim idealima. Osim toga, sam Rigas u svojim tekstovima koristi izraz "Heleni" i "Helada", a ne "Grci" i "Grčka" ili "Romeji", kao što je to bio slučaj kod učenih ljudi iz njegova vremena (vidi, na primjer, tekstove I-4 i I-7).

¹⁵ Vojni zapovjednik koji je ujedno provodio i lokalnu vlast tijekom srpskog ustanka.

Gde je dobra konstitucija, tj. gdi je dobro ustanovljenje zakona, i gdi je dobro uređena vlast pod zakonom, tu je svoboda, tu je voljnost, a gdi jedan ili više po svojoj volji zapovedaju, zakon ne slušaju, no ono što hoće čine: tu je umreo vilajet i nema slobode, nema sigurnosti, nema dobra, već je onda pustailuk i ajdukluk (bezakonje i samovolja, razbojništvo), samo pod drugim imenom. [...]

Sigurnost 1. života, 2. imanja, i 3. časti, svaki, da, i ono dete koje se još rodilo nije, ište od zapovednika, i ako poglavar njima svima život, imanje i čast sačuvati neće, ili ne može, nije dostojan poglavar biti.

Druga dužnost poglavara jeste, osvoboditi neosvobođene, i svobodu vilaetsku sačuvati, jerbo nam je u svobodi dvaput mio i sladak život. Svoboda nas razlučava od zverova, i rob gori je od zvera, jerbo čoveku robu ono se oduzima što ga čini čovekom. Bolje je ne živeti, nego u poganom ropstvu biti. Svoboda ... nas ljudima čini, – svoboda i voljnost daje vojniku jakost, vojvodama i poglavarima mudrost, i pravosudije (pravilno rasuđivanje)... U svobodnoj zemlji u polju bolje rodi, i marva se bolje plodi, lep se hleb jede i dobro vino pije. Jednom rečju gdi nema svobode tu nema života.

Memoari, str. 295-297

Boža Grujević (Teodor Filipović), Srbin iz Mađarske, živio je u Rusiji, gdje je postao sveučilišni profesor u Harkovu. U jesen 1804. godine pridružio se srpskoj delegaciji ustanika koja je otišla u Sankt Peterburg tražiti pomoć i potporu od Rusije. U ožujku 1805. godine došao je u Srbiju, gdje je sudjelovao u stvaranju vlade, prvih institucija nove države i bio član Praviteljstvujuščeg sovjeta (prve vlade).

Što je govornik htio poručiti ovim govorom? Što misliš o njegovu posljednjem izrazu?

II-3. Pismo Vuka Karadžića knezu Milošu Obrenoviću (1832.)

Zemun, 24. travnja 1832.

Vaša svetlosti,

Premilostivi gospodaru! [...]

Istina je ono što su naši stari kazali da niko ne može celom svetu kolača namesiti; ali s današnjim vladanjem Vaše Svetlosti gotovo bi se u skupu moglo reći, da niko tamo nije zadovoljan; kad bi se to pak stalo dalje razgranjavati i razdeljivati, onda bi se našlo da su najnezadovoljniji oni činovnici koji su najbliže i najčešće oko vaše svetlosti i najzadovoljniji oni ljudi koje vaša svetlost ne poznaje te nikako.

Svi uzroci ovoga nezadovoljstva gotovo bi se mogli u dva glavna reda razdeliti. Ili su ljudi nezadovoljni zato što ne samo što ne mogu prema svome mogućstvu po svojoj volji živeti, nego što niko nije siguran ni sa svojim životom, ni s poštenjem (češću), niti je gospodar od svoga bogodanoga i s pravdom i s trudom stečenoga imanja; ili zato što se za opću polzu [korist] ne stara i ne radi onako kao što bi (po njiovom mnjeniju) trebalo i moguće bilo. [...]

Opet na kratko da kažem: s vladanjem vaše svetlosti niko tamo nije zadovoljan, ama baš niko, osim vaša dva sina, a i oni da su malo stariji, možebiti da bi bili nezadovoljni, kao makar ko drugi; i što se god ko čini zadovoljnijim i češće viče: "Da bog živi gospodara! U zdravlju vašemu gospodaru!" on je nezadovoljniji, pa se samo pretvara da bi nezadovoljstvo svoje pokrio. [...] Najpre ću da kažem, kao za pravilo, po kome će mi se o svemu ostalom suditi moći, da je za svako-

ga vladaoca prava polza [korist] samo ono, što je polezno [korisno] i za njegov narod; a što je god njegovome narodu na štetu, ono ni njemu nikako ne može biti na pravu polzu. [...]

1. Valjalo bi dati narodu pravicu, ili, kao što se danas u Evropi obično govori, konštituciju. Ja ovdje ne mislim konštituciju francusku, ili anglijsku, ili novu grčku; nego, od prilike, da se odredi način praviteljstva i praviteljstvo da se postavi... da se svakom čoveku osigura život, imanje i čest, da svak svoj posao koji nikog nije na štetu, može raditi po svojoj volji i po svojoj volji živeti; da svaki čovek zna, šta mu valja činiti, da se ne boji niti vas, niti ikoga drugoga; da niko nikoga ne može na silu naterati da ga služi; da se tvrdo zna koji je činovnik stariji, koji li je mlađi; da se bez pravog uzroka i bez suda ne može činovnik ni iz službe isterati, niti na trag u manji čin povratiti; da se niko ne može naterati da se protiv svoje volje primi kake službe i da svaki činovnik, kad mu bude volja, može službu ostaviti.[...]

Ja mislim: teško onome vladaocu, koji za to drži momke i soldate i gardu, da ga čuvaju od njegova naroda! Vladaocu treba da je najveća obrana u njegovoj zemlji narodna ljubav, zadovoljnost s njegovim vladanjem i uverenje da mu (tj. narodu) po smrti njegovoj samo gore može biti, a bolje nikako da ne može. [...]

A) Danas u Srbiji praviteljstva, u pravome smislu ove reči, nema nikakvoga, nego ste celo praviteljstvo vi sami: kad ste vi u Kragujevcu, i praviteljstvo je u Kragujevcu; kad ste vi u Požarevcu, i ono je u Požarevcu; kad ste vi u Topčideru, i ono je u Topčideru; kad ste vi na putu, i ono je na putu; a da vi sutra, sačuvaj bože, umrete (koje jednom mora biti), umrlo bi i praviteljstvo, pa onda, ko bi bio jači, onaj i stariji.

B) Kad bi se u Srbiji praviteljstvo postavilo, onda bi Srbija dobila pristojno i nužno poverenje i kod država i kod privatni ljudi, jer bi praviteljstvo najpre dobro razmislilo šta će obreći ili učiniti, a kad bi što obreklo ili učinilo, onoga bi se tvrdo držalo, po onoj narodnoj pripovesti "carska se ne poriče".

V) Najmudriji vladalac, koji je makar sve vreme svoje mladosti proveo učeći se vladati, opet ne može, kao što treba, sam državom upravljati, je-

dino zato, što je za jednog čoveka teško iz jednoga malog sela svim poslovima upravljati kao što treba, a kamo li čitavom zemljom i narodom; drugo, što "četiri oka bolje vide nego dva!; a treće, što je najmudriji i najučiniji vladalac opet čovek, podložan svim strastima i slabostima ljudskim, pa bi mogao u ljutini ili u kakoj drugoj ovakoj strasti kome krivo učiniti. [...]

3. Valjalo bi urediti škole. Po mome mnjenju Srbija danas nema ni u čemu veći nedostatak, ni veću nuždu i potrebu, nego u ljudima sposobnim za narodne službe. [...]

Karadžić, str. 652-666

Tijekom tridesetih godina 19. stoljeća sve se više srpskih intelektualaca i političara suprotstavljalo despotskoj vladavini Miloša Obrenovića (1780.-1860., knez 1815.-1839., 1858.-1860.). Jedan od najvećih autoriteta među njima bio je Vuk Karadžić (1787.-1864.), središnja ličnost srpske nacionalne kulture u 19. stoljeću. Djelujući kao jezikoslovac, etnolog i povjesničar, objavio je prvu gramatiku i rječnik modernoga srpskog jezika, sakupljao je i objavljivao narodne lirске i epske pjesme, preveo Novi zavjet s crkvenoslavenskog na srpski. U vrijeme pisanja ovog pisma bio je prvi predsjednik Suda Beogradskog okruga.

Što misliš, zašto je Vuk Karadžić poslao ovo pismo? Koje glavne probleme državne politike i vlade pisac naglašava?

II-4. Srbijanski ustav iz 1835. – struktura vlasti

29. Knjaz Srbski mora biti rođeni ili prirođeni Srbin i pravoslavnoga vostočnoga vjeroispovjedanja. Istog vjeroispovjedanja moraju biti Knjaginja i žene članova porodice Knjaževske.

45. Državni Sovjet Srbski najviša je vlast u Srbiji do Knjaza.

46. Državni Sovjet čuva, da nikakav Srbin, kog mu drago čina, nepovredi i nenaruši ustava knjažestva Srbije.

47. Drž. Sovjet motri i čuva, da se ni najmanjem Srbinu nečini kakva bud nepravda; a gdi god bi opazio, da se čini, a on će pohitati i u dogovoru s Knjazom ukloniti istu nepravdu.

79. Po svoj Srbiji rukovodiće se pravosudije jednako i po jednom zakoniku Srbskom, koji će se kako za građanske parnice, tako i za krivice i zločinstva što skorije javno izdati i sudovima predpisati.

80. Sudija ne zavisi u izricanju svoje presude ni ot koga u Srbiji, do od zakonika Srbskog; nikakva, ni veća ni manja, vlast... ne ima prava, otvratiti ga od toga, ili zapovediti mu, da drugčije sudi...

82. Skupština narodna sastoji se iz sto najodabranijih, najrazumnijih, najpoštenijih i poverenija narodnog u najvećem stepenu zaslužujuć(h) deputata iz svih okružja i svega Knjažestva Srbije.

Jovičić, str. 48-49

II-5. Rumunjski ustav iz 1866. godine – opće odredbe

Članak 1. Rumunjska kraljevina sa svim svojim područjima na desnoj strani Dunava jedinstvena je i nedjeljiva država.

Članak 2. Rumunjski teritorij se ne može otuđiti, državne granice se zakonom ne mogu mijenjati ni pomicati.

Članak 3. Rumunjski teritorij ne mogu naseliti narodi stranog podrijetla [...].

Članak 5. Rumunji uživaju slobodu mišljenja, slobodu obrazovanja, slobodu tiska, slobodu okupljanja.

Članak 10. U državi nema klasnih razlika. Svi Rumunji su jednaki pred zakonom, moraju plaćati iste poreze i jednako sudjeluju u javnim dužnostima.

Na javnim, građanskim i vojnim položajima mogu biti samo Rumunji. [...]. Stranci ne mogu zauzimati javne položaje, osim u izuzetnim slučajevima koji su određeni zakonom [...].

Članak 12. U Rumunjskoj su ovime zabranjene sve povlastice, izuzeci i klasni monopoli.

Članak 13. Zajamčena je sloboda pojedinca. [...].

Članak 21. Sloboda mišljenja je potpuna. [...].

Članak 23. Obrazovanje je besplatno.

Članak 31. Svu vlast države vodi nacija, koja je može vršiti samo putem delegiranja i u skladu s načelima i pravilima koje propisuje ovaj Ustav.

Članak 32. Zakonodavnu vlast imaju zajednički Kralj i Nacionalna skupština zastupnikā.

Nacionalna skupština zastupnikā podijeljena je u dva doma: Senat i Zastupništvo. O svakom zakonu moraju se usuglasiti sva tri ogranka zakonodavne vlasti.

Članak 35. Izvršnu vlast ima Kralj, i on raspolaže svim ustavnim sredstvima.

Članak 36. Sudska vlast vrši se u sudovima i tribunalima. Njihove odluke i presude izriču se u skladu sa zakonom i izvršavaju u ime Kralja.

Članak 38. Članovi obiju Skupština predstavljaju cijelu naciju, ne samo oblast ili grad u kojem su izabrani. [...]

Članak 92. Kralj je nepovrediv. Sva odgovornost je na ministrima.

Kraljev dekret ne stupa na snagu prije nego što ga potpiše nadležni ministar, koji na taj način snosi dalju odgovornost za taj dokument.

Constituțiile, str. 33-41

Kakva je uloga nacije u organizaciji rumunjske države? Kako se u ustavu primjenjuje podjela i ravnoteža vlasti?

II-6. Britanski veleposlanik u Istanbulu o stavu Turaka spram ustava (1876.)

Svi su govorili o “ustavu” i tome da su softe [učenici u muslimanskim vjerskim školama] onaj inteligentniji dio javnog mnijenja prijestolnice koji zna da ga nacija podržava. Vjerujem da ni kršćani, kao ni muhamedanci, neće posustati dok ne dobiju taj ustav, a ako ga sultan odbije donijeti, gotovo neizbježno će doći do pokušaja njegova svrgavanja, jer već sada kruže tekstovi iz Kurana koji za vjernike predstavljaju dokaz da Kuran zahtijeva zaista demokratsku vlast, te da je današnja apsolutna vlast koju sada drži sultan zapravo uzurpacija prava naroda koju sveti zakoni ne dopuštaju, te se poziva na tekstove i presedane da bi se pokazalo kako ne treba iskazivati poslušnost suverenu koji zapostavlja interese države [...].

Eliot, str. 231-232

❓ Jesu li muslimani u Osmanskom Carstvu smatrali da je ideja ustava uvezena iz kršćanske Europe? Što misliš, zašto su pristalice ustava tvrdile da je on u skladu sa svetim islamskim zakonima?

II-7. Turski ustav iz 1876.

Osmansko Carstvo

Članak 1. Osmansko Carstvo obuhvaća sadašnji teritorij i posjede i djelomično neovisne pokrajine. Ono je nedjeljiva cjelina od koje se nijedan dio ne može odcijepiti iz bilo kojeg razloga.

Članak 4. Njegovo Veličanstvo Sultan, s titulom “Vrhovnog kalifa”, zaštitnik je islamske vjere. On je suveren i padišah (car) svih podanika Osmanskog Carstva.

Članak 5. Njegovo Veličanstvo Sultan ne može biti pozvan na odgovornost; njegova ličnost je sveta.

Članak 7. Među suverena prava Njegova Veličanstva Sultana pripadaju i sljedeći prerogativi: – On

postavlja i smjenjuje ministre; na način određen povlasticama koje ima, on daje odlikovanja, titule i vrši imenovanja; on izdaje novac; njegovo se ime izgovara tijekom molitve u džamiji; on sklapa sporazume sa stranim silama; on objavljuje rat i proglašava mir; on upravlja kopnenom vojskom i mornaricom; on upravlja kretanjem vojske; on provodi Šerijat (sveto pravo) i ostalo pravo; on se skrbi o provedbi javnih mjera; on ublažava ili ukida kazne koje je izrekao sud; on saziva i odlaže zasjedanje Opće skupštine; on, ako to smatra nužnim, raspušta Zastupnički dom, pod uvjetom da zapovijedi biranje novih članova.

Osobne slobode

Članak 8. Svi podanici Carstva nazivaju se Osmanlije, bez obzira na vjeroispovijest; status Osmanina dobiva se i gubi u skladu s uvjetima propisanim zakonom.

Članak 9. Svaki Osmanlija uživa osobnu slobodu ako ne ugrožava slobodu drugoga.

Članak 10. Osobna sloboda je nepovrediva. Nitko ne može biti kažnjen iz bilo kojeg razloga, osim u slučaju koji je određen zakonom i na način zakonom predviđen.

Vjera

Članak 11. Državna vjera je islam. Ali, iako se drži tog načela, država će braniti slobodno ispovijedanje drugih vjera i čuvati vjerske privilegije koje su dane pojedinim zajednicama, ako to ne remeti javni red i moral.

Jednakost pred zakonom, javne službe

Članak 17. Svi Osmanlije su jednaki pred zakonom. Imaju ista prava i dužnosti prema zemlji, bez obzira na vjeroispovijest.

Članak 18. Uvjet za javne funkcije je znanje turskog jezika, koji je službeni jezik države.

Članak 19. Svi Osmanlije mogu biti primljeni u javnu službu u skladu sa svojom zaslugama i sposobnostima.

Imovina

Članak 21. Zajamčena je sva imovina, pokretna i nepokretna, koja nekome pripada po zakonu. Ne može biti oduzeta, osim na temelju valjanog

razloga koji se javno dokaže i pod uvjetom da je prethodno plaćena, a prema zakonu o vrijednosti imovine o kojoj se radi [...]

Opća skupština

Članak 42. Opću skupštinu čine dva doma: Dom odličnika ili Senat, i Zastupnički dom.

Članak 43. Dva Doma će se sastajati 1. studenoga svake godine da bi se carskim dekretom (irade) otvorio rad skupštine, a zatvaranje, koje je zakazano za 1. ožujka sljedeće godine, također se zbiva po carskom dekretu. Jedan Dom ne može zasjedati ako ne zasjeda i drugi.

Članak 47. Članovi Opće skupštine su slobodni izraziti svoje mišljenje i glasovati kako žele.

Ne smije ih se ucjenjivati ili mamiti obećanjima, niti se na njih smije utjecati prijetnjama. Ne može im se suditi zbog mišljenja ili glasovanja za vrijeme rasprave, osim ako to nije u suprotnosti s postojećim Poslovníkom skupštine, kada im se može suditi na temelju odredaba koje su na snazi.

Upravljanje pokrajinama

Članak 108. Uprava nad provincijama zasnovana je na načelu decentralizacije.

Razne odredbe

Članak 115. Nijednu odredbu ovoga Ustava ne može se, ni iz kojeg razloga, suspendirati ili zanemariti.

www.ata.boun.tr/department%20webpages/ata_517/constitution%20of%20the%20ottoman%20empire%201876.doc

Osmanski Ustav donesen je u prosincu 1876. godine, u vrijeme "istočne krize" 1875.-1878. Njegovim donošenjem trebalo je preduhitriti miješanje velikih sila na strani nemuslimanskih podanika u Osmanskom Carstvu: nov i moderan ustav osigurava im sva prava, dok istodobno potvrđuje nedjeljivost Carstva. U tom pogledu Ustav nije bio djelotvoran jer nije odvratio Ruse od objave rata 1877. Poslije poraza, Ustav je 1878. stav-

ljen izvan snage i vraćen tek 1908. godine; po završetku Prvoga svjetskog rata postao je zastario, imajući u vidu raspad Osmanskog Carstva.

U čemu je Osmanski Ustav iz 1876. godine sličan ustavima u drugim nacionalnim državama na jugoistoku Europe? Koji su sigurnosni elementi uneseni u tekst Ustava kako bi se spriječio povratak autokratske vlasti?

Pokušaj shvatiti zašto u Ustavu iz 1876. islam ima privilegiran položaj.

Koje su odredbe uvedene da bi se Osmansko Carstvo sačuvalo od komadanja iznutra? Jesu li te mjere bile realistične s obzirom na situaciju 1876. godine?

II-8. Prijestolni govor kneza Nikole u povodu proglašenja Ustava Crne Gore (1905.)

Gospodo poslanici!

Oblik Vrhovne Državne Uprave bio je do sad u ovoj zemlji oblik Samodržavja. Vlast i vođenje te Uprave naslijedio sam i Ja, po milosti Božjoj, sedmi Vladalac iz Moje Kuće. Ni moji slavni prethodnici ni Ja, nijesmo se, kao drugi autokrati, smatrali neodgovornima i nijesmo držali da je naša volja zakon. U mirno doba mi smo bili Crnogorcima prava bratska braća, u bojeve išli smo kao oni, - ginuli smo gdje i oni, rane smo dočekivali i zadavali gdje i oni, sve od Careva Laza do Vučijeg Dola¹⁶ [...]

Naša se vlast začela na gojoj poljani, na ništa bez ništa, pod vedrim nebom i naočigled neprijatelja. Bila je zakonita, jer je narodom glasovana, a vršila se srcem, ljubavlju i energijom. [...]

Krajem sedamnaestog vijeka Moja Kuća za-tekla (je) domovinu našu bijednu i gotovo poplavljenu drugom vjerom, a naša lijepa

¹⁶ Mjesta na kojima su se vodile borbe s Turcima.

Pravoslavna vjera nalazila se u velikoj opasnosti. [...]

Danas u Otadžbini granice razmaknute i međunarodno utvrđene od ušća Bojane u Jadransko More, do sastanka Tare i Pive, koje Drinu sačinjavaju, i od Bijele Gore, do Čakora, više Peći i Dečana. [...]

Ovijem danom Otadžbina naša postaje Ustavna monarhija i mi sa srećom stupamo u nov politički život. Praštajući se sa onim starim, ne mogu da na ovom raskršću iz dubine Mi srca ne odam dostojnu blagodarost i Sijenima Mojih i vaših Predaka za njihovu svetu zajednicu i zavještanu nam od njih slobodu. [...]

Moja odluka na izdavanje Ustava na dvije će strane radosno odjeknuti. Vi, i svi uopće srpski rodoljubi, prihvat ćete je sa onom istinskom vjerom, koja ju je i nadahnula – vjerom da će ona biti uspešna i srećna za razvitak i napredak Otadžbine.

Crnogorski, IV, str. 34-46

Nikola I Petrović (1841.-1921.) vladao je Crnom Gorom od 1860. do 1918., prvo kao knez, a od 1910. kao kralj. Tijekom njegove vladavine Crna Gora je postala neovisna (1878.) i proširila teritorij na račun Osmanskog Carstva. Budući da je dvije godine proveo školujući se u Parizu, u Crnoj Gori je unaprijedio školstvo i poticao modernizaciju institucija. Zbog otpora tradicionalnih društvenih struktura, mnoge reforme su se morale provoditi od vrha države naniže i stoga su bile zakašnjele u usporedbi s drugim nacionalnim državama u jugoistočnoj Europi.

Na koji se način monarhija legitimirala? Zašto je knez odlučio donijeti Ustav?

II-9. Mladoturska proklamacija (1908.)

1. Osnova Ustava bit će poštovanje prvenstva narodne volje. Jedna od posljedica toga načela bit će zahtjev da se bez odgađanja utvrdi odgovornost ministra pred Domom i u skladu s tim će se smatrati da je ministar u ostavci ako ne dobije većinu glasova u Domu.

2. Pod pretpostavkom da senatori ne čine više od jedne trećine zastupnika, Senat će biti imenovan na sljedeći način: jednu trećinu imenovat će sultan, a dvije trećine nacija; mandat senatora bit će ograničen.

3. Zahtijevat će se da svi turski podanici koji su navršili 20 godina, bez obzira na imetak ili bogatstvo, dobiju pravo glasa. Oni koji su izgubili građanska prava neće, naravno, imati ni pravo glasa.

4. Kako bi se poštovao prvi članak Ustava iz 1293. godine (po Hidžri), u ustavnu povelju se moraju unijeti točne odredbe o pravu na slobodno formiranje političkih skupina.

7. Turski jezik će ostati službeni jezik. Službena korespondencija i rasprave vodit će se na turskom.

9. Svaki državljanin uživat će potpunu slobodu i jednakost bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest i imat će jednake dužnosti. Svi osmanski podanici, budući da su pred zakonom jednaki u pogledu prava i dužnosti prema državi, mogu raditi u državnoj službi u skladu sa svojim sposobnostima i obrazovanjem. Zakon o vojnoj službi jednako se tiče i onih koji nisu muslimani.

10. Već postojeće vjerske povlastice, dane pojedinim nacijama, mogu se i dalje slobodno koristiti.

14. S obzirom da se ne diraju imovinska prava zemljoposjednika (jer se ta prava moraju poštovati, i po zakonu moraju ostati netaknuta), seljacima će biti omogućeno da kupuju zemlju i bit će određen način na koji će oni moći uz niske kamate pozajmljivati novac. [...]

16. Obrazovanje će biti besplatno. Svaki

građanin, u granicama propisanima Ustavom, može voditi privatnu školu u skladu s posebnim zakonima.

17. Sve škole bit će pod državnim nadzorom. Kako bi svi građani dobili zajedničko i jednako obrazovanje, bit će otvorene državne škole, u njima će obrazovanje biti besplatno i primat će se učenici svih nacionalnosti. U komunalnim školama bit će obvezna nastava na turskom. U državnim će školama javna nastava biti besplatna. Srednje i visoko obrazovanje pružat će se u gore navedenim javnim školama; u njima će se rabiti turski jezik. Otvorit će se trgovačke, poljoprivredne i zanatske škole da bi se razvili resursi zemlje.

18. Radit će se na izgradnji puteva, željeznice i kanala, kako bi se olakšalo kretanje i povećalo bogatstvo zemlje. Ukinut će se sve što može ometati trgovinu i poljoprivredu.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1908youngturk.html>

Poslije poraza u ratu 1877.-1878. sultan Abdulhamid II. (1886.-1908.) stavio je Ustav iz 1876. izvan snage i vladao autokratski. Mladoturci, oporbena organizacija koju su mahom činili časnici i intelektualci, tražila je vraćanje Ustava i reforme koje bi ojačale Carstvo. Na kraju su Mladoturci 1908. godine izveli uspješnu revoluciju i preuzeli vlast, koju su držali sve do 1918. godine.

Glavni politički zahtjev Mladoturaka u vrijeme dok su se suprotstavljali Abdulhamidu II. bilo je vraćanje na snagu Ustava iz 1876. godine. Ipak, oni su prihvatili i neke izmjene Ustava: navedi koje su to izmjene i objasni zašto su Mladoturci na njih pristali.

Usporedi članak 17. iz ovoga teksta s tekstovima iz poglavlja II-e. Kakvu ulogu ima škola u procesu izgradnje nacije?

Analiziraj članak 18. i usporedi ga s tekstovima iz poglavlja II-d. Što možeš reći o ulozi političkih vođa u razvoju privrede?

Tablica 1: Ustavi zemalja jugoistočne Europe

Država	Prvi moderni ustav	Glavne promjene			Današnji ustav
		Prije Prvoga svjetskog rata	Međuratno razdoblje	Poslije Drugoga svjetskog rata	
Albanija ¹⁷	1920.		1925.; 1928.; 1939.	14. ožujka 1946.; 1976.	21. listopada 1998.
Bosna i Hercegovina					24. veljače 1993; 14. prosinca 1995
Bugarska	1879. (Ustav iz Trnova)			4. prosinca 1947.; 1971.	12. srpnja 1991.
Cipar	1959. (1960.)				
Crna Gora	1905.				12. listopada 1992.
Grčka ¹⁸	1844.	1864.; 1911.	1927.	1952.	7. lipnja 1975.
Hrvatska					22. prosinca 1990.
Jugoslavija			1921. (Vidovdanski ustav); 1931.	31. siječnja 1946.; 1963.; 1974.	27. travnja 1992
Makedonija					17. studenog 1991.
Osmansko carstvo	1876.				
Rumunjska ¹⁹	1866.		1923.; 1938.	13. travnja 1948.; 1952.; 1965.	8. prosinca 1991.
Slovenija					23. prosinca 1991.
Srbija	1835.	1838.; 1869.; 1888.; 1901.			28. rujna 1990.
Turska	1924.			1961.	7. studenog 1982.

Tablica 2: Uvođenje općeg prava glasa u zemljama jugoistočne Europe

	Opće pravo glasa za muškarce	Pravo glasa za žene
Albanija	1920.	Ograničeno – 1920.; opće – 1946.
Bosna i Hercegovina	1920. (Jugoslavija)	1945. (Jugoslavija)
Bugarska	1879.	Udate žene – 1938; opće – 1945.
Cipar	1960.	1960.
Crna Gora	1920. (Jugoslavija)	1945. (Jugoslavija)
Grčka	1864.	Ograničeno – 1929.; opće – 1952.
Hrvatska	1920. (Jugoslavija)	1945. (Jugoslavija)
Jugoslavija	1920.	1945.
Makedonija	1913. (Srbija)	1945. (Jugoslavija)
Rumunjska	1918.	Ograničeno – 1929.; opće – 1946.
Slovenija	1907. (Austrija)	1945. (Jugoslavija)
Srbija	1869.	1945. (Jugoslavija)
Turska	1924.	1930.

17 Kvaziustavna regulativa: Statut Međunarodne komisije za Albaniju (1914).

18 Prije osnivanja države, prvi ustavi su se donosili tako što su za vrijeme rata za neovisnost za njih glasovale revolucionarne skupštine: 1822. (Epidaurus), 1823. (Astros) i 1827. (Troezene).

19 Kvaziustavne regulative: Organski statuti (1831/1832.) u Vlaškoj i Moldaviji; Pariška konvencija (1858.) za Ujedinjene kneževine Vlašku i Moldaviju (od 1859. Rumunjska).

Sl. 4. Trg ustava u Ateni (1863.)

Markezinis, str. 312-313

? Objasni ime koje je dobio ovaj trg. Postoji li u glavnom gradu tvoje zemlje ili u tvom gradu trg ustava? Je li ikada postojao, odnosno postoji li trg "Nacije" ili "Nacionalni" trg?

Bukureštanska ulica koja se u međuratno doba zvala Avenija kraljice Elizabete, promijenila je ime u vrijeme komunističkog režima u Bulevar 6. ožujka (datum inauguriranja prve vlade pod dominacijom komunista), a zatim u Bulevar Gheorghe Gheorghiu Deja (rumunjski komunistički vođa 1945.-1965.); nakon 1989. ta ista ulica je preimenovana u Bulevar Mihaila Kogălniceanua (po značajnom političaru, povjesničaru i piscu iz 19. stoljeća), da bi jednom njezinu dijelu nekoliko godina poslije bilo vraćeno staro ime (Bulevar kraljice Elizabete). To je jednostavan način da se shvati kako se politički režimi služe imenima ulica da bi legitimirali određena ideologijska i povijesna sjećanja. Možeš li pronaći takve primjere? Što misliš o promjenama imena ulica?

Igra: imena ulica kao lekcija iz povijesti

Podijelite se u četiri skupine. Uzmite turističke vodiče za četiri povijesna razdoblja tijekom 19. i 20. stoljeća. Analizirajte imena ulica i trgova i pogledajte koliko se njih odnosi na povijesne događaje i osobe, nacionalne heroje i događaje. Analizirajte izbor imena i njihove promjene kroz vrijeme.

Istu igru možete igrati i sa spomenicima.

IIb. Državljanstvo**II-10. Definicija državljanstva u grčkom Ustavu iz Epidaurusa (1822.)**

U ime svetog i nedjeljivog trojstva, grčki narod, koji više ne može podnositi težak teret tiranije strahovite osmanske vlasti, uz velike žrtve uspio je otresti se te vlasti, i danas, preko svojih ovlaštenih predstavnika u Nacionalnoj skupštini, pred Bogom i ljudima, objavljuje svoje "političko postojanje i neovisnost".

U Epidaurusu 1. siječnja 1822.,
prve godine neovisnosti.

Privremena politička zajednica Grčke

Dio A

Odjeljak A

O vjeri

Ša – Na teritoriju Grčke prevladava istočno pravoslavno kršćanstvo, ali će Grčka tolerirati sve druge vjere; njihovi obredi i sveti čini obavljat će se bez ikakvih smetnji.

Odjeljak B

O općim pravima stanovnika grčkog teritorija

Šb – Domaće stanovništvo grčkog teritori-

ja, koje vjeruje u Krista, jest grčko i uživa sva politička prava bez ikakve diskriminacije.

Šc – Svi Grci su jednaki pred zakonom, bez izuzetaka na osnovi privilegija, klase ili službe.

Šd – Svatko tko dođe iz inozemstva da se naseli ili boravi na grčkom teritoriju pred zakonom je jednak kao i pripadnik domaćeg stanovništva.

Vakalopoulos, str. 390

Tijekom grčke revolucije prvi se “parlament” sastao u Epidaurusu i donio prvi ustav, koji je bio pod utjecajem sličnih tekstova nastalih za vrijeme Francuske revolucije. Iako je izmijenjen već tijekom revolucije, Ustav iz Epidaurusa ostao je glavna referentna točka grčke političke kulture i simbol ideala onih koji su se borili za nacionalnu neovisnost.

Tko su Grci po Ustavu iz Epidaurusa? Kakav je odnos između vjerskog i nacionalnog identiteta? Je li jezik preduvjet nacionalnog identiteta?

Koja načela Francuske revolucije uočavaš u ovom ustavu?

II-11. Definicija državljanstva u grčkom Ustavu iz Trezena (1827.)

6. Grci su:

- starosjedioci grčkog teritorija koji vjeruju u Krista;
- oni koji su bili pod turskom vlašću a vjeruju u Krista, i došli su, ili će doći, na grčki teritorij da se pridruže našoj borbi, ili već žive na našem teritoriju;
- oni koji žive na tuđim teritorijima, ali su rođeni od grčkog oca;
- starosjedioci ili oni koji nisu starosjedio-

ci, ili njihovi potomci, koji su postali građani stranih država prije objavljivanja ovog Ustava, a koji su došli na grčki teritorij i položili zakletvu Grčkoj;

e) svi stranci koji dođu i prihvate državljanstvo.

OEΔB, str. 107

Usporedi tekstove II-10. i II-11. koji se tiču državljanstva. Što primjećuješ?

II-12. Definicija državljanstva u srbijanskom Ustavu iz 1835.

108) Svako dete rođeno u Srbiji ili izvan Srbije, a od Srbina iz Srbije; svaki u vreme obnarodovanja ovog ustava u Srbskoj službi u Srbiji i izvan Srbije nalazeći se činovnik ili služitelj hristijanskog vjeroispovjedanja; svaki, komu je deset godina prošlo ot kako se u Srbiji nalazi, ili koji nepokretna dobra u njoj ima, smatra se za Srbina, i ima pravo, uživati srbsko državno građanstvo.

109) Strani trgovci, fabrikanti, zanatlije, i zemljedjelci hristijanskog vjeroispovjedanja mogu pridobiti prava građanina srbskog, počem budu u Srbiji sedam godina dana i čestno se uzvladaju, ili počem im Knjaz zvanije kakvo dade; a inostranci, zasluženi o Srbiji, kako ot Knjaza pismo prime, da su prirodni Srbi. A kako će se pravo Srbskoga građanstva polučiti otređice osobiti zakon.

110) Građanin Srbski samo može biti činovnikom, tutorom, članom općestva, i nadzirateljem javni i obštinski zavedenija [ustanova].

111) Svaki Srbin i bez svake razlike jednak je pred zakonima Srbskim, kako u obrani, tako i u kazni na svim sudovima ot najmanjeg do većeg. [...]

116) Svakomu građaninu Srbskomu otvoren je put k svim činovima u Srbiji, kako se samo nađe, da je sposoban i dostojan k njima. Pri jednakoj sposobnosti i predpostavlja se Srbin stranomu.

117) Svaki Srbin ima pravo birati način življenja svog po svojoj volji, samo koji nije na obštenarodnu štetu.

118) Kako rob stupi na Srbsku zemlju, ot onoga časa postaje slobodnim, ili ga ko doveo u Serbiju, ili sam u nju pobegao. Srbinu slobodno je roba kupiti, no ne prodati. [...]

128) Sva zemlja, koju narod Srbski ima, pripadaleži [pripada] svakom imaocu kao prirodno imanje, kojim može po svojoj volji raspolagati, i koje može drugomu prodati; samo mora u tom slučaju javiti se nadležnoj vlasti svoga Obštstva i Okružja, i pred njom prodati ju; a posle ne može naseljavati se na tuđu nekupljenu.

Jovičić, str. 48-64

 Usporedi ovaj tekst s tekstem II-14.; analiziraj odnos između vjere i državljanstva na temelju odlomaka ustava. Pregledaj prve ustave u svojoj zemlji i provjeri ima li u njima nekih odredaba koje državljanstvo vezuju uz vjeroispovijest. Misliš li da bi status državljanina trebao ovisiti o vjeri? Nemoj odgovoriti samo s da ili ne, nego ponudi i neke razloge u prilog svojega stava, te nađi primjere na temelju iskustava u svojoj zemlji. Zašto u tvojoj zemlji postoje (ili ne postoje) takve zakonske odredbe? Je li vjeroispovijest preduvjet nacionalnog identiteta?

II-13. Zakonik Danila I., kneza Crne Gore i Brda (1855.)²⁰

Do sad je bila Crna Gora i Brda istina slobodna, ali javnog zakonika, koji će Crnogorcu i Brđaninu slobodu ukrijepiti i braniti, imala nije, već je pravica i sudbina njihova samo u ustima vladaoca bila [...]

Prvo

Svaki Crnogorac i Brđanin jednak je pred sudom.

Drugo

Svakom Crnogorcu i Brđaninu po naslijeđenoj i do sad sačuvanoj slobodi ostaje i po danas i unaprijed, čest, imuće, život i sloboda njegova obezbijedena, niti može ni jedan Crnogorac niti Brđanin niti sud pravednome bratu Crnogorcu i Brđaninu u ove svetinje dirati [...]

Devedeset prvo

Uskok svaki dok stupi u našu slobodnu zemlju po zavjetu svetog Petra bivšeg Gospodara crnogorskog bezbjedan je i ne smije mu niko ništa krivo činiti, kad se on pošteno i po našem zemaljskome zakoniku vlada i upravlja, kojeg pravicu uživa isto kako i svaki naš brat Crnogorac i Brđanin; za svaku pak sagrijehu sudiće se i uskoku kako što ovaj zakonik izgovara.

Devedeset drugo

I ako u ovoj zemlji nema nikakve druge narodnosti do jedine srpske i nikakve druge vjere do jedine pravoslavne istočne, to opet svaki inoplemenik i inovjerac može slobodno živiti i onu slobodu i onu našu domaću pravicu uživati kako i svaki Crnogorac i Brđanin što uživa.

Crnogorski, I, str. 167-184

Danilo I. Petrović (1826.-1860.) naslijedio je 1852. godine svojega strica Petra II. Petrovića Njegoša na mjestu crnogorskog vladara. S obzirom da je odbio položaj vladike, dobio je zvanje gospodara i Crnu Goru pretvorio u sekularnu kneževinu s nasljednim dostojanstvom. Obrazovan i energičan, Danilo se uspješno borio protiv Turaka i upustio se u proces centralizacije i ubrzane modernizacije države, zbog čega je 1860. i ubijen.

Kako su Crnogorci definirani u Zakoniku kneza Danila I.? Jesu li i pridošlice mogle postati Crnogorci?

²⁰ Brda u sjeveroistočnoj Crnoj Gori postala su dio pokrajine tek 1796. godine, i tijekom nekoliko generacija zadržala su poseban identitet.

II-14. Promjena odredbe o državljanstvu u članku 7. rumunjskog Ustava (1879.)

Članak 7. U Rumunjskoj razlika u vjeroispovijesti ne predstavlja prepreku za uživanje i korištenje građanskih i političkih prava.

§ 1. Stranac, bez obzira na vjeroispovijest, bio pod stranom zaštitom ili ne, može dobiti pravo na useljenje pod sljedećim uvjetima:

a) Ako vladi podnese zahtjev da bude naturaliziran, navede kolikim imetkom raspolaže, koje je profesije ili zanata, i izrazi volju da se doseli u Rumunjsku.

b) Nakon podnošenja zahtjeva živi deset godina u zemlji i pokaže se za nju korisnim.

§ 2. Iz ovoga postupka mogu biti izuzete sljedeće osobe:

a) Oni koji u zemlju donose industriju, korisne izume ili izrazit talent, ili oni koji su ovdje započeli velike poslove ili pokrenuli industriju.

b) Oni koji su rođeni i odrasli u Rumunjskoj od roditelja koji su se doselili u ovu zemlju i koji nikada nisu bili pod zaštitom neke strane zemlje.

c) Oni koji su služili ovoj zemlji za vrijeme rata za neovisnost i koji su kolektivno naturalizirani jednim vladinim ukazom i bez daljih formalnosti.

§ 3. Naturaliziranje je moguće samo po zakonu i pojedinačno za svakoga.

§ 4. Donijet će se poseban zakon koji će odrediti na koji se način stranci mogu doseliti na rumunjski teritorij.

§ 5. Samo Rumunji i oni koji su naturalizirani mogu postati posjednici seoskog dobra u Rumunjskoj.

Poštovat će se sva prava koja su do ovoga trenutka stečena.

Sve točke i odredbe trenutno postojećih međunarodnih konvencija ostaju na snazi.

Constituțiile, str. 34-35

Rumunjski Ustav iz 1866. davao je državljanstvo samo kršćanima (članak 7.), i tako isključivao Židove i muslimane. Na Berlinskom kongresu (1878.) velike sile su priznanje neovisnosti Rumunjske uvjetovale

promjenom tog članka. Rumunjska politička elita je to odbila, ali nije se mogla dugo opirati, tako da je na kraju pronađena kompromisna verzija za promjenu spornog članka.

Je li promjena članka 7. doista zaustavila vjersku diskriminaciju s obzirom na pravo na rumunjsko državljanstvo? Koje kvalitete omogućuju strancu da zatraži rumunjsko državljanstvo? Kako bi ti odredila/odredio uvjete za dobivanje državljanstva?

II-15. Sporazum o manjinama koji su potpisale savezničke i pridružene države i Rumunjska (1919.)

Članak 1.

Odredbe sadržane u člancima 2. do 8. ovoga Sporazuma Rumunjska prihvaća kao zakon s kojim ne smije doći u sukob nijedan drugi zakon, propis ili službeni akt, niti mu pak neki drugi zakon, propis ili akt smije biti nadređen.

Članak 2.

Rumunjska na sebe preuzima jamstvo pune zaštite života i slobode svim stanovnicima Rumunjske, bez obzira na podrijetlo, nacionalnost, jezik, rasu i vjeru.

Svi stanovnici Rumunjske imaju pravo slobodno izražavati, i privatno i javno, svako vjerovanje, vjeru ili vjeroispovijest koje nije u suprotnosti s javnim poretkom i javnim moralom.

Članak 3.

U skladu sa spomenutim odredbama Sporazuma, Rumunjska prihvaća i izjavljuje da će, bez ikakvih dodatnih uvjetovanja, državljanima Rumunjske postati svi koji u trenutku stupanja na snagu ovoga Sporazuma žive na teritoriju Rumunjske, i na područjima dobivenima na temelju mirovnih sporazuma s Austrijom i Mađarskom, kao i ostalih područja koja Rumunjskoj eventualno mogu pripasti, pod uvjetom da te osobe nisu već državljanima nekih drugih država, osim Austrije i Mađarske.

Ipak, Austrijanci i Mađari stariji od 18 godina imat će pravo da se prema uvjetima navedenima u Sporazumima opredijele čije će državljanstvo prihvatiti. Odluka koju donese muž odnosit će se i na suprugu, a odluka roditelja ticat će se i djece mlađe od 18 godina.

Osobe koje se koriste spomenutim pravom da se opredijele kojoj državi žele pripadati, moraju se u idućih 12 mjeseci preseliti u državu za koju su se opredijelili. One imaju pravo zadržati nekretnine koje posjeduju na rumunjskom teritoriju. Sa sobom mogu ponijeti pokretnu imovinu svake vrste. Pri prijenosu imovine neće biti dužni platiti carinu.

[...]

Članak 5.

Rumunjska neće postavljati nikakve prepreke korištenju prava koje spomenute osobe imaju prema zaključenim sporazumima, ili sporazumima koji tek budu zaključeni između Saveznika i Austrije ili Mađarske, prava na izbor da prihvate rumunjsko državljanstvo ili ne.

Članak 6.

Svi koji su rođeni na teritoriju Rumunjske, a nisu po rođenju državljani druge države, postaju rumunjski državljani.

Članak 7.

Rumunjska ipso facto i bez daljih formalnosti priznaje kao rumunjske državljane sve Židove koji žive na rumunjskom teritoriju, a nemaju državljanstvo neke druge države.

Članak 8.

Svi rumunjski državljani jednaki su pred zakonom i uživaju ista građanska i politička prava, bez obzira na rasu, jezik ili vjeroispovijest.

Razlika u vjeroispovijesti, vjeri ili pripadnosti nekoj vjerskoj zajednici neće biti prepreka rumunjskom državljaninu da uživa građanska i politička prava kao što su, na primjer, zaposlenje u državnoj službi, stjecanje javnih ili počasnih funkcija, obavljanje pojedinih profesija i tako dalje [...]

Članak 9.

Rumunjski državljani koji pripadaju rasnoj, vjerskoj ili jezičkoj manjini bit će jednako tretirani i imat će jednaku pravnu i faktičnu sigurnost kao i drugi rumunjski državljani. Posebice će imati

jednako pravo o svojem trošku osnivati, voditi i kontrolirati dobrotvorne, vjerske i društvene ustanove, škole i druge obrazovne ustanove, s pravom da se u njima služe vlastitim jezikom i slobodno ispovijedaju svoju vjeru.

Članak 10.

U gradovima i na područjima gdje živi znatan broj rumunjskih građana koji ne govore rumunjski jezik, Rumunjska će osigurati da u okviru državnoga obrazovnog sustava djeca takvih rumunjskih državljana u osnovnoj školi pohađaju nastavu na materinskom jeziku. Ova odredba ne isključuje pravo rumunjske vlade da u spomenutim školama uvede obvezu učenja rumunjskog jezika.

[...]

Članak 12.

Rumunjska je suglasna da odredbe u prethodnim člancima, ako se odnose na pripadnika rasnih, vjerskih ili jezičkih manjina, tvore međunarodnu obvezu koja je pod jamstvom Lige naroda. [...]

www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata raspala su se Austro-Ugarsko, Rusko i Osmansko Carstvo, a nastalo je nekoliko novih nacionalnih država, dok su neke stare dobile nove teritorije i brojne nacionalne manjine. Da bi se izbjegle nacionalne tenzije, na mirovnoj konferenciji u Parizu (1919.-1920.), te manjine su zaštićene posebnim međunarodnim ugovorima koje su odvojeno potpisale države istočne i jugoistočne Europe.

Ugovori o manjinama često su smatrani miješanjem velikih sila u unutarnje stvari suverenih država. Što ti sada misliš o tome? Jesu li ti ugovori bili legitimi? Jesu li djelovali?

II-16. Redefiniranje državljanstva u rumunjskom Ustavu iz 1923.

Članak 1. Kraljevina Rumunjska je nacionalno jedinstvena i nedjeljiva država.

Članak 5. Rumunji, neovisno o etničkom podrijetlu, jeziku koji govore i vjeroispovijesti, uživaju slobodu savjesti, slobodu obrazovanja, slobodu tiska, slobodu okupljanja i sve druge slobode i prava utvrđena zakonom.

Članak 6. Osim svojstva rumunjskog državljanina, nužan uvjet za uživanje tih prava predstavljaju postojeći Ustav i svi drugi zakoni koji se odnose na politička prava. Posebnim zakonima, koji se donose dvotrećinskom većinom glasova, odredit će se uvjeti pod kojima žene mogu koristiti svoja politička prava. Građanska prava žena bit će određena na osnovi potpune jednakosti spolova.

Član 7. Različite vjeroispovijesti, denominacije, etničke pripadnosti i jezici u Rumunjskoj ne predstavljaju prepreku za uživanje i korištenje

građanskih i političkih prava. Što se tiče korištenja političkih prava, stranac može imati prava koja ima Rumunj jedino ako se naturalizira. O naturalizaciji se odlučuje u svakom slučaju zasebno, a odluku donosi Ministarsko vijeće u skladu s preporukom prvoga predsjednika i predsjednika Vrhovnog suda iz glavnog grada, koji se slože da podnositelj zahtjeva za naturalizaciju ispunjava zakonske uvjete.

Constituțiile, str. 71-72

 Jesu li odredbe iz Ustava od 1923. predstavljale neki napredak u usporedbi s prijašnjim ustavima? Što je predviđeno odredbama koje se tiču prava glasa za žene? Pogledaj zakone tvoje zemlje u 19. i 20. stoljeću i pokušaj pronaći odredbe koje se odnose na biračko pravo žena. Koje su političke posljedice toga što se ženama osporava pravo glasa?

Opća pitanja

Razmotrite odnos između građanskih prava, nacionalnog i vjerskog identiteta, spola i rase. Pogledaj sadašnji ustav svoje zemlje i pronađi uvjete za dobivanje državljanstva. Razgovarajte o sadašnjoj situaciji i usporedite je sa situacijama koje su iznesene u ovim ustavima, ili s njihovim prikazima u knjigama o povijesti vaše zemlje. Kako objašnjavate mjere isključenja iz države?

IIc. Nacije i crkve

II-17. Carigradska vaseljenska patrijaršija osuđuje običaj da se djeci umjesto kršćanskih daju starogrčka imena (1819.)

Odnedavno uveden običaj da se krštenoj djeci daju starogrčka imena [...] smatramo potpuno neprikladnim, te načinom da se pokaže prezir prema kršćanskim imenima; dakle, postoji potreba da se uvedu vrlo stroga pravila [...]

Dimaras, str. 364

 Što misliš, zašto su ljudi počeli djeci davati starogrčka imena? Što misliš o stavu patrijaršije? Je li u redu da se vjerski poglavari miješaju u odluku roditelja kakvo će ime dati svojem djetetu? Bi li u ovoj stvari miješanje državnih vlasti bilo isto tako neprimjereno? Koja su imena prevladavala u tvojoj zemlji u 19. stoljeću? A danas? Što misliš, jesu li imena bila i oznaka vjerskog, regionalnog ili nacionalnog identiteta? Tko može odlučivati o identitetu?

II-18. Različita mišljenja o autonomiji grčke crkve u odnosu na Carigradsku vasseljensku patrijaršiju (1833.)

A. Theokletos Farmakides, pristalica autonomije

Crkva Kraljevine Grčke je u lipnju 1833. proglasila autonomiju i neovisnost. [...] Grčki narod, nakon što je proglasio svoju političku neovisnost pred Bogom i ljudima još od početka slavne revolucije [...], također je obznanio da je njegova Crkva autonomna i neovisna; kako je **cilj njegove svete borbe i crkvena i politička neovisnost** [...], nije bila potrebna nikakva posebna dozvola ili pristanak, budući da politička autonomija ide pod ruku s autonomijom Crkve, već po samom vjerovanju Pravoslavne crkve [...] bez ikakve potrebe za posebnim aktom ili sporazumom; jer teritorij i Crkva su jedna ista stvar [...].

Matalas, str. 49

Nakon što je dobila neovisnost, Grčka je morala riješiti i pitanje crkve. Većina Grka je pravoslavna, a patrijarh iz Carigrada bio je pod vlašću Turaka. Da ne bi i dalje bila podređena Osmanskom Carstvu, Grčka pravoslavna crkva je prekinula odnose s Carigradskom patrijaršijom. Žučne rasprave o tom pitanju ovdje su ilustrirane tekstovima iz pera Theokletosa Farmakidesa (1784.-1860.) i Konstantinosa Oekonomosa (1780.-1857.).

B. Konstantinos Oekonomos, protivnik autonomije

Koje su sve muke zbog slobodne Grčke zadobile našu braću koja su se našla izvan državnih granica? A vi tražite da ih ne zovemo ni Grcima ni braćom, nego stanovnicima Turske i podanicima onoga što nazivate crkvom koja je u ropstvu! Vi tako otkidate (koliko god je to u vašoj moći) Grčku od Grčke i Grke jedne od drugih, drobeći naciju i stvarajući vjerski raskol koji će dovesti do

unutarnjih slabosti i teških sukoba među braćom. Tako vi, na kraju, državu Grka svodite na preuske granice i onemogućujete napredak Kraljevine Grčke, koju podržava i sam Bog, činite to razarajući (opet onoliko koliko je u vašoj moći) nade i želje cijele jedne nacije, kao i mnogih stoljeća i mnoštva helenofilskih kršćanskih naroda! O, ljudi, kako možete biti takvi?

Oikonomos, str. 336-337

Usporedi ova dva teksta. Koji se argumenti u njima iznose? Što misliš, zašto je za grčku državu važno da ima autonomnu crkvu?

II-19. Dekret o uspostavljanju vlasti sinoda u Rumunjskoj pravoslavnoj crkvi (1864.)

Članak 1. Rumunjska pravoslavna crkva jest i bit će glede svoje organizacije i reda neovisna o bilo kojoj stranoj crkvenoj vlasti.

Članak 2. Na čelu Rumunjske crkve, čije je jedinstvo utjelovljeno u Svetom sinodu, nalaze se mitropoliti i episkopi, a u upravljanju im pomažu episkopski sinodi.

Članak 3. Sveti sinod Rumunjske crkve je u dogmatskom jedinstvu svete pravoslavne vjere s velikom istočnom crkvom posredstvom savjetovanja s Vasseljenskom patrijaršijom u Carigradu.

Članak 4. Sveti sinod Rumunjske crkve čine:

- mitropoliti
- episkopi
- rumunjski arhijereji
- tri predstavnika svake eparhije, izabrana od svjetovnog svećenstva, i oni mogu biti ili iz reda svećenika u toj parohiji ili laika koji poznaju crkveno učenje, dekani teologijskih fakulteta iz Iasi i Bukurešta.

[...]

Članak 16. Nikada i ni iz kojih razloga Sveti sinod Rumunjske pravoslavne crkve ne smije umanjiti ili onemogućiti:

Slobodu savjesti i vjersku toleranciju. Zakoni vjerske tolerancije su u svakom pogledu u nadležnosti zakonodavnih skupština. Jezik pravoslavne vjere u crkvama širom zemlje zauvijek će biti rumunjski.

Murgescu, str. 255-256

Dekret je izdao knez Aleksandar Ioan Cuza (1859.-1866.) u vrijeme izbijanja sukoba s Carigradskom patrijaršijom zbog oduzimanja crkvenih dobara (1863.). Dekret je bio prvi korak u stvaranju nacionalne pravoslavne crkve, nakon čega je uslijedilo proglašenje autokefalnosti (1885.) i proglašenje Rumunjske pravoslavne crkve posebnom patrijaršijom (1925.).

Što misliš, zašto je za rumunjsku državu bilo toliko važno da ima zasebnu i neovisnu crkvu? Kako država osigurava kontrolu nad crkvom? Kakve je odnose Rumunjska crkva zadržala s Carigradskom patrijaršijom? Usporedi ovaj tekst s tekstovima I-15. i I-24.

II-20. Komentar francuskog novinara Charlesa Yriartea na nazore pravoslavnih i katoličkih svećenika o odnosu vjere i nacije u Bosni (1875. –1876.)

Pravoslavni svećenici su vrlo bliski s ljudima svoje vjere i ne trebamo se čuditi što su vođe pokreta [misli se na ustanak u Bosni 1875.] uglavnom bili ti grčko-pravoslavni svećenici koji ne samo da su dali znak za početak bune, nego su i sami uzeli puške u ruke i povelj svojom narodu u borbu. Za te ljude su vjera i rasa ili nacija toliko slični da je riječ "Srbin" počela značiti isto što i riječ "pravoslavac". Katolici to vide drugačije: za katoličke svećenike u Bosni pojam vjere je iznad pojma naci-

je i katolički svećenici, koji slušaju zapovijedi iz Rima, odvrću ljude od pobune. Najnapredniji među njima su se ograničili na to da na latinskom tiskaju pozive susjednoj katoličkoj sili [Austro-Ugarskoj] da se prestane s ugnjetavanjem. Ne treba se čuditi što i dalje postoji nesuglasje između tih dviju vjera [pravoslavne i katoličke]. Osmansko Carstvo ne brine se o obrazovanju kršćana, i to s dobrim razlogom: ono ulogu prosvjećivanja ostavlja crkvi što, prirodno, podrazumijeva da svećenici u svojem naučavanju polaze od različitosti dviju crkava kao od osnove za sve dalje. Ishod takvog sustva je očigledan i koban: pravoslavna djeca od igumana, katolička djeca od fratara i muslimanska djeca od uleme uče samo mrziti jedna drugu, i to je ono u čemu su, na kraju krajeva, jedino i uspješna kad odrastu.

Yriarte

Analiziraj kako je opisan odnos između vjerskog i nacionalnog identiteta u katoličkoj i pravoslavnoj crkvi u Bosni. Slažeš li se s mišljenjem da djeca koja su odgajana isključivo u svojoj vjeri uče samo mrziti jedna drugu? Kako bi se moglo izbjeći takve situacije? Kakva je bila uloga vjere u nacionalnom pokretu u tvojoj zemlji?

II-21. Bugarski ustav iz 1879. o položaju Bugarske pravoslavne crkve

Članak 37. Državna vjeroispovijest u kneževini Bugarskoj je pravoslavlje.

Članak 38. Bugarski knez i njegovi nasljednici moraju biti pravoslavne vjere, ali prvi izabrani bugarski knez može, iznimno, zadržati svoju prvobitnu vjeru.

Članak 39. Bugarska kneževina u eklezijskom pogledu čini nedjeljivu cjelinu s Bugarskom crkvom, koja je podređena Svetom sinodu. Sveti sinod je najviši duhovni autoritet u Bugarskoj crkvi, ma gdje se ona nala-

zila. U pitanjima dogme i vjere kneževina iz istog razloga ostaje u jedinstvu s ekumenskom Istočnom crkvom.

Konstitucija, str. 6

 Zašto se u ovom ustavu uređuju i crkvena pitanja? Ima li nekih odredaba koje se tiču vjere i crkve u ustavu koji je danas na snazi u tvojoj zemlji?

II-22. Mišljenje Nikole Pašića o odnosu srpskoga naroda i pravoslavne crkve (1890.)

O pravoslavnoj crkvi

Prema tome jasno je zašto je pravoslavna crkva i narodna crkva. Zašto je tešnje svezana i srasla s dušom kakvog naroda, koji je ispoveda, no što to može biti katolička crkva. [...] Otuda se [nazivaju] srpska crkva, bugarska crkva, grčka crkva, ruska crkva. [...]

Sve to ukupno uzevši slovenska pravoslavna crkva, spojena je od početka sa narodima slavenskim, koji su joj ostali verni, sačuvala tim narodima svojstva slavenska, karakterne crte i naravi koje su sad tek podesne da prihvate rezultate današnjeg napretka [...]

Suverenitet naroda

[...] Narod srpski podigao je sam srpsku državu, podigao je krvlju, trudom i umenjem svojim i ona nosi na sebi pečat njenog tvorca i potpuno je demokratska [...]. U svesti naroda da je sam kovač svoje države počiva i narodni suverenitet, narodna najviša vlast [...], vlast nad vlastima, vrhovna vlast nad svima vlastima, jemstvo je da narodni život ne može daleko zastraniti, da ustrojstva nenarodna, iako se kadkad provuku kad narod takoreći spava, opet ne mogu korena uhvatiti i ostati dugo u životu.

Pašić, str. 128-129, 137, 139

Nikola Pašić (1845.-1926.) bio je jedan od vodećih srpskih državnika od kraja 19. stoljeća, sve do dvadesetih godina 20. stoljeća. Nakon studija tehnike ušao je u politiku i 1881. osnovao Narodnu radikalnu stranku. Više je puta bio predsjednik vlade.

Kakva je uloga crkve po mišljenju pisca ovoga teksta? Kako on opravdava postojeće odnose između naroda i države? Što misliš, što ga je navelo da napiše ove izjave?

IId. Infrastrukture nacionalne države

II-23. Značaj razvoja zanata za malu naciju – primjer Grčke (1841.)

Nema sumnje da raznovrsni zanati omogućuju naciji da bude sretna. Bez industrije, nacija nikako ne može napredovati i povećati svoju moć na kopnu i moru; ako se ne uvedu raznovrsni načini proizvodnje, nacija će se morati osloniti samo na prirodne re-

surse i neće se moći razvijati ni fizički niti moralno [...] Drugim riječima, nacija bez industrije zauvijek će biti siromašna, zauvijek će u zajednici naroda ostati pasivna i beznačajna, predmet volje ove ili one moćnije nacije koja je ojačala ne zahvaljujući svojoj prirodnoj ljepoti, umjerenj klimi ili plodnom tlu, ili pak svojoj brojnosti i priraštaju, nego isključivo zahvaljujući održavanju, ši-

renju i usavršavanju trgovine i pojedinih privrednih grana. Stoga su i ranije i današnje moćne nacije postale prve među europskim silama, i one su vrhunac svoje slave, veličajnosti i uzvišenosti dosegle zahvaljujući bogatstvu koje stječu kroz industriju i vanjsku trgovinu.

S. B. "Αι βιομηχανία" [Industrije], dnevni list Αιών [Stoljeće], 26. 2. 1841, br. 238 u: Psalidopoulos, str. 55

Koji se nacionalni argumenti koriste kako bi se ljude uvjerilo da mala zemlja mora razvijati industriju? Što misliš, zašto su ekonomski argumenti povezani s nacionalnima?

Sl. 5. Povezanost privrede države s predodžbama o naciji – prva novčanica od 500 drahmi koju je izdala Nacionalna banka Grčke (1841.)

Kathimerini, str. 4

Što sve vidiš na ovoj novčanici? Što je značenje svega toga? Zašto država mora imati svoju valutu? Koji su crteži i simboli na novčanicama u tvojoj zemlji? Što misliš, pridonose li kovani novac i papirne novčanice nacionalnom obrazovanju i prikazivanju nacije? Ako je tako, na koji način?

II-24. Uloga željeznice u jačanju nacionalne države – rumunjski stav (1870.)

U ovom poglavlju još treba zabilježiti da, budući da je utjecaj željeznice na običaje, prirodu odnosa među pokrajinama i uvećanje bogatstva mnogo veći, mnogi se pitaju hoće li se razbiti dragocjeno nacionalno jedinstvo, je li moguć preokret koji bi željeli, a nemaju dovoljno hrabrosti da to kažu, pri čemu su neke od stranaka čak spremne žrtvovati budućnost zemlje, suočavajući se s prezirom zgrožene Europe.

Nitko ne zanemaruje činjenicu da na objema stranama Milčova, osim onih koji su iskreni i prijateljski naklonjeni rumunjskoj naciji, onih koji, na sreću, čine većinu, ima i drugih, koji žale zbog jedinstvenosti Moldavo-Rumunjske, kao i onih koji svoje mračne prijetnje kriju pod velom neovisnosti i

liberalizma, pokušavajući te svoje projekte ostvariti zloupotrebom narodnog raspoloženja. Ipak, možemo potvrditi da će, kada smanji udaljenost među članovima velike rumunjske obitelji, kada mudrom kombinacijom željezničkih taksi olakša kruženje robe i ljudi, željeznica postati jedno od najvažnijih oruđa za slamanje spomenutih retrogradnih tendencija i učinkovito pridonijeti ispunjenju velike želje rumunjske nacije: ujedinjenju svih dijelova stare Dakije.

Brătianu, str. 51-52

Constantin I. Brătianu (1844.-1910.), vojni topograf, časnik glavnog stožera, poslije general i član rumunjske Akademije.

Željeznica potiče modernizaciju privrede, ali je i značajno sredstvo u stvaranju nacije. Što je za Brätianua važnije? Zašto? Kako se može objasniti potreba za izgradnjom željeznice?

II-25. Mišljenje bugarskog kneza Aleksandra Battenberga (1879.-1886.) o značaju željeznice (1879.-1881.)

Knez: "Škole i zakoni nisu toliko važni koliko je važna željeznica." Odlučeno je da glavni grad bude Sofija zbog toga što kroz nju vodi svjetska arterija Beograd-Istanbul. Zimi je veza preko balkanskih planina pokraj Berkovice katkad potpuno neprohodna. Knez je spomenuo da su pretjerani strahovi da će Austrijanci putem te željeznice preoteti trgovinu od Bugara. Knez: "Nije nam važno tko će izgraditi željeznice, važno je da ih dobijemo što prije."

Jirecek, str. 27

Usporedi ova dva teksta. Zašto je novonastaloj državi važno da razvije željezničku mrežu? Koji su rizici vezani za izgradnju željeznice?

II-26. Opis bugarske željeznice potkraj 19. stoljeća

U vrijeme turske vladavine izgrađena željeznica, koja je povezivala Jambol s Jedrenom i Istanbulom, bila je u vlasništvu barona Hirscha [austrijskog Židova i milijunaša]. Vagoni su bili mali i podijeljeni na kupee; kupei su imali vrata na objema stranama, a ispred vrata su bile dugačke drvene stepenice za konduktere. Oni su se uvijek iznenada pojavljivali na vratima kupea kao igračke koje iskaču iz kutije; noću su nosili male svjetiljke na plin obješene oko vrata. Željeznički služ-

benici nosili su strane odore, većina su bili Armenci ili Levantinci, i nisu govorili bugarski. Oznake na željezničkim stanicama bile su na francuskome, a vlakovi su polazili nakon što bi se zvono oglasilo tri puta. Svako putovanje za Kremenli bilo je veseo doživljaj pun neizvjesnosti i novih zanimljivih stvari. Željeznička stanica, vlakovi, stranci, nepoznati jezici. Bio je to dašak velikog i nepoznatog svijeta, kratak susret s kraljevstvom snova. A putovanje za Sofiju bilo je prava ekspedicija koja se pripremala danima...

Konstantinov, str. 19-20

Pronađi neke slike željezničkih stanica. Pogledaj njihovu arhitekturu.

II-27. Bugarski zakon o mjerama (1889.)

Članak 1. Od sada će osnovna jedinica mjere za dužinu u Kneževini Bugarskoj biti metar. [...]

Članak 6. Osnovna jedinica mjere za volumen bit će litra. [...]

Članak 7. Osnovna mjera težine bit će gram, tj. težina jednog kubičnog centimetra destilirane vode u vakuumu na temperaturi od 4 stupnja Celzijevih. [...]

Pretvaranje starih mjera u nove i obrnuto

A. Mjere za dužinu

I. Pretvaranje starih mjera u nove

Članak 9. Građevinski aršin dugačak je 758 mm (0,758 m)

Jedan (krojački) aršin dugačak je 680 mm (0,680 m). Jedan lakat dugačak je 650 mm (0,650 m).

[...]

Opće odredbe

Članak 13. Za mjere koje se odnose na hranu ovaj zakon stupa na snagu 1. lipnja 1889., a za druge mjere 1. siječnja 1892. [...]

Članak 16. Uvođenje novih mjera u državne

institucije obvezno je od 1. siječnja 1889. Svi državni službenici dužni su u službenim dokumentima rabiti nove mjere. Svi građani koji posluju s državnim institucijama također su dužni izvještaje i proračune koje podnose institucijama izražavati u novim mjerama.

D'ržaven vestnik, br. 7 od 19. siječnja 1889.

? Zašto među prve mjere koje uvodi država spada i obaveza primjene novih mernih jedinica? Pokušaj pronaći ekonomske, socijalne i kulturne razloge za to. Misliš li da se radi o sredstvu državne kontrole?

Sl. 6. Nove tehnologije i nacionalni simboli – reklama za šivaće strojeve (Grčka, potkraj 19. stoljeća)

Atena, zbirka Grčkog književnog i historijskog arhiva, Fotopoulos, str. 480

🔑 Tiskana razglednica na kojoj se reklamira kompanija za proizvodnju šivaćih strojeva Singer. Šivaći strojevi su se u grčkim novinama reklamirali još od 1884. godine, a širom zemlje su se počeli rabiti oko 1900. Tada su i dobile ime "Olga", u čast kraljice koja ih je darovala siromašnim djevojkama i nevjestama.

? Kratko komentiraj ovu sliku. Analiziraj likove prikazane na njoj, njihovu odjeću i ono što čine. Zbog čega se nacionalni simboli koriste u reklami?

Na koji način reklamiranje može pridonijeti jačem identificiranju s vlastitom nacijom? Mogu li se reklamama širiti stereotipi o etničkim i vjerskim skupinama? Povećava li se na taj način razlika između "nas" i "njih"? Koriste li se danas na televizijskim i radioreklamama u tvojoj zemlji povijesne osobe ili teme koje potiču nacionalnu identifikaciju? Prikazuje li se one koji su nacionalno, etnički ili po vjeri "drugi" kao primjere ili kao nešto za usporedbu?

Ile. Izgradnja nacije

II-28. Zapostavljanje hrvatskog jezika – pritužbe Ivana Kukuljevića (1843.)

Znam ja da mi, koji smo ovdje sakupljeni, većinom ne znamo dobro naš jezik i da se u cijeloj našoj domovini lako daju na prste izbrojiti osobe obadvojega spola koje dobro znaju čitati, pisati i govoriti materinskim jezikom. A što je tomu uzrok nego to što ga mi u javnom životu i u poslovima nigdje ne upotrebljavamo i njime se samo toliko zabavljamo kao gizdavi gospodar sa svojim plaćenim slugom. Još ne zna većina našeg naroda kakva je to slast i milina moći smjeti govoriti svojim prirodjenim materinskim jezikom. To može iskreno osjetiti samo onaj koji je duže vremena morao stanovati i živjeti među tuđim narodima u tuđim državama. Mi svoj jezik čuvamo još uvijek samo za družinu i za naše kmetove.

Wein, str. 541

Sve do nacionalističkog vala tridesetih godina 19. stoljeća, u Hrvatskoj (i Transilvaniji) službeni jezik je bio latinski. Mađarska vlada je pokušala u škole i institucije uvesti mađarski umjesto latinskoga. Raširena je bila i upotreba njemačkoga. Ipak, hrvatski reformatori željeli su da se službenim jezikom proglasi hrvatski, i to su uspjeli postići 1847.

U znaku te borbe Ivan Kukuljević (1816.-1889.), pisac, povjesničar i političar, jedan od vodećih hrvatskih reformatora – obratio se Hrvatskom saboru, kao njegov član, prvi put na hrvatskome jeziku 1843.

Kako Kukuljević obrazlaže potrebu šire uporabe hrvatskog jezika? Kukuljević je bio plemić. Može li se to naslutiti na temelju navedenog teksta? Zašto Kukuljević prvo tvrdi da vrlo malo ljudi govori materinskim jezikom, kad su njime govorili svi kmetovi (kojih nije bilo malo)?

II-29. Značaj jezika za identifikaciju s nacijom – mišljenje Slovenaca (1861.)

Idući kroz zamak, dječak je naišao na dvojicu, slično odjevenih, koji su se prepirali i gurali jedan drugog; jednog od njih nije razumio, dok je drugi govorio jezikom koji mu je bio poznat, a i lice toga drugog mu se učinilo nekako bliskim; stoga mu je pritekao u pomoć, jer on svakako jest bio njegov sunarodnjak. Dječak je sunarodnjaka i zemljaka prepoznao po govoru i po tome bi ga uvijek prepoznao i među stotinama ljudi koji su svi isto ili različito odjeveni. Jezik je najbolji znak po kojem se može odrediti tko pripada kojoj naciji; onaj tko još od djetinjstva govori tvojim jezikom, taj pripada tvojoj naciji.

I što je onda zapravo nacija? Poslije svega što je naučio lutajući svijetom, dječak voli sve ljude i svi su mu ljudi dragi, a voli se obraćati svima onima koji su iz njegove domovine; onima koji imaju isti način ponašanja i iste običaje kakvi su i u njegovu domu; no čak i kada su drugačije odjeveni, on ih može prepoznati po načinu govora, po njihovu jeziku. Svi koje razumije, čije su riječi bliske njegovu srcu, svi su oni njegovi zemljaci, svi su mu mili i dragi, svi su oni dio iste nacije kao i on.

Članak Što je nacija? A što je napose slovenska nacija? napisao je Ivan Muncun, učitelj i povjesničar književnosti koji je u formi priče opisao doživljaje dječaka koji putuje po svojoj zemlji i pokušava otkriti tko su njegovi sunarodnjaci. Priča je objavljena 1861. u ljubljanskim novinama Novice (Novosti).

Što misliš o tome što pisac naglašava značaj jezika za nacionalni identitet? Mogu li ljudi koji govore različitim jezicima pripadati istoj naciji? Navedi primjere.

II-30. O značaju jezika za identitet Rumunja u prikazu Titu Maiorescu (1866.)

Moderni narod mora imati oblik nacionalne države, a posebice mora imati nacionalni jezik i književnost.

[...] Svaki Rumunj zna da je Rumunj, i štogod činio, on se mora truditi da se na neki način nadoveže, posredno ili neposredno, na latinsku tradiciju iz koje je iznikao njegov duhovni svijet.

Do sada je ova istina, sasvim opravdano, praktičke posljedice imala prije svega na naš jezik i književnost. Jezik je Rumunjima najdragocjeniji podsjetnik na latinske pretke, a i danas ih podsjeća na još jednu starinu, i to im je uvijek bio jedini, premda pouzdan kompas, i jedino zahvaljujući njemu nisu lutali i utapali se u valovima doseljenika koji su plavili Trajanovu Dakiju.

Maiorescu, I, str. 277

Titu Maiorescu (1840.-1917.), književni kritičar, esteta, sveučilišni profesor, političar (zamjenik ministra, ministar, premijer), istaknuti član društva "Junimea". Doktorirao je filozofiju u Giessenu, a pravo je diplomirao u Parizu. Kao rumunjski premijer bio je predsjedavajući na Mirovnoj konferenciji u Bukureštu (1913.).

Kako pisac objašnjava odnos između jezika i identiteta? Što ti o tome misliš?

II-31. Peticija Hrvatskog sabora Franji Josipu za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1867.)

Vaše c. kr. Apoštolsko Veličanstvo, kralju i gospodararu naš premilostivi! Narod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (...) nikada nije sa svoje krivnje zaostao ni u

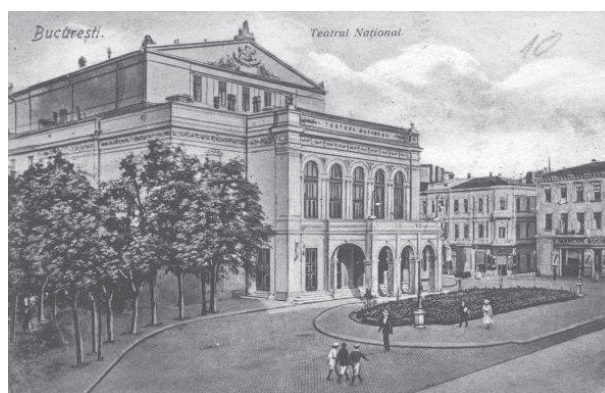
kojem obrazovanju duha čovječanskog. Povijest njegova kaže mnogoga junaka, to na koplju, to na peru, to na svakom radu uma i srca. Nu ta povijest žalibože kaže i uzroke, s kojih se naš narod danas ne može takmiti s drugim narodima, sretnijima u znanostima koje su današnjeg vijeka – veća nego li ikada – glavna poluga svakoj državi. Sabor je ovaj osvjedočen, da je naš narod u svom znanstvenom i književnom razvitku (...) dospio dotle, da mu nastaje dužnost: pobrinuti se za najviše književno i znanstveno sudište: to je pak akademija, bez koje ne mogu znanosti napredovati kritično, a po tom niti uspješno.

Laszowsky, str. 127

Na koji način Sabor obrazlaže potrebu da se osnuje akademija? Kako se u ovom pismu objašnjava zadatak akademije? Predstavljaju li današnji akademici književnu i znanstvenu elitu, ili je njihov ugled s vremenom opao u usporedbi s 19. stoljećem?

SI. 7. Nacionalno kazalište u Bukureštu – razglednica (kraj 19. stoljeća)

Kako objašnjavaš to što se glavne državne institucije zovu "nacionalne"? Znaš li za još neke institucije koje se nazivaju "nacionalnima"?

II-32. Značaj jezika i književnosti u razvoju nacija – izvod iz statuta Društva za objavljivanje djela albanske književnosti (1879.)

Sve nacije su prosvijećene i civilizirane zahvaljujući slovima svojega jezika. A svaka nacija koja nema pisani jezik niti slova za svoj jezik još je u mraku i barbarska je.

Myzyri, str. 40

Zašto sastavljači ovoga statuta smatraju da je za naciju tako važno da ima svoj jezik i književnost?

II-33. Pismo makedonskih studenata u Sankt Peterburgu o makedonskom književnom jeziku (1902.)

Postavlja se pitanje: kada već postoje srpski i bugarski književni jezik, je li potrebno stvarati i poseban makedonski književni jezik? Za to postoje dva razloga: 1. kada je početkom 19. stoljeća stvoren srpski književni jezik, nije se obraćala pažnja na govor istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije, tako da proglašenjem hercegovačkog govora za književni jezik nisu zadovoljene potrebe istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije. Kada je nastao bugarski književni jezik, tako što je za njegovu osnovu prihvaćen istočnobugarski dijalekt, dijalektima istočne Srbije, zapadne Bugarske i Makedonije također nije posvećeno dovoljno pažnje.

Parcijalnost procesa stvaranja bugarskog i srpskog književnog jezika samo je pomogla podjeli balkanskih Slavena na dva tabora koja se međusobno bore i natječu upravo u vezi s onim što su zajedničke karakteristike i srpskog i bugarskog jezika. S druge strane, da je u procesu stvaranja ovoga ili onoga nacionalnog jezika jedan od balkanskih dijalekata uzdignut na rang zajedničkog književnog jezika, bilo bi se izbjeglo sukob Slavena iz različitih dijelova Balkanskoga poluotoka i cijeli bi Balkan bio ujedinjen u jednu na-

cionalno-kulturnu cjelinu. Smatramo da su makedonski dijalekti, koje Bugari smatraju bugarskima, a Srbi srpskima, zapravo neka sredina koja bi mogla poslužiti kao vezivno tkivo za danas međusobno neprijateljski nastrojene Bugarsku i Srbiju.

Drugi razlog za uzdizanje jednoga makedonskog dijalekta na razinu književnog jezika jest nužnost da se uklone bugarske i srpske pretenzije na Makedoniju, da se ukinu nacionalna propaganda koja demoralizira makedonski živalj, da u Makedoniji dođe do ujedinjenja Slavena koji bi onda nadalje imali ključnu ulogu u političkoj povijesti Makedonije [...].

Makedonium, str. 56

Koji je cilj ovoga teksta? Što njegovi autori misle o nužnosti stvaranja književnoga makedonskog jezika? Po tvojemu sudu, što zapravo znači stvaranje književnoga jezika?

II-34. Planovi da se pobude nacionalni osjećaji Rumunja u Transilvaniji – pismo dr. I. C. Drăgescua upućeno Emiliji Rațiju (1874.)

[...] Narodu kao što je rumunjski ne priliči uloga prosjaka. Naši preci su davali i uzimali: mi *ne možemo* prositi!

Trebate više misliti na *seljake* i *žene*.

Preporod počinje s njima. Od žena napravite majke, dobre supruge i dobre Rumunjke, a seljake pretvorite u ljude koji će imati svijest o vlastitom dostojanstvu, svojim pravima i dužnostima – tek tada ćete učiniti najteži i najvažniji korak ka napretku i spasu.

Uz njihovu pomoć moći ćete zadobiti sve: škole, spise, konferencije: to su sredstva. [...]

Lungu, str. 141-142

❓ Koji su, po mišljenju pisca ovoga teksta, načini da se ojačaju rumunjski nacionalni osjećaji u Transilvaniji? Što misliš, zašto je naglasak stavljen na žene i seljake? Kakva je uloga pripisana ženama?

II-35. Plan za strukturiranje albanskoga nacionalnog pokreta – pismo novinara Faika Konitze barunu Goluchowskom (Bruxelles, 1897.)

A. Prvo. Cilj kojem treba težiti i koji treba ostvariti:

1. Razvoj albanskog nacionalnog osjećaja, praćen jasnom svijesću o svemu što nas temeljno razlikuje od Turaka. [...]

3. Raditi tako da svi Albanci, u okviru zakona i poštovanja vlasti, razumiju na koji način trebaju usmjeriti želje za ekonomski i intelektualni napredak, ako nepredviđene okolnosti ubrzaju razrješenje Istočnog pitanja.

B. Drugo. Sredstva koja treba koristiti:

a. Novine koje će na toskijskom, gegijskom²¹ i francuskom objavljivati pučke pjesme, historijske kronike, domoljubne poeme, tekstove o ekonomskim temama i političke komentare u obliku vijesti, koje ne smiju neprijateljskim komentarima izazivati nepovjerenje Porte, niti pak povoljnim komentarima navoditi Albance na pozitivan stav spram Porte...

b. Dva ili tri puta godišnje objavljivati na obama dijalektima, u tisućama primjера, jednostavne male letke, na kojima će se, kroz pitanja i odgovore koji izbjegavaju uplitanje u tekuća politička pitanja, razvijati nacionalni osjećaj [...].

f. Škole: za njih se moramo najživlje zanimati, tim više što Albanci svim srcem žele njihovo otvaranje; međutim, s jedne strane nema inicijative, a s druge nema dovoljno učitelja. Stoga bi bilo nužno poslati peticije osmanskoj vlasti iz svih mjesta gdje postoji potreba za školama.

g. Religije: valja uspostaviti prijateljske odnose sa svim klerom, osobito s bektašima [muslimanski vjerski red], čiji utjecaj na ovom stupnju može biti koristan; s obzirom na moguće buduće događaje, treba se potpuno posvetiti uspostavljanju vjerske autonomije.

C. Dopustite da u zaključku ponovim kako sve naše aktivnosti i svi pothvati moraju biti prožeti ovim dvjema zamislima: ne treba stvarati stranku, nego se svi trebamo založiti za jedan cilj; novine (časopisi), udruženja, škole, propaganda – sve to treba nositi pečat spontanog pokreta u kojem nas nipošto ne smiju obeshrabrivati ranije veze, prijateljstva i simpatije.

Konitz 2000, str. 14-15

Faik Konica (1875.-1942.) bio je jedna od vodećih ličnosti albanske kulture u prvoj polovici 20. stoljeća. Poslije studija u Dijonu i Parizu, 1897. odlazi u Bruxelles, gdje je objavljivao albanske novine Albania. Za te novine mu je bila potrebna financijska potpora koju je zatražio i poslije dobio od austro-ugarskog ministra vanjskih poslova grofa Agenora Goluhovskog.

Analiziraj sredstva predložena za jačanje albanskog identiteta.

II-36. Smjernice za predavanje povijesti u Grčkoj (1881.)

Cilj predmeta povijesti Grčke u osnovnoj školi nije da učenici upamte povijesne događaje, datume i povijesne ličnosti, ili da prošire svoja opća znanja o povijesti; cilj je, s jedne strane, moralni odgoj djece, buđenje povijesne svijesti, kao i stvaranje dostojnih pripadnika ove slavne nacije, a s druge stra-

21 Toskijski i gegijski su glavni dijalekti albanskog jezika.

ne, usustavljivanje povijesnog znanja koje se podučava u okviru drugih školskih predmeta i poticanje da se to znanje usvoji. Kada shvate veličinu i slavu svojih predaka, koji su postali veliki zbog toga što su se pridržavali zakona, ustrajno radili, bili hrabri i čiste duše, te stoga prezirali materijalna dobra i prkosili smrti, boreći se za slobodu i vršeći svoju dužnost, duše mladih Grka bit će ispunjene

divljenjem, željom da slijede njihov primjer i nastave slavni život svoje nacije.

Koulouri, str. 263

❓ Analiziraj ovaj tekst i objasni koji su ciljevi podučavanja povijesti. Što misliš o svrsi poučavanja povijesti danas?

Sl. 8. Djeca odjevena u povijesne nošnje (Grčka, oko 1875.)

❓ Služe li školske svečanosti samo za razonodu ili su sredstvo učenja i sredstvo kojim se jača nacionalni identitet?

Fotopoulos, str. 259

II-37. Pokušaj uspostavljanja nacionalnoga sporta u Rumunjskoj (1898.)

Gospodin Haret²², ministar sporta, u želji da

potakne bavljenje tjelesnim vježbanjem u našoj zemlji, inicirao je natjecanja bukureštanskih srednjih škola u povodu 10. svibnja. Učenici su se natjecali u "oini"²³, a pobjedni-

²² Spiru C. Haret (1851.–1912.) doktorirao je matematiku u Parizu. Kad se vratio u Rumunjsku, radio je kao sveučilišni profesor, zatim kao visoki službenik zadužen za obrazovanje i u tri navrata kao ministar vjera i obrazovanja. Predstavlja simbol nastojanja da se oko 1900. godine modernizira obrazovanje u Rumunjskoj.

²³ Oina se smatra rumunjskom nacionalnom igrom. Slična je baseballu, igraju dva tima od po 12 igrača, svaki na polju od 80 X 50 metara. Lopta je promjera 6-9 cm, a palica je dugačka do 95 cm. Iako se smatra nacionalnom igrom, veoma malo ljudi se njome aktivno bavi i poznaje pravila.

ci su dobili počasni pehar koji pripada školi sve do sljedeće godine, kada će se, na isti dan, ponovno organizirati isto natjecanje. Sklonost gospodina ministra da propagira tjelesno vježbanje kroz natjecanje u našim izvornim sportovima po svemu je dobrodošla: a) zato što će mladi ljudi opet vidjeti natjecanja, pa i sami u njima sudjelovati, u našim sportovima kojima je donedavno prijetio nestanak; b) zato što će ti sportovi, u kombinaciji s usvajanjem dobrog sustava gimnastičkih vježbi, pružiti pravi tjelesni

odgoj, nacionalni i domoljubni, odgoj koji je zaista nužan zemlji koja želi, radi svojih sinova, biti snažna, ugledna i ulijevati strahopoštovanje.

Ionescu, str. 1106

? Znaš li je li se u tvojoj zemlji neki sport smatrao, ili se još uvijek smatra, nacionalnim sportom? Što misliš, zašto je potkraj 19. stoljeća bilo onih koji su smatrali da je potreban "nacionalni sport"? Čemu su ti ljudi težili?

Sl. 9. Diploma sudionika u sportskom natjecanju srednjoškolaca u organizaciji lista "Gazeta Sporturilor" (Rumunjska između dvaju ratova)

🔑 Pobjednicima je lovorov vijenac na glavu stavljala djevojka odjevena u tradicionalnu narodnu nošnju, koja je trebala simbolizirati Rumunjsku.

? Kako je ovdje prikazana Rumunjska? Razgovarajte o tome kako je ona vizualno i simbolički povezana s dječacima koji marširaju.

Koji su simboli i kakva su grafička rješenja diploma koje se danas dodjeljuju u tvojoj zemlji? A u vrijeme između dvaju svjetskih ratova?

ACIME, 37/2000

II-38. Albanski kralj Zogu I. o značaju vojne obveze za stvaranje nacije (1928.)

Vojsku smatram obrazovnim faktorom najviše vrijednosti. Ovoj zemlji je iznad svega potrebno obrazovanje, a muškarci koji su unovačeni u vojsku vratit će se kući s proširenim pogledima. Morate razumjeti da prosječan Albanac ne zna ništa o nacionalnosti. Njemu je vrhovni autoritet uvijek bio vođa plemena, bej, i stoga ga treba postupno učiti da svoju lokalnu lojalnost, inače po sebi

hvalevrijednu, preusmjeri na središnju vlast. On zapravo treba naučiti da je ne samo pripadnik plemena, nego isto tako i građanin države.

Fischer, str. 23

🔑 Ahmed Zogu (1895.-1961) bio je najveći albanski državnik u međuratnom razdoblju, predsjednik države od 1925. do 1928. i albanski kralj Zogu I. od 1928. do 1939. godine.

❓ Što je važnije u viziji kralja Zogua: uloga obveznog vojnog roka u povećanju obrambene moći zemlje, ili pak njegova uloga u oblikovanju nacionalnog identiteta mladih Albanaca? Što misliš, je li obveza služenja vojnog roka primjereno sredstvo za postizanje tih ciljeva? Kakvi su stavovi prema služnji vojske u društvu u kojem ti živiš?

Sl. 10. Rumunjski dječčić odjeven kao mali vojnik (1916.)

❓ Kako objašnjavaš sklonost da malim dječacima odijevaju vojničke odore? Što misliš, je li riječ samo o modi ili to ima neko društveno i pedagoško značenje?

II-39. Cilj obrazovanja u Turskoj – prema shvaćanju Ziya Gökalpa (1914.)

Pogledamo li nastavni program u [turskim] školama, vidjet ćemo da se djeca podučavaju prema trima kategorijama učenja: (1) uče jezik, književnost i povijest, što su zapravo turski jezik, turska književnost i turska povijest; (2) uče Kur'an, zatim *tecevit* [čitanje tekstova Kur'ana u pravilnom ritmu i s pravilnim izgovorom], katekizam, povijest islama i islamskih jezika (arapskog i perzijskoga); (3) uče i matematiku, prirodne znanosti i strane [europske] jezike, koji će im biti od pomoći u daljem proučavanju tih znanosti, kao i vještine kao što su zanati i gimnastika.

To pokazuje da naše obrazovanje teži ka trima ciljevima: turkizmu, islamizmu i modernizmu. Nijedan turski otac neće dopustiti da njegovo dijete ne nauči turski jezik, ili da ne upozna tursku povijest. Ne može dopustiti niti da ono ostane u neznanju o islamskim vjerovanjima i obredima, ili da ne upozna povijest islama. Ali on želi i da njegovo dijete bude obrazovano kao moderan čovjek, osim što je obrazovano kao Turčin i musliman. Stoga za nas potpuno obrazovanje obuhvaća tri stvari: tursko obrazovanje, islamsko obrazovanje i moderno obrazovanje. [...] Ova tri aspekta obrazovanja trebaju se uzajamno podupirati i dopunjavati. Ali ako ne odredimo funkciju svakoga od njih i ne ograničimo njihove sfere na razuman način, ne prenaplašavajući nijedno, može se dogoditi da oni jedni drugima proturječe, pa čak i da budu međusobno neprijateljski suprotstavljeni.

Vucinich, str. 157-159

🔑 Ziya Gökalp (1876.-1924.), vodeća ličnost mladoturskog pokreta i glavni ideolog turskog nacionalizma.

❓ Što misliš o piščevoj želji da napravi ravnotežu između triju tipova obrazovanja? Je li bilo praktično da se sve te vrste obrazo-

vanja uvedu u osnovnu školu? Kakva je bila situacija u tvojoj zemlji početkom 20. stoljeća? A danas?

III-40. Protivnik kritizira Atatürkovu politiku povijesti i jezika (privatni dnevnik, 1932.)

17. srpnja 1932.

Mustafa Kemal je organizirao povijesni kongres u Ankari. [...] Govore gluposti, tvrde da je čitav svijet turski. [...] Osam godina je Mustafa Kemal predstavljan kao genij za vojnu teoriju, kao genij za politiku, kao genij za poljoprivredu i tako dalje. Sada on želi od sebe napraviti velikog historičara. [...] Svrha ovoga kongresa je sljedeća: Mustafa Kemal otkriva do sada nepoznate stvari u historijskoj znanosti, nudi novu teoriju povijesti i postaje veliki historičar, genij za povijest. Čovjeka mora biti stid kada vidi da netko pokušava učiniti nešto tako smiješno. [...] U knjizi koju je objavio, strelicama je obilježio sve zemlje koje je Turska osvojila. Nema nijednog jedinog mjesta do kojeg Turci nisu stigli. On Grke proglašava Turcima zbog riječi "ege", a Iraci su zapravo Turci zbog jednog sloga (Ir). Kakva glupost, kakvo neznanje, kakva sramota! Zaboravio je nesretni Iran [...] Ako države postaju turske samo zato što imaju "ir", što onda nije u redu s Iranom? I on ima "ir". Da, nije moguće da je toliko glupo. [...]

Tako je Gazi rekao Yunus Nadiju da u rječniku šehika Sulejmana Cagataija postoji riječ "kilturmak" i da treba samo ukloniti sufiks "mak" i dobije se riječ "kiltur" koja je izvorna franačka riječ za kulturu. Oni su od nas uzeli tu riječ. O, zemljo, otvori se i progutaj me! Da li da plačem ili da se smijem? Kada čitam ove izmišljotine, stidim se ja, koji sam u Parizu. Taj "kilturmak" je, naravno, ništa drugo do naš "getirmek" (donijeti). Gdje je tu kultura? [...] 8. rujna 1932.

U današnjem izdanju *Milijeta*²⁴ stoji da Mustafa

Kemal ide na skup lingvista u dvorac Dolmabahce. Bože, smiluj se našem jeziku. [...] Tko zna što će sada izmisliti. [...] Pitanje jezika će postati još složenije. Bit će teško provesti novu čistku. Bilo bi mnogo bolje da to nije ni pokušavao. Zaista ne znam što mu sve to treba. U roku od dvije godine postao je povjesničar. Objavio je povijest Turske koja je puna njegovih izmišljotina, i sada se to mora učiti u školama. Jadna turska djeca koja na to gube vrijeme! A sada je odjednom postao i filolog.

Nur, III, str. 547

 Jezik i povijest bili su od ključnog značaja za Atatürkovu politiku njegovanja nacionalizma. Što misliš o pretjerivanjima koja u svojem privatnom dnevniku kritizira jedan njegov intelektualni suparnik? Bi li takva kritika imala učinka da je izrečena javno? Znaš li za slične slučajeve u svojoj zemlji?

III-41. Memoari Mahmuda Esada Bozkurta o nacionalističkoj biti "Atatürkove revolucije"

Državne poslove u novoj Republici Turskoj vodit će isključivo Turci. Nemamo povjerenja u one koji nisu Turci. Atatürkovu revoluciju najviše karakterizira turski nacionalizam i tursko podrijetlo. To je načelo izbrisalo prošlost. To je načelo uvelo modernost. Cijela turska revolucija i sve što je ona učinila zasnovano je na tom načelu. Svako, pa i najmanje odstupanje od njega isto je što i nazadovanje i znači smrt.

Bozkurt, str. 354-355

 Mahmud Esad Bozkurt je bio ministar unutarnjih poslova u vrijeme Atatürka. Bio je jedan od prvih ideologa koji je sistematizirao "kemalizam" kao zaokruženu doktrinu.

Opće pitanje

Usporedi tekstove II-34., II-35., II-36., II-37., II-38. i II-39., kao i slike 8, 9 i 10; koja su se sredstva koristila za formiranje i održavanje zajedničkog identiteta u novim nacionalnim državama u jugoistočnoj Europi?

TREĆE POGLAVLJE

Nacionalne ideologije

Kultura je imala ključno značenje za uspon i konsolidaciju nacija. Elite nacionalnih država jugoistočne Europe shvatile su to i mnogo su truda uložile da na svaki kulturni proizvod utisnu nacionalni pečat. Nacionalizacija kulture obuhvaća ne samo sustavno promišljanje o naciji, razvoj nacionalnih predodžbi o sebi samima i stereotipa, nego i primjenu raznih nacionalnih simbola. U ovom poglavlju bavit ćemo se samo nekima od njih. Zastave, grbovi i himne obilježja su državnosti, a stanovništvo se obrazuje da se s tim simbolima poistovjećuje. Postupno je svaka država počela slaviti jedan ili više nacionalnih praznika koji predstavljaju najveće nacionalne događaje. Povijest se pokazala nepresušnim izvorom simbola i heroja. Intelektualci i političari prisvojili su različite povijesne trenutke i ličnosti i iskoristili ih za to da izgrade prošlost koja pogoduje tadašnjim shvaćanjima i interesima. Većina nacionalnih heroja potječe iz daleke prošlosti. Drugi su odabrani iz suvremenosti. Korišteni su kako za poticanje mirnodopskog ponosa, tako i za jačanje kohezije i nacionalne odanosti u ratu. Od kraja 19. stoljeća od svake se europske nacije očekivalo da ima barem jednoga nacionalnog pjesnika, jednoga nacionalnog slikara ili kipara i, dakako, nacionalnu narodnu kulturu koja obuhvaća pučku književnost i narodne nošnje. Kulinarstvo i sport također su korišteni za jačanje nacionalnoga jedinstva i ponosa kod građana. Odnosi među nacijama nisu bili ograničeni samo na simboličko natjecanje. U modernoj Europi često su izbijali politički sukobi, a jugoistočna Europa, sa svojim fragilnim državama i mnogobrojnim teritorijalnim pretenzijama nipošto nije bila izuzetak. Stoga je priprema nacije za rat bila jedan od ključnih ciljeva nacionalne ideologije. Nacionalni panteoni bili su puni političkih vođa i ratnih heroja. Pažnja nije posvećivana samo odraslim muškarcima, nego i ženama i djeci koji su našli svoje mjesto u borbi za nacionalne ciljeve. Žene i djeca promatrani su kao nevini i nesebični, te je njihovo uključivanje u borbu za ostvarenje nacionalnih ciljeva djelovalo kao ključni dokaz da ti ciljevi, kao i cijela nacionalna borba, jesu opravdani i vrijedni. Žene kao majke i odgojiteljice djece, i djeca kao budući građani i vojnici, tako su dobili velik značaj u širenju uvjerenja da je budućnost nacije svijetla i sigurna.

IIIa. Što je nacija?

III-1. Prava i dužnosti rumunjske nacije – po shvaćanju pjesnika i političara Dimitrija Bolintineanu (1869.)

Rumunji su nacija; nacija je narod i sve klase koje ga čine i zajedno žive po istim zakonima, s istim jezikom i istim običajima. Svaka nacija ima karakter po kojem se razlikuje od svih drugih. Kao što pojedinac ima prava i dužnosti u društvu u kojem živi, tako i nacija ima prava i dužnosti prema samoj sebi i drugim nacijama; njezina su prava ujedno i njezine dužnosti. Najdragocjenije pravo nacije jest njezino pravo da upravlja sobom na način koji sama odabere, a drugo je pravo nacije da se održi u životu; nacija uvijek ima pravo, oslanjajući se na vlastite snage, odbiti svaku vrst nepravedne agresije izvana; treće njezino pravo jest pravo da slobodno i u potpunosti razvije svoje sposobnosti, sve dok njihova primjena ne šteti interesima drugih nacija. Prva dužnost nacija, to jest jedne nacije u odnosu na sve ostale, dužnost u kojoj se sažimlju sve ostale njezine dužnosti, jest dužnost koja propisuje da se međusobno vole i pomažu...

Bolintineanu, II, str. 501

Dimitrie Bolintineanu (1819.-1872.) bio je rumunjski pjesnik, pisac i političar. Rođen u vlaškoj obitelji podrijetlom iz Makedonije, sudjelovao je u vlaškom revolucionarnom pokretu četrdesetih godina 19. stoljeća, bio je član privremene vlade i pokrenuo je novine Poporul Suveran (Suvereni narod). Godine 1863. i 1864. bio je ministar vanjskih poslova i ministar vjere i obrazovanja.

Koji elementi, po mišljenju autora ovoga teksta, određuju jednu naciju? Usporedi to s definicijom riječi "nacija" koju ćeš naći u rječniku. Koja su, po mišljenju autora, najvažnija prava jedne nacije?

III-2. Srbijanski udžbenik o osnovnim značajkama nacije (1870.)

Svaki čas čitam u novinama, u knjigama, i svaki dan se čuje u razgovoru ime narod, i svaki čas nam valja pomenuti, da smo i mi narod, i da se zovemo srpski narod. Za to, kad su jednom prilikom u kući Radosavljevoj spomenute te reči srpski narod, upita ga njegov sin, šta je to narod, šta su to Srbi? I o tome su se posle toga ovako razgovarali.

Otac: Znaš li ti, sinko, kazati mi šta je to porodica?

Sin: Znam, oče! Porodica zovu se deca sa svojim ocem i materom.

Otac: A kad otac ima braće, a mati sestara, pa oni opet imaju svoje dece – nije li i to porodica?

Sin: Jeste, oče, i to. Sve je to zajedno porodica. [...]

Otac: E, to je ono što mi treba, da ti kažem šta je to narod. Hiljadama i hiljadama onakih porodica kao što smo ih videli, rasute su na daleko i na široko po brdima i dolovima, oko reka i pokraj mora, po dobrim i po lošim zemljama na celoj zemlji našoj. Sva ta grdna gomila ljudi ne govori sve jednim jezikom da bi se razumela. S toga su svi ljudi ovoga sveta podeljeni na gomilice koja se svaka svojim načinom razumevaju, svaka svoj jezik govore. Dakle koliko god ima tih gomila koje govore tako da se s drugom gomilom ne mogu razumeti, one se zovu narodom. [...]

Otac: Narodi se poznaju po jeziku. Koliko god hiljada porodica govore jedan jezik i razumeju se, one čine narod. Na primer, kad ti odavde pođeš, možeš znati lako dokle se prostire narod u kome smo i mi. Idi na sever, na zapad, na istok i jug, pa kud god budeš putovao, dokle god čuješ da se ovako govori kao kod nas, ili da ih ti možeš lepo razumeti, to je sve jedan narod. Ali ima još nešto čime se odlikuje narod. Da ti, na primer, pođeš daleko odavde, video bi dosta ljudi koji ne

samo ne govore naš jezik, nego i ne ponose se Milošem Obilićem, ne pevaju Kraljevića Marka, ne slave naših slava, ne idu crkvama na sabore, ne žale za Kosovom našim. Često i ne znaju nikako za to. Ljudi dakle koji govore jedan jezik, koji veruju u jedan ponos narodni i svud se jedan drugog sećaju, koji imaju jedne iste običaje, zovu se narod.

Sin: I takih naroda ima dosta na zemlji, je li, oče!

Otac: Dosta, sinko! I svaki ima svoje ime. Čim narod – tim jezik; čim jezik – tim ime! Koji ovaj naš jezik govore zovu se Srbi, a drugih ima nebrojeno. Blizu su nama: Bugari, Rumuni ili Vlasi, Mađari, Slovenci, Talijanci, Nemci i tako ih ima vrlo mnogo na ovoj zemlji našoj.

Sin: To, oče, svaki narod ima svoje ime onako kao svaki čovek.[...]

Pa posle, kad su više naroda ovako u srodstvu po jeziku i običajima, kao što ti govorim za nas, Bugare, Slovence, Čehe, Poljake, Ruse i još dva tri, onda se oni smatraju kao jedna porodica, jedno veliko pleme. To pleme i srodstvo u kom smo mi, zove se pleme slovensko. A od toga plemena slovenskoga, mi (Srbi i Hrvati), Bugari i Slovenci, zovemo se južnim Slovenima ili Jugoslovenima, za to što mi živimo na jugu, a ostali su Sloveni na sever i istok od nas.

Srpska, I., str. 9-17

 Koje su glavne osobine nacije prema objašnjenju u ovom udžbeniku? Koji su specifični elementi srpskoga nacionalnog identiteta? Koji su glavni edukativni ciljevi ovoga teksta? Što misliš o ovdje ponuđenom objašnjenju? Usporedi to s današnjim definicijama koje se mogu naći u nastavnim programima za građansko obrazovanje.

III-3. Definicija nacije po Ziyi Gökalpu (1923.)

Što je, dakle, nacija? Što nas to povezuje jače od rasnih, etničkih, geografskih, političkih

sila, pa čak i same volje? Sociologija dokazuje da taj odnos počiva na obrazovanju, odgoju i kulturi – drugim riječima, na osjećajima [...]. Jasno je da nacija nije rezultat okupljanja na rasnoj, etničkoj, geografskoj, političkoj osnovi, ili pak na osnovi puke volje. Naciju čine ljudi koji su prošli jednako obrazovanje, koji su prihvatili isti jezik, vjeru, moral i estetiku [...]. Stoga je uzalud tražiti genealogije u svojoj naciji. Mi tražimo samo nacionalno obrazovanje, odgoj i ideale.

Gökalp, str. 11-15

Usporedi ovaj tekst s II-39.: koji element pisac izdvaja kao karakterističan za nacionalnu skupinu? Kakvu ulogu on daje obrazovanju?

III-4. Varijacije definicije nacije kod Mustafe Kemal-paše

A. Naglašavanje religije tijekom rata (1920.)

Opće načelo je sljedeće: različiti poklonici islama koji žive na područjima unutar naših nacionalnih granica jesu zaista naša braća koja međusobno poštuju etnička, regionalna i etička prava. Stoga ne želimo učiniti išta protiv želja tih ljudi. Ako smo u nešto potpuno uvjereni, uvjereni smo u to da u okvirima naših nacionalnih granica Kurdi, Turci, Lazi, Kirgizi i tako dalje, svi ti islamski elementi, imaju zajedničke interese i odlučili su djelovati zajedno. Ni mi nemamo drugačije gledište. Svim se srcem zalažemo za bratsko i vjersko jedinstvo. Stoga nikada nemojte sumnjati [...] da nam Laz ili Kurd neće dati glas kada se od njega to zatraži [...]

Ozturk, str. 196-197

B. Dodavanje kulture (1922.)

Ljudi Turske, raso, vjerski i kulturno ujedinjeni, puni su međusobnog poštovanja, žrtvuju se jedni za druge, i tvore društveno tijelo koje ima zajedničku sudbinu i zajedničke interese.

Atatürk'un, str. 52

C. Naglašavanje jedinstva (1924.)

Kako smo uočili, sljedeći prirodni i povijesni fenomeni imaju ulogu u formiranju turske nacije:

- 1.-jedinstvo političke organizacije
- 2.-jedinstvo jezika
- 3.-geografsko jedinstvo
- 4.-jedinstvo rase i porijekla
- 5.-povijesni afinitet
- 6.-moralna i etička srodnost.

Sve ovo postoji u turskoj, ali ne u potpunosti i kod drugih nacija. Uopće nije govoreći, da bismo neku zajednicu nazvali "nacijom", sve ove okolnosti ili većina njih moraju postojati istodobno.

Atatürk'un, str. 70

D. Poopćavanje i pojednostavnjivanje (1929.)

Napravimo definiciju koja bi, kolikogod je moguće, odgovarala svakoj naciji. Oni ljudi

koji imaju:

Bogatu baštinu pamćenja

Iskrenu želju i suglasnost da žive skupa

Zajedničku volju da zaštite zajedničku baštinu tvore zajednicu zvanu "nacijom". U skladu s tim, kažemo li da zajednica koju su formirali ljudi koji pripadaju istoj kulturi jest "nacija", stvorili smo najkraću definiciju "nacije".

Atatürk'un, str. 46

Što misliš, zašto postoji toliko mnogo definicija i mogućnosti definiranja nacija? Možeš li pojedine Atatürkove definicije povezati s određenim povijesnim situacijama koje su mogle utjecati na njegovo poimanje nacije? Možeš li ti sam/a ponuditi neku definiciju?

IIIb. Samodefiniranje**III-5. Biti Bugarin – pjesma *Bugarin sam* Ivana Vazova (1917.)**

Bugarin sam, i jak
bugarska majka me rodila
zbog tolikih ljepota i dobara
volim zavičaj svoj.
Bugarin sam, i volim
naše gore, tako zelene,
za mene je najveća sreća
što me Bugarinom zovu.
Slobodan sam Bugarin
živim u zemlji slobode
i sve rodno bugarsko
njegujem, čuvam i cijenim.
Bugarin sam i rastem
u velikim danima vremena slavnog
sin sam zemlje tako divne
sin sam plemena hrabra.

Вазов, стр.7

Ivan Vazov (1850.-1921.) bio je bugarski pisac, pjesnik i političar, poznat kao "patrijarh bugarske književnosti". Rođen je u Sopotu, u bugarskoj Dolini ruža; emigrirao je u Rumunjsku i Rusiju i angažirao se u bugarskom oslobodilačkom pokretu. Njegova prva pjesma bila je *Borba*, tijekom rata 1877.-1878. objavio je *Spas*, a nakon uspostave bugarske države podsjetio je na vrijeme osmanske vladavine u znamenitom prvom bugarskom romanu, *Pod jarmom*. U vrijeme balkanskih ratova i Prvoga svjetskog rata objavio je nekoliko nacionalističkih pjesama (vidi *Čitanku 3. Balkanski ratovi*, izvore II-5 i V-17). Pjesma *Bugarin sam* uči se u bugarskim osnovnim školama.

III-6. Biti Albanac – mišljenje Pashka Vase (1879.)

Bili oni muslimani, pravoslavci ili katolici, Albanci su, uvjereni smo, isto kao i prije trideset stoljeća, najstariji europski narod, rasa koja je najmanje izmiješana s ostalim poznatim rasama; to je nevjerojatan i neobjašnjiv fenomen, ali ta se rasa oduprla vremenu koje sve uništava i mijenja, uspjela je sačuvati jezik, iako nije imala književnost ili razvijenu civilizaciju i, povrh toga, uspjela sačuvati svoj izvorni i karakteristični tip, a da pritom ne bude nedruželjubiva, i da u svojem ponašanju ne očituje nepovjerenje prema vjerovanjima i ritualima religija koje je primila tijekom pobjedničkoga hoda kroz stoljeća.

Vasa, str. 22

SI. 11. Nacionalno samodefiniranje u slikama – slovenska razglednica (početak 20. stoljeća)

🔑 Pashko Vasa (1825.-1892.), istaknuti albanski pisac i državnik 19. stoljeća, rođen je u Skadru. Poslije mladalačkih avantura (sudjelovao je u revoluciji u Italiji 1848.), ušao je u državnu službu Osmanskog Carstva i na kraju postao namjesnik Libanona. Bio je lojalan službenik Carstva, ali je istodobno osnovao nekoliko albanskih kulturnih društava i na albanskom objavio mnoštvo tekstova o albanskom jeziku, povijesti i politici. Njegov politički cilj nije bio stvaranje neovisne Albanije, nego okupljanje svih koji na teritoriju Osmanskog Carstva govore albanskim jezikom u jednu administrativnu jedinicu (vilajet) koja će imati određen stupanj autonomije.

SI. 12. Nacionalno samodefiniranje u slikama – rumunjska razglednica (početak 20. stoljeća)

România, str. 55

? Usporedite ove dvije razglednice. Može li motiv s razglednice pridonijeti jačanju nacionalnoga identiteta? Ako može, kako?

III-7. Biti Turčin – mišljenje dr. Rize Nura (1932.)

Turska nacija jedna je od Bogu najmilijih nacija. Mudrost, heroizam, znanje i umjetničke sposobnosti njoj su dane više no ijednoj drugoj. Mi smo oni koji su i prije i poslije Krista stvorili mnogo civilizacija na prostoru od Kineskog mora pa sve do Balkana, Egipta, Maroka. Stoga, zbog vrijednosti koju ima dragulj sposobnosti u turskoj krvi [...].

Nur, str. 523

III-8. Biti Slovenac – Dimitrij Rupel o karakteru Slovenaca (1987.)

U prošlosti je, čini se, [vjersko] preobraćanje bilo glavno oruđe oslobođenja Slovenaca. Preobraćanje znači promijeniti boga, svece, moral i kulturu. Ono je društveni prevrat koji mijenja vrijednosti, ideje, pravila i zakone. Preobraćanje iz jedne vjere u drugu karakterizira Slovence od samog početka. [...] Nijedno veliko preobraćanje nije gurnulo Slovence unatrag. Naprotiv, zahvaljujući njima mi smo opstali i napredovali. S druge strane, život pun preobraćanja znači i stvaranje posebnog mentaliteta ili nacionalnog duha. Taj bismo mentalitet provizorno mogli nazvati duhom prilagodljivosti, kompromisa i sublimacije, ali i racionalnosti i otvorenosti. U politici su Slovenci često išli putem malih koraka, neugodnih savezništava i bili fleksibilni, zbog čega su povremeno trpjeli oštre moralističke kritike. Zbog takvog mentaliteta oni često pate od osjećaja rezignacije, koja se izražava u emigriranju, a i visokoj stopi samoubojstava.

Stokes, str. 281

Dimitrij Rupel je slovenski intelektualac i političar. Rođen je 1946. godine, studirao je književnost i sociologiju, bio izvanredni profesor na Sveučilištu u Ljubljani. Tijekom osamdesetih uređivao je kritički usmjerene časopise Problemi i Nova revija, zalagao se za slovensku neovisnost i u siječnju 1989. postao predsjednik Slovenskog de-

mokratskog saveza. SDZ je bio dio opozicijske koalicije DEMOS koji je u travnju 1990. godine pobijedio na prvim višestranačkim izborima u Sloveniji. Poslije tih izbora postao je jedan od vodećih slovenskih političara i u dva navrata ministar vanjskih poslova.

Pokušaj u prethodna četiri teksta umjesto zamjenice "mi" umetnuti odrednicu tvogena nacionalnog identiteta. Pronalaziš li neke zajedničke elemente? Napravi popis zajedničkih elemenata i razlika.

III-9. Nenacionalna samoidentifikacija rumunjskih seljaka – sjećanja Georga Ionescu-Giona (1889.)

Tko se ne sjeća da si još prije nekoliko godina mogao pitati seljaka: "Što si ti?", a da ti on, češući se po glavi, odgovori uz ponizan osmijeh: "Pa, gospodine, što bih trebao biti? Ja sam, kao i svi kršćani, pravedan pred Bogom." A ako ga pitaš, govoreći na njegov način: "Pobogu, rođače, zašto kažeš samo kršćanin? Kršćanin! Pa i Bugarin je kršćanin... i Moskovljanin, i Grk... Ti si kršćanin, ali si i još nešto, zar ne? Zar ne osjećaš da si po svojim precima Rumunj, Rumunj zelen kao hrast, sa snažnim rukama koje će razbiti neprijatelje?" "Pa, gospodine", odgovara seljak, "ne razumijem se ja u te stvari, vi govorite kao iz neke knjige..."

Ionescu-Gion, str. 16-17

Georg Ionescu-Gion (1867.-1904.), mnogo je objavljivao kao novinar i povjesničar. Studirao je u Bruxellesu i Parizu, i radio kao srednjoškolski profesor francuskog i povijesti, da bi poslije postao glavni inspektor za srednjoškolsko obrazovanje. Ovo je odlomak iz govora na skupu održanom u buku-reštanskom Athenaeumu.

 Kako pisac prikazuje razliku između vjerskoga i nacionalnoga identiteta? Što je po Ionescu-Gionovu shvaćanju važnije? Zašto je potkraj 19. stoljeća nacionalni identitet postao važniji od vjerskoga? Možeš li razjasniti vezu između te pojave i stvaranja nacionalne države?

III-10. Nenacionalna samoidentifikacija u Makedoniji – doživljaj H. N. Brailsforda (1905.)

Sjećanje na prošlost je potpuno nestalo i seljacima je ostala samo nejasna predaja kako su njihovi preci nekada davno bili slobodni. U zabačenu planinskom zaseoku blizu Ohrida, u kojem nema ni učitelja ni svećenika, i u kojem nijedan stanovnik nije znao pisati i čitati, razgovarao sam s nekoliko dječaka da saznam koliko je njihovo tradicijsko znanje. Odveo sam ih na osamljeno i neobično zaobljeno brdo na čijem vrhu su ruševine utvrde bugarskoga cara, koje se nadvijaju nad jezerom i dolinom. "Tko je ovo sagradio?" pitao sam ih. Odgovor je bio znakovit:

"Slobodni ljudi". "A tko su oni?" "Naši djedovi." "Da, ali jesu li oni bili Srbi, Bugari, Grci ili Turci?" "Nisu bili Turci, bili su kršćani." I to je, izgleda, bilo sve što su znali.

Brailsford, str. 99-100

Henry Noel Brailsford (1873.-1958.), britanski novinar, proveo je nekoliko godina na Balkanu kao dragovoljac u helenofilskoj legiji, zatim kao dopisnik, te upravnik britanske dobrotvorne misije u Makedoniji 1903. S mnogo razumijevanja za makedonsku stvar, 1905. godine je objavio rezultate svojega kulturološkijsko-historijskog istraživanja na tom području.

Što je glavni izvor identifikacije iz vizure ovih dječaka? Zašto pisac naglašava kako u selu nije bilo ni škole ni svećenika, a da su seljaci bili nepismeni? Što misliš, bi li odgovori dječaka bili drukčiji da su odrasli u drugačijim uvjetima?

Sl. 13. Bosanskohercegovački paviljon na Međunarodnoj izložbi u Parizu (1900.)

Bennett, str. 30

 Na svjetskoj izložbi svaka država želi istaknuti svoju posebnost.

 Koji su glavni elementi prikazani u paviljonu Bosne i Hercegovine 1900.? Analiziraj pozadinu slike (arhitektonske elemente), odjeću, namještaj, ponašanje i držanje ljudi. Prikupi podatke o posljednjoj Svjetskoj izložbi i sudionicima iz svoje zemlje. Što je tvoja zemlja odabrala za prikaz?

IIIc. Nacionalni simboli**III-11. Rigas Velestinlis – opis zastave i simbola Grčke Republike kako ih on zamišlja (1797.)**

Na zastavi i simbolima Grčke treba biti Heraklova palica s tri križa; sama zastava i simboli su trobojne, crveno na vrhu, bijelo u sredini i crno dolje.²⁵

Crveno predstavlja carsku purpurnu boju i samoodređenje grčkog naroda; tom su se bojom služili naši preci za ratnu odjeću, kako se rane koje krvare ne bi vidjele i demoralizirale druge borce.

Bijelo je simbol čistoće naše borbe protiv tiranije.

²⁵ Sličan je raspored boja bio i na zastavi Francuske Republike, ali je umjesto crne bila svijetloplava.

Crno je smrt na koju smo spremni u borbi za slobodu i domovinu.

Svi grčki vojnici nose šljemove.

Svi grčki vojnici imaju bajunete koje kao mačeve nose zadjenute za pojas, ili, ako je potrebno, i za vrijeme vojne parade, stavljene na puške.

Odjeća grčkog vojnika je junačka nošnja koja se sastoji od crnih kraćih hlača, bijele košulje i crvenih čarapa ili dokoljenica.

Svi Grci i Grkinje, kao i svi stanovnici ove republike, moraju na šljemovima i kapama imati simbol poput gore prikazanoga, nacrta ili izvezen na bijeloj tkanini, ili utisnut u bronci: to je znak raspoznavanja među slo-

bodnim demokratima i ravnopravnom braćom.

Παρθενών, str. 555-556

? Nakon stjecanja neovisnosti, Grčka je prihvatila samo nekoliko Rigasovih prijedloga. Pokušaj izložiti razloge za prihvaćanje čvrstih pravila odijevanja za sve stanovnike jedne države, i razloge protiv takvih pravila.

Usporedi zastavu koju je predložio Rigas sa sadašnjom grčkom zastavom (sl. 17).

Sl. 14. Zastava grčkog otoka Psare tijekom Rata za neovisnost, na kojoj stoji parola "Sloboda ili smrt", križ i simboli tajnog društva "Filiki etaireia"

Simaies, str. 22

Sl. 15. Rumunjska zastava bukureštanske gradske garde s natpisom "Snaga izvire iz jedinstva" (1867.)

🔑 Dvije ženske figure predstavljaju dvije rumunjske kneževine, Mo-daviju i Vlašku, koje su se 1859. godine ujedinile u jednu državu.

❓ Što je bio cilj upotrebe likovnih elemenata koji konkretno aludiraju na naciju, na zastavi koja je napravljena za jednu lokalnu ustanovu?

Sl. 16. Zastava i grb Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevine Jugoslavije (od 1929.)

Dimić

🔑 Zastava i grb su kombinacija simbola triju vodećih nacija u prvoj Jugoslaviji.

❓ Koja je svrha ove slike?

III-12. Značaj albanske zastave – govor episkopa Fan Stylian Nolja na sprovodu Faika Konitze (1942.)

Dopustite da dodam i nekoliko riječi o albanskoj zastavi. Kao što znate, nijedna zastava iz našega susjedstva nije starija od stoljeća i pol, a neke nisu stare niti cijelo stoljeće. Naša je zastava stara najmanje petsto godina, a možda čak i nekoliko stoljeća više. Ona je bila zastava Gjergja

Kastriotia Skenderbega, albanskog nacionalnog heroja koji se 25 godina borio protiv Turaka i bio zadnji kršćanski borac koji je na Balkanu uspješno prkosio najvećim turskim sultanima. Nakon Skenderbegove smrti, Albanija je, napuštena od europskih sila, morala četiri i pol stoljeća stajati pod jarmom strašnog Turčina. Za to vrijeme je Skenderbegova zastava zaboravljena – nitko nije znao za njezino postojanje sve dok je jedan mladi znanstvenik nije iskopao u knjižnici

u Barletiusovoj latinskoj biografiji Skenderbega. Taj je učenjak bio Faik Konitza, i ta zastava sada prekriva njegov kovčeg, crvena zastava s crnim dvoglavim orlom upravo je ona koju je Konitza ponovno otkrio.

Konitza 2000, str. 174

 Ovaj govor održan je u Sjedinjenim Državama, za vrijeme Drugoga svjetskog rata, dok je Albanija bila pod talijanskom okupacijom. Fan Noli (1882.-1965.) bio je pravoslavni episkop i šest mjeseci tijekom 1924. albanski premijer i regent. Zbog protivljenja Ahmedu Zoguu morao je otići u izbjeglištvo, nastanio se u Sjedinjenim Državama gdje je bio ključna osoba albansko-američke zajednice.

Objavio je nekoliko književnih i povijesnih radova, kao i rasprava posvećenih vjerskim pitanjima, a u dobi od 63 godine (1945.) stekao je titulu doktora na Sveučilištu u Bostonu, disertacijom o Skenderbegu. Premda su se njegovi odnosi s Faikom Konitzom (vidi II-35.) pogoršali kada je Konitza postao albanski ambasador u Washingtonu dok je Zogu bio na vlasti, Noli i Zogu su surađivali, posebice nakon okupacije Albanije 1939.

 Analiziraj tekstove III-11. i III-12. Znaš li značenje zastave svoje zemlje? Povezuješ li svoju zastavu s nekim posebnim događajem ili nečim drugim značajnim?

Sl. 17. Današnje zastave zemalja jugoistočne Europe

Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Cipar, Grčka, Makedonija, Rumunjska, Slovenija, Srbija i Crna Gora, Turska

 Pokušaj shvatiti značenje ovih zastava. Usporedi boje i njihov raspored. Usporedi ove zastave sa zastavama ostalih europskih zemalja.

III-13. Nacionalne himne

A. Grčka nacionalna himna (1823.)

Znam za sve vas stare,
Božanski uskrse,
Po svjetlu vaših očiju
I oštrici mača.
Iz grobova naših ljudi
Pobijedit će vaš duh
Kad vas opet pozdravimo –
Zdravo, Slobodo, zdravo!
Dugo ste boravili
Među narodima što tuguju
Čekajući neki glas
Da vas pozove natrag
Ah, sporo stiže taj dan
i nitko se ne usudi zvati
Jer tiranska sjena
Pokrivaše sve.
A sad, sinovi, gledajte
I uzbuđeni dah zadržite
U boj krenite
Tražeć slobodu il smrt
Iz grobova naših ljudi
Pobijedit će duh
Kad vas opet pozdravimo –
Zdravo, Slobodo, zdravo!

Kapsomenos, str. 93-94

Stihove grčke nacionalne himne, Ode slobodi, napisao je Dionysios Solomos, jedan od najvećih grčkih pjesnika (1798.-1857.). Pjesmu Oda slobodi od 158 stihova napisao je 1823. tijekom grčkog rata za neovisnost. Prve dvije strofe, uz glazbu Nikolaosa Mantzarosa, proglašene su 1864. godine nacionalnom himnom Grčke, umjesto prijevoda himne Bavarske, koji je do tada bio u upotrebi.

B. Hrvatska nacionalna himna (1835.)

Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
da bi vazda sretna bila!

Mila kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina.
Mila kuda si nam ravna,
Mila kuda si planina!
Teci Dravo, Savo teci,
Nit ti Dunav silu gubi,
Sinje more svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi.
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije!

Za Hrvatsku, str. 5

Stihove hrvatske himne napisao je Antun Mihanović (1796.-1861.) i objavio ih u književnom časopisu Danica 1835. godine. Mihanović je rođen u Zagrebu, bio je časnik u habsburškoj vojsci i kasnije diplomat. Glazbu za stihove je četrdesetih godina 19. stoljeća napisao Josip Runjanin (1821.-1878.), također habsburški časnik. Hrvati su tu pjesmu početkom 20. stoljeća počeli smatrati nacionalnom himnom. U komunističkoj Jugoslaviji bila je priznata kao himna tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske, a u službenim je prigodama izvođena tek poslije jugoslavenske himne (Hej, Slaveni). Po Ustavu iz 1990., Hrvatska domovina, šire poznata kao Lijepa naša (domovina), državna je himna Republike Hrvatske. Tada su u njezin tekst umetnute i riječi "sinje more".

C. Albanska nacionalna himna (1912.)

Pod zastavom kao jedan
S jednom željom i jednim ciljem,
Dajmo svoju časnu riječ
Da ćemo se boriti za spas.
Samo rođeni izdajnik
Izbjegava borbu.
Tko je pak hrabar, nema straha
Već mučenički pada za našu stvar.
Ostat ćemo s oružjem u ruci

Braniti domovinu dan i noć.
 Ni svojih prava dati nećemo
 Neprijatelju ovdje nema mjesta.
 Jer sam Gospod reče
 Nacije će nestajati s lica zemlje
 Ali Albanija će živjeti
 Jer za nju, baš za nju borimo se mi.

www.albanian.com/information/history/index.html

Stihove je napisao Aleks Stavre Drenova alijas Asdreni (1872.-1947.). Velik dio života proveo je u Rumunjskoj i umro u Bukureštu. Izvorni naslov pjesme bio je *Betimi mi flamur* (Zakletva zastavi), a prvi put je objavljena 1912. godine u *Liri e Shqipërisë* (Sloboda za Albaniju), albanskim novinama objavljivanim u Sofiji. Prve dvije strofe, s glazbom rumunjskog kompozitora Cipriana Porumbescua (1853.-1883.) proglašene su 1912. službenom albanskom himnom.

Što znaš o himni svoje zemlje?

Koji elementi su zajednički na svim ovim varijantama grba?

Što je predstavljeno na grbu tvoje zemlje? Odredi simbolički značaj elementa koji čine grb.

Sl. 18. Razvoj bugarskog grba (od 1741. do danas)

Sl. 19. Srbijanski grb prema nacrtu Pavla Rittera Vitezovića (1701.)

SERBLIA.

*Signa Crucem, calybeſq; rubro fert Serblia campo
Pro Cruce non paucos Serblia paſſa focos,
Nunc Cruce proſtrata, tamen ultro ſuſtinet ictus;
Hinc fato & facto Sevia dicta venit.*

Davidov, str. 21

Sl. 20. Grb Kraljevine Srbije (osamdesete godine 19. stoljeća)

Ljušić, 2001.

Na ovom grbu kombinirani su carski (bizantski) dvoglavi orao i štit s četiri ćirilična slova "S". Nacrt štita izradio je povjesničar i političar Stojan Novaković.

Usporedi ove dvije slike. Analiziraj sličnosti i razlike. Što misliš o njima?

Sl. 21. Grb Crne Gore

Zašto je državi potreban grb, i što bi grb trebao izraziti? Možemo li grb smatrati elementom nacionalnog identiteta, ili pak identiteta države? Što bi jedna multinacionalna država trebala izraziti svojim grbom?

Sl. 22. Monarhija i država – rumunjska razglednica s likom kralja Carola I. (1866.-1914.)

Zašto je objavljena razglednica s likom kralja? Kako je vladar prikazan? Kakve bi nam osjećaje i stavove trebala prenijeti ta slika?

III-14. Pokušaj da se u Grčkoj uvede nacionalna nošnja (1843.)

U interesu privrede i nacionalnog ponosa, a da bi se izbjegli strani luksuz i iskvarenost [što je Grčku i dovelo u situaciju u kojoj se danas nalazi] vrijedilo bi [...] stvoriti nacionalnu nošnju: jeftinu, prikladnu, elegantnu, izrađenu koliko je god moguće od domaćeg materijala, koju bi izrađivali domaći obrtnici [...], koja će identificirati našu nacionalnost, sve nas povezati u nacionalno jedinstvo i pomoći stvaranju nacije koje je sada u tijeku. Jasno je da Grci, koji su nacija za sebe, istodobno i dio Europe i dio Azije, slavljani zbog svojih velikih predaka, svakako moraju imati nacionalnu nošnju, nacionalno obrazovanje, nacionalnu kuhinju [...]

Politis, str. 124

❓ Pokušaj razumjeti zašto pisac želi uvjeriti ljude kako je nužno imati nacionalnu nošnju. Slažeš li se s njegovim argumentima? Postoji li u tvojoj zemlji nacionalna nošnja?

Sl. 23. Srbijanska seljanka u narodnoj nošnji (1865.)

Todić, str. 132

Tablica 3: Državni praznici u sadašnjim državama jugoistočne Europe

Zemlja	Datum	Događaj
Albanija	28. studenog	Dan neovisnosti (1912.)
Bosna i Hercegovina	1. ožujka	Dan neovisnosti (1992.)
Bugarska	3. ožujka	Dan oslobođenja (1878.)
Cipar	1. listopada	Dan neovisnosti (1960.)
Crna Gora	13. srpnja	Dan državnosti (2006.)
Grčka	25. ožujka	Dan neovisnosti (1821.)
Hrvatska	8. listopada	Dan neovisnosti (1991.)
Makedonija	8. rujna	Dan neovisnosti (1991.)
Rumunjska	1. prosinca	Dan ujedinjenja (1918.) ²⁶
Slovenija	25. lipnja	Dan državnosti (1991.)
Srbija	15. veljače	Dan državnosti (1804.)
Turska	29. listopada	Dan republike (1923.)

www.seeurope.net; <http://en.wikipedia.org>

Državni praznici služe za obilježavanje ključnih događaja u razvoju nacionalne države. U povijesti jedne države, prema političkim okolnostima, mogu se mijenjati i praznici, ali ima i država, kao što je recimo Albanija, koje kroz cijelu svoju povijest slave iste praznike. Dobar je primjer države koja je mijenjala svoje praznike Rumunjska, koja je u drugoj polovici 19. stoljeća i prvoj polovici 20. stoljeća kao svoje najvažnije državne praznike obilježavala 24. siječnja, dan ujedinjenja Vlaške i Moldavije 1859. godine, i 10. svibnja, koji je imao trostruko značenje: tog je dana okrunjen Carol I. od Hohenzollerna za kneza Rumunjske (1866.), zatim, proglašena je neovisnost (1877.) i kraljevina (1881.). Kao nacionalni praznici proglašeni su i rođendani kralja i kraljice. Za vrijeme komunističkog režima glavni nacionalni praznik bio je 23. kolovoza (1944.), a ostali praznici su bili od međunarodnog značaja: 1. svibnja i 7. studenoga. Poslije pada komunističkog režima za državni praznik je izabran 1. studenoga (1918.), jer je tog dana, ujedinjenjem Transilvanije s Kraljevinom Rumunjskom, nastala Velika Rumunjska.

Koji događaji se obilježavaju u zemljama jugoistočne Europe? Koji se još povijesni datumi obilježavaju u tvojoj zemlji?

Istraži sama/sam

Kako bi saznala/saznao nešto više o državnim praznicima u svojoj zemlji i o tome kako ljudi shvaćaju i pamte te datume, možeš to sam/sama istražiti. To može biti zanimljivo. Razgovaraj o tome s članovima svoje obitelji, susjedima ili drugim ljudima koje odabereš da ti pomognu u istraživanju. Pitaj ih što znaju o značaju državnih praznika, jesu li nekada prije slavili nešto drugo, kako su se državni praznici službeno obilježavali dok su oni bili mladi i kako su provodili vrijeme tijekom tih praznika.

K tome, pokušaj saznati i koliko su bili važni vjerski i tradicionalni praznici u zajednici u kojoj živiš.

²⁶ Pod komunističkim režimom državni je praznik bio 23. kolovoza (1944.), kada se Rumunjska odvojila od Sila osovine i priključila se Saveznicima.

III. Nacionalne mitologije

Sl. 24. Vizualno prikazivanje nacije

A. Slobodna Bugarska – litografija Georgi Dančova (1879.)

? Kako je Bugarska ovdje prikazana? Mogu li se i u tvojoj zemlji naći slične slike?

B. Francuske razglednice koje prikazuju Srbiju i Crnu Goru (1917.)

Analiziraj na koji su način prikazane ove zemlje i njihova nacionalna obilježja. Obrati pažnju na to što su predstavljene ženskim likovima.

**III-15. Povijesni korijeni makedonske nacije
– Đorđi Pulevski, *Za Makedonce* (1879.)**
Za Makedonce

Naša domovina, Makedoncima draga
Bila je kraljevina kralja Filipa
I drevno carstvo cara Aleksandra.
Naš makedonski car, znan u cijelom svijetu
Kao Aleksandar Veliki
Ostavio je svoje balkansko carstvo
Svim Slavenima s planina.
[...]
Moramo voljeti domovinu,

I činiti sve da je zadobijemo,
Jer to je naše staro makedonsko
kraljevstvo.
Okupimo se svi zajedno
Učinimo sve da se spasimo [...]
Svoju pravoslavnu makedonsku braću;
Budimo kao jedan i borimo se hrabro
Kao naši preci uz cara Aleksandra.
Neka naše pjesme čuvaju uspomenu na
nas.
Oživimo staru povijest,
I ispunimo je sada.
Lijepe su uspomene na naše stare

makedonske pretke,
Svojim djelima moramo posvetiti njihove
kosti, i pretvoriti ih u zlatne vijence.
Neka se zavijori stari makedonski vojni
barjak
Sa svetim Đorđem na jednoj
I svetim Dimitrijem na drugoj strani.
Te ćemo se boriti pod tih svetim zname-
njem[...]

Pulevski, str. 57-58

 Gjorgji Pulevski (1838.-1895.) objavio je nekoliko komparativnih rječnika, gramatika makedonskog jezika i prijedloga pravopisa, kratkih povijesti, genealogija i zbirki narodnih pjesama. Bio je tipični romantik koji želio pomoći stvaranju makedonske nacije, povezujući "zlatno doba" drevne Makedonije s današnjim Makedoncima koji govore slavenski jezik. Iako nije bio pjesnik, objavio je Makedonsku pjesmaricu u Sofiji 1879.

 Što misliš o ciljevima i poruci ove pjesme? Što nam je pjesnik htio saopćiti? Zašto je odabrao pisanje u stihovima?

Sl. 25. Povijesni heroji kao suvremeni uzori

A. Leonida, kralj drevne Sparte, poručuje Perzijancima da se neće predati: "Μολών Λαβέ" ("Dođite i sami uzmite") – slika iz grčkog udžbenika (1901.)

Koulouri, str. 72.

 Koje vrijednosti i stavove prenose ova slika i popratni tekst? Kako je Leonida prikazan u odnosu na druge figure sa slike? Koje on mjesto zauzima u prostoru slike? Zašto?

B. Smrt Vase Čarapića²⁷ prilikom osvajanja beogradske tvrđave 1806. – slika Anastasa Jovanovića (1817.-1899.)

Narodni muzej, Beograd

 Kakva je uloga ove slike? Kakve bi nam osjećaje i stavove ona trebala prenijeti? Usporedite te dvije slike.

III-16. Sjećanja dr. Rize Nura o utjecaju narodnih epskih priča

Čitao sam ih s užitkom i uzbuđenjem. Što sam više čitao, to sam više želio i sam biti junak. Sada mi je tek jasno da su te knjige govorile o drevnim herojstvima Turaka. Šteta što one danas više nemaju nikakvu vrijednost. Treba ih modernizirati i ponovno napisati [...] Koliko su te knjige bile važne? Ne sumnjam da 90 posto obrazovanja koje su Turci stjecali tijekom djetinjstva, i koje je **Turčina učinilo herojem i dalo mu sposobnost da osvoji tolike zemlje**, dolazi upravo iz takvih knjiga. One pripovijedaju

o djelima herojskog doba Turaka u islamu. Treba ih prilagoditi i ponovno napisati, jer mogu biti vrlo korisne za nacionalno obrazovanje.

Nur, str. 90-91

? Što misliš o ulozi književnosti u jačanju vezivanja uz nacionalnost i/ili identitet? Jesi li čitala/čitao književna djela koja su oblikovala ideju tvojega nacionalnog identiteta?

Sl. 26. Simboličko prikazivanje političkih događaja

A. Crnogorski ustanak – slika Đure Jakšića (1832.-1878.)

Narodni muzej, Beograd

? Postavi dva pitanja u vezi s ovom slikom. Usporedi svoja pitanja s pitanjima svojih kolegica i kolega.

B. Ujedinjena Bugarska – slika Nikolaja Pavloviča (1885.)

🔑 Slika predstavlja trenutak ujedinjenja Bugarske i Rumelije 1885. Bugarska se majčinski odnosi prema novoj zemlji. U pozadini, lik koji plače sugerira da su se i druge zemlje željele priključiti Bugarskoj, ali nisu uspjele.

? Opiši sliku. Pogledaj odjeću. Što možeš reći o tome?

Koje su sličnosti, a koje razlike između ove slike i Oslobođene Bugarske? Kakva je uloga takvih povijesnih prikaza?

III-17. Rumunjski zakon o čuvanju uspomene na narodnu junakinju Ecaterinu Teodoroiu (1921.)

Zakon o spomeniku, rodnoj kući i ženskom institutu "Ecatarina Teodoroiu"

Članak 1. Za očuvanje uspomene na svetu djevicu junakinju Ecaterinu Teodoroiu, koja je hrabro poginula za svoju domovinu, u gradu Targu-Jiuu bit će podignut spomenik kao dio komemorativnog centra u slavu "pobjede na Jiuu", na kojem će biti upisana imena svih časnika koji su pali u pobjedonosnoj bitki u dolini rijeke Jiu, a na prvom mjestu će biti ime Djevice potporučnice.

Izgradnja, održavanje i nadzor nad spomenikom u nadležnosti je "Društva za grobove heroja palih u ratu", a pod nadležnošću Ministarstva rata.

Ministarstvo će putem javnog natječaja odabrati odgovarajući projekt za izgradnju spomenika.

Članak 2. Posmrtni ostaci Djevice bit će preneseni iz Muncelula i sahranjeni u podnožju spomenika. Komemoracija će se u Kraljevstvu održavati svake godine na dan koji se odredi posebnim zakonom o čuvanju uspomene na heroje.

Osim toga, bogoslužje za pokojne i procesija održavat će se u Vadeni (Gorj), rodnom mjestu Junakinje, na dan pobjede na rijeci Jiu, a u svim školama u zemlji bit će održana predavanja na tu temu.

Članak 3. Kuća u selu Vadeni, oblast Gorj, u kojoj je Djevica rođena, bit će obnovljena i trajno sačuvana, kao i dvorište, i oboje će biti proglašeno mjestom od povijesnog značaja.

[...] Druga će kuća biti, u istom mjestu, sagrađena za obitelj Junakinje; obitelj će na dar dobiti šest ari zemlje, stoku i oruđe nužno skromnom seoskom domaćinstvu.

Odredbe ovoga zakona ne isključuju obiteljsku

penziju koja se daje kao pomoć obitelji preminulog brata Junakinje. [...]

Članak 6. Pod nadzorom Predsjedništva Vijeća, Vijeće ministara će među ministarstvima raspodijeliti novac prikupljen za spomenik, kuću i školu.

"Monitorul...", str. 3112

Ecaterina Teodoroiu (pravo ime Tode-roiu) (1894.-1917.), kći seljaka, radila je kao medicinska sestra 1916. Nijemci su je zarobili u bitki kraj Podul Jiua, ali je pobjegla i nastavila se boriti u Valea Jiului. Kada je od eksplozije granate ranjena u obje noge, od kralja Ferdinanda I. (1914.-1927.) dobila je orden Virtutea militara (Vojnička vrlina) i čin potporučnice. Ponovno je radila u bolnici u Iașiju, da bi se poslije opet vratila u borbenu jedinicu i vodila bataljun u borbi kod Mărășeștija, gdje je u noći između 22. i 23. kolovoza 1917. i poginula.

Što misliš, zašto se smatralo važnim da se podigne spomenik Ecaterini Teodoroiu? Kakav je ona simbol? Kakvi se osjećaji prenose kroz sjećanje na nju, i kome se prenose?

Što misliš, je li veličanje heroja usmjereno na sjećanje samo zbog njih samih, ili glavni cilj leži u sferi obrazovanja, ili čak politike? Nabroji tri ličnosti koje su najistaknutiji nacionalni simboli u tvojoj zemlji. Koliko je od njih muškaraca, a koliko žena i djece? Kojim su se djelima proslavili?

Sl. 27. Rumunjski plakat u povodu 70 godina od osnivanja moderne države (1929.)

Slika predstavlja trenutak ujedinjenja Bugarske i Rumelije 1885. BugarskaNa plakatu je prikazana karta Velike Rumunjske, a po njoj su raštrkane slike istaknutih povijesnih ličnosti i političkih vođa. U sredini je slika mladog kralja Mihaila I. Druge ličnosti su vezane ili za ideju rumunjskog ujedinjenja (Mihail Hrabri, vlaški knez 1593-1601., koji je na kratko vrijeme bio ujedinio Vlašku, Moldaviju i Transilvaniju; Alexandru Ioan Cuza, izabran za kneza Moldavije i Vlaške 1859.; Mihail Kogălniceanu, premijer za vrijeme vladavine Cuze), ili pak ideju monarhije (kraljevi Carol I. i Ferdinand I.). Sa strane se vide likovi rimskog cara Trajana i dačanskog kralja Decebala, simbola plemenitog porijekla Rumunja. Datum otisnut na vrhu plakata, 10. svibnja, u to je vrijeme bio nacionalni praznik u Rumunjskoj zato što je na taj dan Carol I. proglašen knezom Rumunjske (1866.), a zatim je na taj dan proglašena neovisnost Rumunjske (1877.) te Rumunjsko Kraljevstvo (1881.).

Znaš li za neke slične plakate u svojoj zemlji? Znaš li za neke slične vrste propagandnih plakata? Usporedi ovaj plakat sa sl. 16. Kakva je svrha takvih publikacija?

Sl. 28. Hrvatska poštanska marka s likom slavnog košarkaša Dražena Petrovića (1994.)

Dražen Petrović, koji je tragično izgubio život u automobilskoj nesreći 1993. godine, vjerojatno je jedan od malobrojnih Hrvata koji su u moderna vremena prihvaćeni kao nacionalni heroji.

Zašto se sportske zvijezde katkad smatraju nacionalnim herojima? Kakvu vrst junaštva one pokazuju? Kakav je odnos tog junaštva i junaštva u ratu i pokretu otpora?

III-18. Suvremeni povjesničar o povijesti albanskog grba (2000.)

Nacionalni grb: dvoglavi crni orao raširenih krila na crvenom štitu. Napravljen je na osnovi heraldičkog simbola nacionalnog heroja Gjergja Kastriota Skenderbega (1405.-1468.). Prvi put se kao heraldički simbol pojavio na Skenderbegovu pečatu. Na pečatu je dvoglavi orao raširenih krila i šestokraka zvijezda. Otisak pečata pronađen je na dokumentima iz 1459. godine, kada su papa Piccolomini II. i Kongres iz Mantove priznali simbole Skenderbega.

Gjin Varfri, p. 19

 Zbog čega povjesničar tvrdi da je grb njegove nacionalne države star i slavan? Je li to za tebe danas doista značajno?

Što ti misliš o ulozi nacionalnih simbola?

III-19. Sjećanje na Huseina-kapetana Gradaševića u Bosni – prikaz iz Wikipedije, slobodne enciklopedije

Husein Gradašević bio je u svoje doba živa legenda. Nakon smrti postao je i svojevrsan mučenik bosanskog ponosa. Među Bošnjacima je kolala poznata izreka kako godinama nakon njegove smrti nitko neće moći čuti njegovo ime, a da ne ispusti suzu. Takav pozitivan osjećaj nije vladao isključivo u muslimanskom stanovništvu, jer se smatra da su i kršćani iz Posavine desetljećima imali slične poglede.

Od jugoslavenskih ratova [...] Gradaševića ponovo u širokim krugovima smatraju bosanskim nacionalnim junakom; on je simbol nacionalnog ponosa i duha.

http://en.wikipedia.org/wiki/Husein_Grada%C5%A1%C4%87 (08.08.2007)

Husein-kapetan Gradašević (1802.-1834.) bio je vođa borbe za bosansku autonomiju u Osmanskom Carstvu. Kad mu je bilo 19 godina, nakon rane smrti njegova brata, postao je vojni kapetan na području Gradačca u sjevernoj Bosni. Pod njegovom upravom stanovništvo Gradačca je uživalo prosperitet i toleranciju. Nezadovoljan reformama Mahmuda II. i osmanskim političkim odlukama koje su se odnosile na Bosnu, početkom 1831. Husein-kapetan Gradašević je preuzeo vodstvo nad pobunom za autonomiju Bosne. Nakon nekoliko pobjeda, koje su mu omogućile da upravlja Bosnom više od godinu dana, osmanske armije su 1832. porazile Husein-kapetana Gradaševića i prisilile ga na izbjeglištvo. Primivši od sultana ferman s pomilovanjem, Husein je pristao da ode u Istanbul, ali je odbio odreći se svojih ideala, te mu nije bilo dopušteno da se vrati u Bosnu. Umro je u Istanbulu u dobi od tek 32 godine.

Je li važno što Husein-kapetana Gradaševića po dobru pamte ne samo muslimani, već i kršćani? Zašto? Znaš li za neke druge političke ili vojne vođe iz 19. stoljeća koji su morali živjeti i umrijeti u progonstvu?

ČETVRTO POGLAVLJE

Sukob nacionalizama

Stari stereotip prikazuje Balkan kao europsku “bačvu baruta”. Dio te stereotipne slike su i nacionalni sukobi između sitnih i gramzivih država. Ta je predodžba nastala potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, a njezinu su primjerenost “dokazali” balkanski ratovi i atentat u Sarajevu 1914. Ipak, ta gruba povijesna predodžba uglavnom nije poštena. Prvi svjetski rat jest počeo sukobom Austro-Ugarske i Srbije, ali on se zasigurno nije pretvorio u svima poznati masakr globalnih razmjera zbog ljudi s ovoga područja. Osim toga, zločini počinjeni u jugoistočnoj Europi nalaze se vrlo nisko na ljestvici užasa u 20. stoljeću. Ipak, to ne razrješava nacionalizme jugoistočne Europe od odgovornosti za besmislene sukobe i stravične zločine.

U ovom nastavnom materijalu ne želimo pružati ilustraciju užasa koji su proizašli iz nacionalnih sukoba u jugoistočnoj Europi. To smo pokušali izbjeći i pažnju smo usmjerili na argumente i ideologije koji na prvi pogled mogu djelovati legitimno, ali koji su na kraju ipak naveli ljude na nasilno postupanje. Vjerujemo da će kritički pristup ovim historijskim svjedočenjima pomoći mladim ljudima da postanu zreli i odgovorni građani.

U ovom poglavlju naš je cilj bio da pokažemo kako nacionalni sukobi ne traju vječno. Zapravo, povijesno iskustvo jugoistočne Europe, pa i drugih europskih regija, jasno pokazuje da sukobi doista imaju i svoj kraj, da nacionalne predrasude i mržnju mogu zamijeniti pozitivniji odnosi, te da je bolji i sigurniji svijet moguć i da on upravo nastaje. Stvaranje Europske unije i odnosi između Francuske i Njemačke tijekom posljednjih pet desetljeća predstavljaju ohrabrujuće primjere. Slična se poboljšanja već mogu vidjeti u nekim dijelovima jugoistočne Europe. Takav razvoj događaja ne mora značiti da će nacionalna država postati nevažna ili da će je nestati. Usprkos očekivanjima da će nacionalna država postupno odumrijeti, sada je očigledno da će ona, barem na duže vrijeme, biti među glavnim činiteljima europske i svjetske politike. Za današnje generacije i dalje je važna nacionalna identifikacija, a promjene kroz koje prolaze nacionalne države utjecat će na naše živote. Zato je od najveće važnosti pobrinuti se da naše nacionalne države postanu pogodan okvir za izgradnju zajedničke budućnosti.

IVa. Ideologije koje su pridonijele izazivanju sukoba

IV-1. Nacionalne predrasude prema Nijemcima u Hrvatskoj (1866.)

Ne bi nikad ljubio plavuše njemačke. Jednom me je nesreća nanijela na takvoga germanskog anđela vječnog mira. Pošto si dokazasmo da se volimo, stala mi je Njemica igrati Les cloches du monastere – a ja zijevati; zatim poče čitati Mathesonovu Bergruine, a ja – drijemati, najzad, na heriv glavu, uzdisala je plavuša po sedam dana pola sata – a mene ne bje osmog dana, a mene ne bje kašnje nikada kod nje. Ja volim Hrvaticu đavolicu, s kojom valja četovati, nego blijedu njemačku Lujzu, “koja je mlaka kao mlaka limunada.”

Šenoa, str. 164

 Što pisac misli o mladim Njemicama? Je li u pravu? Znaš li za još neke ovakve predrasude? O kome se priča najviše viceva u tvom okruženju? Što misliš, kakvu ulogu igraju stereotipi i predrasude? Jesu li oni utemeljeni?

IV-2. Sjećanja dr. Rize Nura o tome kako je odbio oženiti se strankinjom (1910.)

Bili smo na zasjedanju Parlamenta. U to sam vrijeme dobivao mnogo bračnih ponuda. Jedna od djevojaka bila je vrlo bogata i lijepa. Njoj je samoj bilo veoma stalo i jako se trudila oko mene. Srce mi se polako okretalo prema njoj. **Bila je Albanka. Samo zbog toga se nisam njome oženio. Govorio sam: “Mora biti Turkinja.** Dosad u našoj obitelji nije bilo tuđe krvi.”

Nur, str. 318

 Kako objašnjavaš stav pisca ovog teksta? Što misliš o njegovoj odluci?

IV-3. Različiti pogledi na grčku “Megale Idea” – razgovor profesora Nikolaosa Saripolosa i kralja Georgiosa I. (1877.)

[...] jedna država s prijestolnicom u Carigradu, koja pod žezlom Vašeg Veličanstva objedinjuje Kretu, Tesaliju i Epir, Trakiju, Makedoniju, Crno more sve do predjela blizu Trapezunta, Male Azije i egejskih otoka, ne isključujući i moju zemlju, Cipar... “Previše ste raširili granice Grčke”, prekide me kralj.

Politis, str. 63

Nikolaos Saripolos (1817.-1887.), pravni stručnjak, profesor sveučilišta u Ateni, u *Memoarima* opisuje raspravu s kraljem Georgiosom I. (1863.-1913.), vođenu 1877. godine, kada je objasnio na koje sve teritorije, po njegovu mišljenju, Grčka polaže pravo.

Što misliš, zašto je kralj prekinuo razgovor? Što je pisac želio objasniti kralju?

IV-4. Historičar Alexandru D. Xenopol definiira rumunjski nacionalni prostor (1888.)

U usporedbi s drugim romanskim nacijama koje čine zapadnu Europu zasebnim kontinentom, najveća nepovoljnost geografskog položaja nas istočnih Latina jest to što smo poput izgubljena otoka u oceanu stranog naroda.

Zbog toga, kako je sudbina htjela da rumunjski narod živi sjeverno od Dunava, on je sada na velikom teritoriju od 300 000 kvadratnih kilometara, teritoriju ništa manjem od površine Italije, a većem od polovine Francuske, zatvorenom trokutom triju velikih rijeka. Te rijeke su Dunav na jugu,

Dnjestar kao istočna granica, i veliki prtok Dunava, rijeka Tisa, kao zapadna. Na gotovo cijelom tom području Rumunji žive u homogenim zajednicama, smatrajući svojim i neke krajeve s one strane granice.

Xenopol, I. str. 43

Alexandru D. Xenopol (1847.-1920.), jedan od najistaknutijih rumunjskih učenjaka i humanista potkraj 19. stoljeća. Objavio je mnoštvo tekstova na različite teme, ali je i u Rumunjskoj, i u cijeloj Europi, postao poznat i priznat po radovima na temu rumunjske povijesti i teorije historije. Xenopol je sastavio prvi pregled povijesti Rumunjske u više svezaka.

Kako je u ovom tekstu predstavljen rumunjski identitet i rumunjski nacionalni prostor? Što misliš, može li predstavljanje nacionalnog prostora imati ideološke i političke ciljeve?

Znaš li za slučajeve da je više nacija polagalo pravo na isti teritorij? Navedi neki primjer.

IV-5. Nacionalne podjele u turskom parlamentu (1908.-1914.)

Napadajući nas, unionisti (Mladoturci) su tvrdili da smo se ujedinili s neturcima i stranim elementima koji su izdajnici domovine. To je bila laž i nešto što nema nikakve veze sa stvarnošću. Istina je da je u našim opozicijskim redovima bilo Turaka, Arapa, Albanaca, Grka i Armenaca, ali njih je bilo i među unionistima. Zapravo, većina njih su bili unionisti [...] Unioniste je bilo moguće istisnuti na legalan način, uz pomoć dobre organizacije. U to vrijeme Arapi su namjeravali osnovati vlastitu stranku. Valjalo ih je najprije nekako uvući u našu "Babilonsku kulu", pa ih progutati. To što mi imamo pravu Babilonsku kulu nije nešto loše, jer i unionisti su

isti takvi. Zapravo, cijela zemlja je takva i što se tu može? Naravno da će i parlament biti takav. Arapi njeguju vrlo opasne nacionalističke ideje. Ako netko napravi presedan na tom planu, ishod može biti vrlo ozbiljan. Bit će kao u austrijskom parlamentu. Takve ideje podržavaju i Grci, ako ne otvoreno, onda barem potajice. [...] Ja sam spreman umrijeti za Tursku, ali to krijem kao tajnu. O tome nikome ne govorim. Ako to budemo činili [govorili o turskom nacionalizmu] otvoreno, onda će i drugi imati dobar razlog da javno govore takve stvari. A to onda znači podjelu u zemlji i njezino nestajanje. Domovina (*vatan*) se prostire od Skadra do Basre i Jemena. Sastavljena je od 72 i pol dijela. Ta situacija je najslabija strana Turske i izvor velike opasnosti. Zato ja drhtim na pomisao o stvaranju nacionalnih partija. U to je vrijeme Husein Cahid, usprkos tome što je Albanac, pisao o "dominantnoj naciji" protiv Grka u Taninu.

Istina, nije poimence spomenuo Turke, ali kada postoji ustavno uređenje, onda nije prihvatljivo koristiti izraz "dominantna nacija". Razgnjevio me je suludi stav toga čovjeka, pa sam rekao: "On to čini ili namjerno, ili ga je ambicija zaslijepila gustim crnim velom neznanja. On nije u stanju vidjeti koliko štetu sprema državi." Zapravo, nije bilo u redu govoriti o "dominantnoj naciji", budući da zemlju čini mnogo različitih nacija [*miletaj*]. Inače ne bi moglo biti ustavnog uređenja. Drugačije bi bilo kad bi Turska tim područjima vladala kao kolonijama putem specijalnih zakona. Onda oni ne bi bili izabrani kao zastupnici. U svakom slučaju, Turska nema takvu moć. [...] Grci su se zaista razjarili. Bili su protiv te dominantne nacije. Te zakonske odredbe su bile kao iskre u bačvi baruta. Da je barem rekao Turci, a ne dominantna nacija. Ali on to nije rekao, nije mogao to reći. [...] Ipak, pokušao sam okupiti opozicijske grupacije. Razgovarao sam s uglednim zastupnicima. Arapi se nisu željeli pridružiti zajedničkoj stranci. Tu je skupinu predvodio Abdalhamid Zohrawi. Bio sam u dobrim od-

nosima sa Šukrijem Asalijem, zastupnikom iz Damaska. On je bio naivan čovjek. Izložio mi je svoje misli. Nisam ga zaustavljao. Karnio je uspostaviti Umayyadsku državu u Damasku. [...] Zaprijetio sam tim Arapima: "Ako osnujete arapsku stranku, mi ćemo osnovati tursku stranku i ujedinit ćemo se s unionistima. Vidjet ćete onda tko će izvući deblji kraj." Uplašili su se i prihvatili moj plan. Narodna stranka se nije htjela pridružiti zato što je imala potporu Gumulcinelija. Učinio sam sve što sam mogao i na kraju sam i njih pridobio.

Nur, str. 328-332

❓ Kako mi danas možemo razumjeti probleme o kojima se govori u ovom odlomku? Što misliš, zbog kojih je ideoloških promjena i političkih stavova bio zabrinut pisac ovih redova? Zašto je Paisij napisao tu knjigu? Kako danas možemo razumjeti njegove riječi? Kakva je bila uloga grčkog jezika u jugoistočnoj Europi?

IV-6. Proglasi antikolonijalne borbe ciparskih Grka (1955.)

A.

Uz Božju pomoć, s vjerom u našu časnu borbu, i uz potporu svih Grka i pomoć Ciprana, KRENULI SMO U BITKU ZA OSLOBAĐANJE CIPRA OD BRITANSKOG JARMA, uzimajući za svoj ratni poklič isti onaj koji su nam naši preci ostavili u naslijeđe kao svetinju:

POBJEDA ILI SMRT.
BRAĆO CIPRANI

Iz dubina prošlosti gledaju nas svi oni koji su proslavili grčku povijest time što su sačuvali njezinu slobodu: ratnici Maratona i Salamine; tristo Leonidinih Lakedemonjana i boraca u junačkom albanskom ratu. Gledaju nas borci iz 1821., isti oni koji su nam pokazali da se tuđinskog jarma možemo osloboditi

samo putem Nacionalnih Država. [...]

Svi Grci nas gledaju i slijede, zabrinuti, ali i ispunjeni nacionalnim ponosom.

Odgovorimo im djelima i pokažimo da smo ih dostojni.

Vrijeme je da svijet vidi kako je međunarodna diplomacija NEPRAVIČNA i KUKAVIČKA na riječima, dok je duh Ciprana hrabar. Ako naši vladaoci odbiju vratiti nam našu slobodu, spremni smo osvojiti je vlastitim RUKAMA i vlastitom KRVLJU.

Pokažimo svijetu još jednom da današnji Grci neće dopustiti da im netko stavi jaram. Naša borba će biti teška. Naši ugnjetači imaju sredstva i brojčano su jaki.

Ali, mi imamo duh. Na našoj strani je i pravda. Zato ćemo POBIJEDITI.

SVJETSKI DIPLOMATI

Gledajte što mi činimo. Sramota je da u 20. stoljeću ljudi moraju prolijevati krv za slobodu, taj božanski dar za koji se mi borimo na vašoj strani, i za koji ste se vi, barem kako sami tvrdite, borili kada ste se suprotstavili nacizmu i fašizmu.

GRCI

Ma gdje bili, čujte naš poziv:

NAPRIJED!

SVI ZAJEDNO ZA SLOBODU CIPRA. [...]

VOĐA DIGHENIS

Grivas-Dighenis, str. 34

B.

1. travnja

"USTAJTE DJECO GRČKE
I OSLOBODITE ZEMLJU"

Šačica opkoljenih ljudi protiv Carstva od 500 milijuna podanika, ljudi čije je jedino oružje njihova DUŠA, združena s VJEROM, zadaje snažne udarce moćnom Golijatu, naoružanome materijalnom silom. Ova borba za PRAVDU rađa MORALNU SNAGU i budi najplemenitije ideale, upravljene protiv NEPRAVDE i nasilja.

[...]

Ostvarili smo moralnu pobjedu. Carstvo je uzdrmano i poniženo. Cipar, za koji nitko nije znao, pa ni diplomati, danas je u prvom planu međunarodnih odnosa, on je muka za Angloamerikance i karcinom za Engleze. Na našoj strani su svi narodi kojima je sloboda na srcu.

[...]

Prošlo je vrijeme predaje. Prošlo je vrijeme života na račun malih i bespomoćnih. Danas će nadvladati pravda i moral. Ne mogu nas poraziti ni zli anglo-američki savez, niti anglo-turska zavjera – ta iznuđena tvorevina dvoje lukavih oportunisti.

Papageorgiou, str. 138-139

Ova dva proglašenja izdao je pukovnik, a poslije general Georgios Grivas (1898.-1974). On se poslije službe u grčkoj vojsci vratio na Cipar da predvodi EOKA-u i započne gerilsku borbu protiv Britanaca s krajnjim ciljem oslobođenja Cipra od kolonijalne vlasti i ujedinjenja s Grčkom. O ishodu ove borbe vidi I-39.

Na koji način vođa ciparskog pokreta opravdava borbu za slobodu? Znaš li za neke druge antikolonijalne pokrete iz sredine 20. stoljeća?

Usporedi ovaj tekst s I-8. i I-22. Koja je svrha ovog proglašenja? Uzmi list papira i podijeli ga u tri stupca. Za svaki tekst odgovori na sljedeća pitanja, uvijek imajući na umu da je proglašenje, prije svega, akt obraćanja ljudima:

Tko ga je napisao? Kome je upućen? Kada i u kojim okolnostima je napisan?

Navedi argumente koji su upotrijebljeni kao opravdanje borbe za slobodu. Što primjećuješ? Misliš li da proglašenje, da bi poslužio svrsi, treba poštivati određena retorička pravila?

IVb. Konkretni sukobi

IV-7. Stjepan Radić – Hoćemo našu hrvatsku domovinu unutar jugoslavenske zajednice (1918.)

Mi s vama [Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom] hoćemo jedinstvenu vanjsku međunarodnu državnu granicu, (...) ali isto tako hoćemo i nadalje zadržati unutrašnju svoju državnu granicu hrvatsku, i to s ovih razloga.

Prvo, mi Hrvati hoćemo svomu seljačkome narodu oživotvoriti potpuno njegovo seljačko pravo prema posebnim našim prilikama i potrebama (...)

Drugo, mi Hrvati hoćemo svoju hrvatsku državu urediti ne samo na seljačkom, nego i na slavenskom temelju tako da, na primjer, njemački jezik zamijenimo češkim i da na-

stojimo k sebi prenijeti i presaditi sve one češke uredbe i zakone koji su za nas, vi, na protiv, prenašate uredbe i zakone iz tuđega, ako i naprednog svijeta, pa se mi zbog toga nećemo s vama bezuspješno prepirati i biti u svim stvarima vječna manjina.

Treće, mi Hrvati kanim sav svoj javni život urediti *na kršćanskom i na Wilsonovom čovječanskom temelju tako da se ugnemo svakoj mržnji i osveti*, a vi ste, braćo Srbi, naprotiv, zbog svojih prevelikih patnja kojima su krivi ne samo naši tuđinski tlačitelji, nego i naša braća Bugari, vi ste zbog toga i protiv te bugarske naše braće tako ogorčeni da, eto, nećete ni čuti o tom da i Bugari idu u naše jugoslavensko kolo, a zbog svoga junaštva držite se sad prvim narodom ne samo među Slavenima, nego na cijelom svijetu. Mi to ju-

naštvo priznajemo, ali taj vaš ponos bio bi velika smetnja tomu da učimo od svih, a napore od slavenskih naroda.

Radić, str. 211

Stjepan Radić (1871.-1928.), politički vođa Hrvatske seljačke stranke, vodeći hrvatski političar poslije Prvoga svjetskog rata, ubijen u parlamentu u Beogradu zbog protivljenja dominantnoj srpskoj politici. Ovaj članak je napisao neposredno poslije raspada Austro-Ugarske, na dan ujedinjenja južnoslavenskih zemalja 1918. godine.

Zašto Radić traži da Hrvatska bude samostalna ("unutar jugoslavenske zajednice")? Zagovara li on neovisnost po svaku cijenu? Što misliš o njegovoj ideologiji (seljačka republika, slavizam)? Jesu li ove ideologije danas zanimljive?

IV-8. Izjava Srba, Hrvata i Bošnjaka (1943.)

Danas narodi Bosne i Hercegovine preko svog jedinog političkog predstavnika, državnog Antifašističkog veća Bosne i Hercegovine, traže da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, niti muslimanska, bude slobodna i ujedinjena Bosna i Hercegovina u kojoj će biti zagarantovana puna jednakost i ravnopravnost. Narodi Bosne i Hercegovine žele da zajedno sa drugim narodima ravnopravno učestvuju u izgradnji narodne demokratske federativne Jugoslavije.

Čolaković, str. 17

Kakvo je shvaćanje o prirodi države iskazano u ovom tekstu?

IV-9. Deklaracija Prvoga zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije (1944.)

Deklaracija Prvoga zasjedanja ASNOM-a (Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije) o osnovnim pravima građana demokratske Makedonije:

1. Svi građani savezne demokratske makedonske države jednaki su pred zakonom, bez obzira na nacionalnost, spol, rasu i vjeru.
 2. Nacionalne manjine imaju pravo na slobodan život svoje nacije.
 3. Svakom građaninu se jamči siguran život i imovina, pravo na posjedovanje imovine i privatnu inicijativu.
 4. Svakom građaninu se jamči sloboda vjeroispovijesti i savjesti.
 5. Svim građanima se jamči sloboda govora, tiska, okupljanja i udruživanja.
 6. Na osnovi općeg, jednakog, neposrednog i osobnog prava glasa svatko u demokratskoj Makedoniji ima pravo na tajno glasovanje.
 7. Svaki građanin i građanka stariji od 18 godina, koji nisu pod sudskom istragom, imaju pravo biti birani u sva izborna tijela narodne vlasti. Dok traje narodnooslobodilačka borba, a po odluci Vijeća, može se ukinuti načelo tajnog i neposrednog glasovanja. Mentalno zaostale osobe, kao i osobe optužene da rade protiv interesa narodnooslobodilačke borbe, ne uživaju prava iz 5. i 6. točke ove Deklaracije.
 8. Svaki sposoban građanin ima dužnost i čast da se, bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest, kao vojnik pridruži narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim jedinicama.
 9. Sve fašističke i profašističke aktivnosti su zabranjene zato što su usmjerene protiv slobode i neovisnosti naše bratske zajednice jugoslavenskih naroda.
 10. Svakom građaninu jamči se pravo žalbe na odluke organa vlasti na način propisan zakonom.
 11. Svaki građanin ima se pravo žaliti i iznositi primjedbe svim organima državne vlasti.
- Državna vlast ulaže napore da iskorijeni nepi-

smenost, da podigne razinu opće kulture i osigura besplatno školovanje. U manastiru Sveti Prohor Pčinjski, na Ilindan, 2. kolovoza 1944.

Makedonium, str. 119-120

Deklaracija o osnovnim pravima građana demokratske Makedonije donesena je 2. kolovoza 1944., na prvom zasjedanju ASNOM-a (Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Makedonije). Ovo vijeće, u kojem su dominirali komunisti, bilo je političko tijelo partizanskog pokreta koji se borio protiv njemačkih i bugarskih snaga u Makedoniji, a na njegovu prvom zasjedanju postavljeni su temelji autonomne makedonske federalne jedinice u okviru zamišljene jugoslavenske zajednice ravnopravnih naroda. Zasjedanje je stoga bilo od presudne važnosti za stvaranje buduće neovisne makedonske države. Partizanski vođe su namjerno izabrale 2. kolovoza, Ilindan, za dan objave makedonske državnosti, zato što je na taj dan počeo i Ilindenski ustanak 1903. Tako je preko mita o "drugom Ilindenu" naglašen kontinuitet oružane borbe.

No, mnogi od ovih svečano proklamiranih stavova ostali su puko slovo na papiru, jer je Jugoslavija – i Narodna Republika Makedonija unutar nje – na kraju prerasla u državu s totalitarnim komunističkim sustavom.

IV-10. Poteškoće antikolonijalne borbe na Cipru 1955.-1959. – analiza Georgija Grivasa, vođe EOKA (Dighenis)

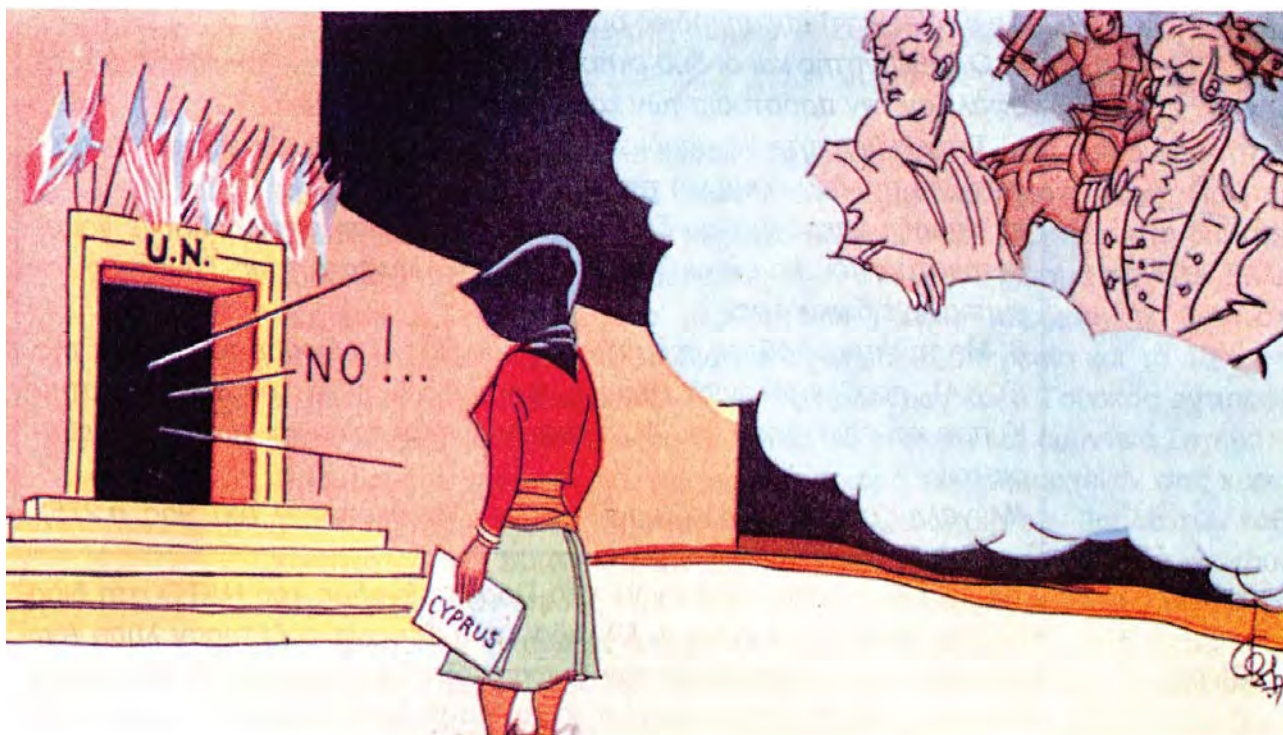
Mnogo moćnih aktera postavljalo je prepreke na moj put. To su: a) Englezi, koji su zastrašivali i, kontrolirajući osnovno obrazovanje, stajali na putu napretka naše omladine; b) roditelji, koji su strahovali za živote svoje djece; c) učitelji, koji su se brinuli o školskoj disciplini i obrazovanju svojih učenika; d) komunisti, koji su željeli pridobiti mlade za svoju stvar, isključivo u interesu partije; e) neki ljudi iz vlasti koji nisu mogli shvatiti kakvu će ulogu odigrati mladi, a posebno školarci, u oslobodilačkoj borbi koja je prerasla u oružani sukob.

Grivas-Dighenis, str. 38-39

Analiziraj sve argumente koje vođa antikolonijalne borbe navodi kao prepreke na putu organizirane borbe.

Kakav stav ima društvo u kojem živiš prema uključivanju mladih u politiku? (Razmisli o svojoj obitelji, profesorima, prijateljima, a onda i o društvu u cjelini.) U kojoj se mjeri, po tvom mišljenju, mladi ljudi trebaju uključivati u politiku? A u oružane sukobe?

Sl. 29. Apel Cipra Ujedinjenim narodima (sredina 20. stoljeća)

Tekst karikature: Washington, lord Byron i Ivana Orleanska:
 “Dakle, svi su naši napori bili uzaludni?”

Karikatura F. Demetriadisa u *Istoria tis Kyprou*, str. 243

🔑 Tijekom antikolonijalne borbe, grčke vlasti, koje su zastupale zajednicu ciparskih Grka, četiri su se puta obraćale Ujedinjenim narodima tražeći pravo Cipra na samoopredjeljenje. Zahtjev za samoopredjeljenje je 1958. preformuliran u zahtjev za “neovisnost”.

? Zašto su izabrane ove tri osobe? Koje nacije one predstavljaju? Na koje sukobe one upućuju?

IV-11. Perspektiva ljevičarske partije ciparskih Grka (AKEL)²⁸ (1955.)

S vremena na vrijeme EOKA i Dighenis brbljaju o čudnim i bizarnim stvarima, ako je vjerovati američkom dopisniku koji ga je “intervjuirao”. Dopisnik je sugerirao da su

Englezi Dighenisa obučili za komandosa. U posljednjem proglasu EOKA-e, koji je prenijela jedna atenska radiopostaja, Dighenis je rekao da će Cipranci, ako Ujedinjeni narodi odbiju ispitati pitanje Cipra, “dignuti u zrak cijeli otok, spaljujući i sebe i Britance”. Ovim proglasom su Dighenis i oni koji ga podr-

28 AKEL: Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou (Napredna radnička stranka).

žavaju priznali jednu značajnu činjenicu: pitanje Cipra je u nadležnosti Ujedinjenih naroda. Što onda znače vatrene riječi i zbrka koju izazivaju u vezi s tim pitanjem? To pitamo zato što oni priznaju da im cilj nije razbiti nos Englezima.

Budući da je, dakle, ciparsko pitanje u nadležnosti Ujedinjenih naroda, zašto EOKA priznaje da je to što ju je napustila Atena, koju su "podjarmili" stranci, otvorena i gnusna izdaja?

U Ujedinjenim narodima, kao i prošle godine, Amerikanci su nas napustili i izdali, dok je Sovjetski Savez glasao za nas. Nije li zločin što ostajemo kao školjke priljubljeni za one koji nas izdaju i prodaju nudeći nam vojne baze?

Kako će, kako EOKA priznaje, pitanje Cipra biti riješeno u Ujedinjenim narodima, nije li očevidno da ćemo se najbolje obraniti ako svi Ciprani nastupe zajedno – čemu se, međutim, EOKA protivi?

Sve dosad rečeno pokazuje da je EOKA u najboljem slučaju politički zavedena i da se zbog toga ponaša avanturistički. Vjerujemo da rješenje ciparskog pitanja leži, prije svega, u jedinstvu i borbi ciparskog naroda i Grčke. To je prva i osnovna stvar, a sve ostalo će slijediti iz toga. Veliki politički udar 2. kolovoza na Cipru, koji je bio agresivna demonstracija narodnog jedinstva, dokazao je da su domoljubi na pravom putu. Neka narod još odlučnije nastavi borbu za ujedinjenje i nacionalna prava. On će pobijediti, usprkos otporima na koje nailazi, usprkos opoziciji i pokušajima podjele, suprotstavljajući se svemu tome.

The New Democrat Newspaper, 7. kolovoz 1955, u:
Sp. Papageorgiou, AKEL

EOKA: Ethniki Enosis Kyprion Agoniston (Nacionalna organizacija ciparskih boraca), tajna desničarska organizacija koja je predvodila antikolonijalnu borbu na Cipru od 1955. do 1959. godine. Njezin je

cilj bio ujedinjenje Cipra s Grčkom, dok se vodstvo ciparskih Turaka opredijelilo za suradnju s Britancima. Tajna organizacija ciparskih Turaka, na čijem su čelu bili turski časnici – nazvana Volkan, a 1958. godine preimenovana u TMT (Turske obrambene snage) – također je imala za cilj održanje postojećeg stanja. Desničarska orijentacija EOKA-e dovela je do sukoba s grčko-ciparskim ljevičarima, to jest pristalicama AKEL-a, stranke koja je prethodnih desetljeća pobijedila na mnogim lokalnim izborima – jednim izborima koje je britanska uprava dopuštala.

IV-12. Ciparski Turci protiv EOKA-e, 1960.

NASTAVLJA SE TERORISTIČKA BORBA CIPARSKIH GRKA

Petero mrtvih za deset dana!

Makaros mora osuditi te postupke

Namjere EOKA-e su sasvim jasne: ljude treba zastrašiti i nastaviti teror svom žestinom. Tko god stajao iza ovoga, na kraju će se, nema sumnje, morati suočiti s posljedicama svojih djela.

U prvim mjesecima Republike teroristička organizacija EOKA ponovno je pokrenula svoju smrtonosnu kampanju. S terorizmom je bila prestala kada su potpisani Ciriški i Londonski sporazum.

Akcije boraca EOKA-e, koji nastoje ujediniti Cipar s Grčkom, prvo su bile usmjerene na ubojstva i zastrašivanje, a potom potihom na stvaranje *enosis* ("unije"). Da bi postigla svoje ciljeve, EOKA se upustila u terorističku borbu, istodobno tvrdeći da su jedinstvo i suradnja ciparskih Grka nužni. Bez izuzetka i bez kolebanja, svaki Grk koji se suprotstavi EOKA-i, izda njezine ciljeve ili ne vjeruje u njezine velike ambicije, bit će izrešetan mecima ili, kao što se već događalo, spaljen, kidnapiran i mučen.

Turska zajednica nikada neće zaboraviti ono što joj je činjeno, kao ni terorističke napade kojima ju je izložila ta organizacija kako bi ostvarila svoje velike ambicije. Ciparski Turci su stoga potpuno svjesni značaja i stvarnog cilja ovih terorističkih akcija.

Ciparski Turci će s gnušanjem odgovoriti na te akcije, koje nisu dobar znak za budućnost Republike Cipar.

Makarios²⁹ mora osuditi te čine terorista koji su odabrali smrt i strah. To je nužno zbog toga što su oni sada zauzeli važne pozicije.

*Nacak*³⁰, br. 73, 7. oktobar 1960

Ciriškim i Londonskim sporazumom iz 1960. stvorena je Republika Cipar kao neovisna država za koju jamče Britanija, Grčka i Turska. Strategijski interesi Britanije bili su osigurani time što su na otoku ostale dvije vojne baze, dok su Grčka i Turska bile prisutne s 850 grčkih i 650 turskih vojnika. Ciparski Grci nisu imali jedinstven stav spram tih sporazuma, dok su ciparski Turci podržali ustav. Rauf Denktas je izrazio sumnju da ciparski Grci neće poštovati ustav i da će time ugroziti i pogaziti prava ciparskih Turaka. Grčka i turska zajednica su se uzajamno optuživale za gomilanje naoružanja i stvaranje paravojnih formacija: jednom prilikom, prije proglašenja neovisnosti, Britanci su presreli brod "Deniz" koji je prevozio oružje na otok. U prosincu 1963. godine teška rasprava o ustavnim pitanjima stvorila je atmosferu u kojoj su izbili nasilni sukobi Grka i Turaka. Nakon toga, u si-

ječnju 1964., povučena je crta razdvajanja, takozvana "zelena linija", koja otok i glavni grad Nikoziju dijeli na dva dijela.

Usporedi tekstove IV-10., IV-11. i IV-12. i pokušaj razumjeti tri različita koja su u njima iznesena. Uzmi u obzir i tekstove I-39 i IV-6.

IV-13. Ciljevi "hrvatskog proljeća" početkom 1970-ih, kako ih se sjeća pisac Vlado Gotovac

Kada netko nevin dospije u zatvor, taj nema što očekivati. On može samo čekati [...]

I ja sam sanjao san o hrvatskoj državnosti; taj san se mora ostvariti da bismo mogli krenuti dalje i početi dijeliti sudbinu cijelog ostalog svijeta. Za mene je država samo neizbježno zlo. To važi i za hrvatsku državu. Ali taj se san mora ostvariti, i to kao unutrašnje pitanje! Tek tada će minuti ta vjekovna želja [...] i tada ćemo početi sanjati jedan drugi san – san protiv države.

Gotovac, str. 129, 159

Potkraj šezdesetih godina na čelu Hrvatske bili su relativno mladi komunistički dužnosnici, Savka Dabčević-Kučar i Miko Tripalo. Oni su željeli veću samostalnost Hrvatske u okviru Jugoslavije i pokušavali su

²⁹ Makarios III. (1913.–1977), studirao na Cipru, u Ateni i Bostonu, potom se 1948. godine vratio na Cipar. Poslije smrti Makariosa II., s 37 godina postao je najmlađi ciparski arhiepiskop (1950). Britanci su ga prognali na Sejšele 1956.-1957. Izabran je za prvog predsjednika neovisne Republike Cipar (na izborima održanim 13. prosinca 1959.), a 1961. godine mlada Republika je, zahvaljujući njemu, pristupila Pokretu nesvrstanih. U državnom udaru 15. srpnja 1974. godine, koji je izvela grčka vojna hunta, Makarios III. je svrgnut s vlasti. Uspio je pobjeći u London. Nakon toga uslijedile su turske invazije 29. srpnja i 15. kolovoza, i otok je podijeljen. Makarios se vratio na Cipar u prosincu 1974., a umro je 3. kolovoza 1977. godine.

³⁰ *Nacak* (Sjekira) bio je tjednik koji je izlazio od 1959. do 1963. godine. Izdavao ga je Rauf Denktas, ambiciozni nacionalistički političar koji je karijeru započeo pedesetih godina, zalažući se za "tursku stvar" ciparskih Turaka. Denktas se suprotstavljao umjerenoj politici Fazila Kucuka, prvog potpredsjednika Republike Cipar. Izabran je 1960. godine za predsjednika Turske privredne komore. Za vrijeme sukoba dviju zajednica na Cipru, odlazio je u Tursku (1963.-1964. i 1967.). Predstavljao je turske Ciprane u pregovorima dviju zajednica koji su se od 1968. godine vodili pod pokroviteljstvom UN-a. Postao je vođa ciparskih Turaka, što je ostao i 2003. godine, kada je pridonio odbacivanju treće verzije Annanovog plana.

uvesti više demokratskih sloboda u okvirima postojećega komunističkog sustava. Taj pokret je popularno nazvan "hrvatsko proljeće", a katkad i MASPOK. Imao je mnogo pristalica, osobito među studentima. Okončan je početkom sedamdesetih, kada je Tito s vlasti uklonio Savku Dabčević-Kučar i Miku Tripala, a mnoge njihove pristalice, naročito intelektualce, poslao u zatvor. Jedan od osuđenika bio je i pisac Vlado Gotovac, koji je četiri godine proveo u zatvoru Stara Gradiška.

❓ Što je pisac htio reći tvrdnjom da je za njega "država samo neizbježno zlo"? Što misliš o paradoksu da je netko osuđen kao neprijatelj države zato što se borio za hrvatsku državu? Je li nacionalna država nužan korak ka potpunom nestajanju države?

IV-14. Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) (1986.)

Zastoj u razvoju društva, ekonomske teškoće, narasle društvene napetosti i otvoreni međunarodni sukobi, izazivaju duboku zabrinutost u našoj zemlji. Teška kriza je zahvatila ne samo politički i privredni sistem već i celokupni javni poredak zemlje. Svakodnevne su pojave: nerad i nedogovornost na poslu, korupcija i nepotizam, odsustvo pravne sigurnosti, birokratska samovolja, nepoštovanje zakona, rastuće nepoverenje među ljudima i sve bezobzirniji individualni i grupni egoizam. Raspadanje moralnih vrednosti i ugleda vodećih ustanova društva, nepoverenje u sposobnost onih koji donose odluke praćeni su apatijom i ogorčenjem naroda, otuđenjem

čoveka od svih nosilaca i simbola javnog poretka. Objektivno ispitivanje jugoslovenske stvarnosti dopušta mogućnost da se sadašnja kriza završi socijalnim potresima sa nesagledivim posledicama, ne isključujući ni tako katastrofalan ishod kao što je raspad jugoslovenske državne zajednice. Pred onim što se zbiva i što se može dogoditi niko nema pravo da zatvara oči.

[...] U tome duhu je rešenje nacionalnog pitanja formulisao i teorijski razvio Sperans (Kardelj³¹) u knjizi *Razvoj slovenskega narodnog vprašanja*, koja je uglavnom poslužila kao idejni obrazac razvoja Jugoslavije ka konfederaciji suverenih republika i pokrajina, što je najzad i ostvareno Ustavom iz 1974. godine.

Dve najrazvijenije republike³² koje su ovim Ustavom ostvarile svoje nacionalne programe nastupaju danas kao uporni branioci postojećeg sistema. Zahvaljujući političkom položaju svojih lidera u centrima političke moći, oni su i pre i posle prelomnih šezdesetih godina imale inicijativu u svim pitanjima političkog i privrednog sistema. Po svojoj meri i potrebama one su krojile društveno i ekonomsko uređenje Jugoslavije.

[...] S obzirom na postojeće oblike nacionalne diskriminacije, današnja Jugoslavija se ne može smatrati modernom i demokratskom državom.

[...] U toj svetlosti Jugoslavija se ne prikazuje kao zajednica ravnopravnih građana ili ravnopravnih naroda i narodnosti, nego kao zajednica osam ravnopravnih teritorija. Ipak, ni ova ravnopravnost ne važi za Srbiju zbog njenog posebnog pravno-političkog položaja, koji odražava težnje da se srpski narod drži pod stalnom kontrolom. Ideja vodilja takve politike bila je "slaba Srbija, jaka Jugoslavija", koja je napredovala u uticajno mišljenje: ako bi se Srbima kao najbrojnijoj naciji dozvolio brz ekonomski razvoj, to bi predstavljalo opasnost za ostale nacije. Otuda korišćenje svih mogućnosti da se njenom privrednom razvoju i političkoj konsolidaciji postave što veća

31 Edvard Kardelj (1910.-1979.) je bio slovenski učitelj koji je prišao komunističkom pokretu i postao jedan od najviših rukovodilaca komunističke Jugoslavije. On je bio glavni ideolog titoizma koji se zalagao za jačanje federalizma.

32 Slovenija i Hrvatska.

ograničenja. Jedno od takvih, veoma akutnih ograničenja jeste sadašnji nedefinisani i pun unutrašnjih konflikata ustavni položaj Srbije.

[...] Odnosi između Srbije i pokrajina³³ ne mogu se svesti jedino, a ni pretežno na formalno-pravna tumačenja dva ustava³⁴. Reč je prvenstveno o srpskom narodu i njegovoj državi. Nacija koja je posle duge i krvave borbe ponovo došla do svoje države, koja se sama izborila i za građansku demokratiju, i koja je u poslednja dva rata³⁵ izgubila 2,5 miliona sunarodnika, doživela je da joj jedna aparatski sastavljena partijska komisija utvrdi da posle četiri decenije u novoj Jugoslaviji jedino ona nema svoju državu. Gori istorijski poraz u miru ne da se zamisliti.

Izuzimajući period postojanja NDH, Srbi u Hrvatskoj nikada u prošlosti nisu bili toliko ugroženi koliko su sada. Rešenje njihovog nacionalnog položaja nameće se kao prvorazredno političko pitanje. Ukoliko se rešenja ne pronađu, posledice mogu biti višestruko štetne, ne samo po odnose u Hrvatskoj već i po čitavu Jugoslaviju.

[...] Bitnu težinu pitanja položaja srpskog naroda daje okolnost da izvan Srbije, a pogotovo izvan uže Srbije, živi veoma veliki broj Srba, veći od ukupnog broja pripadnika pojedinih drugih naroda. Prema popisu iz 1981. godine van teritorije SR Srbije živi 24 odsto, odnosno 1.958.000 Srba, što je znatno više nego što je u Jugoslaviji Slovenaca, Albanaca, Makedonaca, uzetih pojedinačno, a skoro isto koliko i Muslimana.

[...] Uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta srpskog naroda, neovisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio, njegovo je istorijsko i demokratsko pravo.

[...] Radi zadovoljenja legitimnih interesa Srbije, neizbežno se nameće revizija tog Ustava. Autonomne pokrajine bi morale postati pravi sastavni delovi Republike Srbije, tako što bi im se dao onaj stepen autonomije koji ne narušava integritet Republike i obezbeđuje ostvarivanje općih interesa šire zajednice.

Nerešeno pitanje državnosti Srbije nije jedini

nedostatak koji bi trebalo otkloniti ustavnim promenama. Jugoslavija je sa Ustavom iz 1974. godine postala veoma labava državna zajednica u kojoj se razmišlja i o drugim alternativama, a ne samo jugoslovenskoj, kao što pokazuju skorašnje izjave slovenačkih javnih poslenika i raniji stavovi makedonskih političara. Ovakva razmišljanja i temeljno izvršena dezintegracija navode na pomisao da Jugoslaviji preti opasnost od daljeg rastočivanja. Srpski narod ne može spokojno očekivati budućnost u takvoj neizvesnosti. Zbog toga se mora otvoriti mogućnost svim nacijama u Jugoslaviji da se izjasne o svojim težnjama i namerama.

[...] Bez ravnopravnog učešća srpskog naroda i Srbije u čitavom procesu donošenja i realizacije svih vitalnih odluka Jugoslavija ne može biti snažna; a sam njen opstanak kao demokratske i socijalističke zajednice došao bi u pitanje.

www.haverford.edu/relg/sells/reports/memorandumSANU.htm

Memorandum SANU doživio je kritike (osobito izvan Srbije) kao politička platforma srpskog nacionalizma, koja je smatrana programom što promiče ideju velikosrpske države, čime je poslužio kao ideologijski temelj za kasniju politiku Slobodana Miloševića i ratove u 1990-im godinama. Doživljava ga se kao program velikosrpske državotvorne ideje, kao zahtjev za reviziju međurepubličkih granica u kojem se uveličavaju problemi Srba u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, uspoređivanjem položaja Srba u Jugoslaviji osamdesetih godina sa stanjem za vrijeme fašističke okupacije i ustaške vlasti.

Autori Memoranduma tvrdili su da on nije nikakav program, naglašavajući da je to radna verzija dokumenta koja je "procurila" u javnost kako bi poslužila za napad na srbijansku intelektualnu elitu.

33 Kosovo i Vojvodina.

34 Ustavi Jugoslavije i Republike Srbije.

35 Broj srpskih žrtava u dva svjetska rata veoma je kontroverzan.

❓ Pokušaj odrediti zbog čega ovaj tekst tvrdi da je Tito nastojao ograničiti utjecaj Srbije u komunističkoj Jugoslaviji. Je li to činio zbog toga što je u međuratnom razdoblju velikosrpska politika izazivala napetosti? Je li negodovanje članova SANU bilo opravdano? Procijeni, na osnovi onoga što znaš, jesu li takvog mišljenja bili i predstavnici drugih jugoslavenskih republika?

IV-15. Stav jednog Slovenca o pitanju jezika u komunističkoj Jugoslaviji 1987.

Odnosi u Jugoslaviji bi bez sumnje bili idealni kad bi Slovenci znali srpskohrvatski, a možda čak i srpski i hrvatski kao posebne jezike, a po mogućnosti i makedonski; kad bi Srbi i Hrvati govorili slovenski i makedonski, i kad bi Makedonci, osim svojeg, znali i još neki jezik. Slovenci se trude da to ostvare u praksi. Na primjer, slovenska djeca u osnovnoj školi uče srpskohrvatski jezik kao obavezan predmet. Srbi i Hrvati, međutim, obično ne uče slovenski u osnovnoj školi. To znači da se mi nesvjesno jednostrano zalažemo za načelo [jezične ravnopravnosti]. Slovenski je jezik drugog reda u Jugoslaviji, to je činjenica koju potvrđuje i površno ispitivanje situacije, i o kojoj svjedoče tisuće anegdota. Srbi i Hrvati su svjesni toga da im znanje slovenskog nije baš nužno. Kontakti sa Slovencima im pokazuju da su ovi u većini slučajeva spremni razgovarati s njima na njihovu jeziku. Vjerujem da bi Hrvati i Srbi, kada biste im rekli da trebaju naučiti slovenski, sebi postavili sasvim logično pitanje: "Zašto da učim slovenski kada to vrijeme mogu iskoristiti za učenje jezika koji će mi služiti za nešto mnogo važnije, što mi je nužno u svakodnevnom životu, i o čemu ovisi moj boljitak i napredak?"

Mnogi Slovenci, osobito oni koji rade u saveznoj administraciji, doživljavaju znanje srpskohrvatskog kao svoju moralnu obvezu, sve u nadi da će vlastitim primjerom potaknuti i druge građane Jugoslavije da nauče slovenski. Mislim da je to pogrešan stav i da bi Slovenci, kao i drugi, trebali sebi napokon postaviti sljedeće pitanje: "Zašto

bih ja učio srpskohrvatski ako to vrijeme mogu iskoristiti da naučim neki važniji jezik? Zašto Slovenci, umjesto srpskohrvatskog, ne bi učili engleski, njemački ili ruski?"

Odgovor leži u strahu koji prati Slovence već tisućama godina. Zamislite Slovenca u inozemstvu u nekoj diplomatskoj delegaciji, ili u vojsci. Može se odjednom naći potpuno sam pred skupom predstavnika svoje zemlje koji govore samo srpskohrvatski. Jedini je mogući zaključak da se zatekao s predstavnicima *zemlje u kojoj se govori srpskohrvatski*, a ne s pojedinačnim predstavnicima srpske ili hrvatske nacije. Tako pitanje jezika postaje pitanje domoljublja, a u krajnjoj liniji čak i pitanje izdaje. [...]

A sada jedno od najvažnijih pitanja: kako se uopće može izravno obratiti državi ako ste obuzeti strahom? Svatko je imao takvo iskustvo. Stojeći pred zapovjednikom, pred nadređenim, pred strogim učiteljem – prije ili kasnije ćete početi mucati. Slovenci mucaju jugoslavenskim jezikom. Samo kod kuće, u svojoj obitelji i u domaćim institucijama, mogu govoriti tečno.

To pokazuje da je sporno načelo po kojem ljudi u multifunkcionalnim državama mogu biti jednaki samo ako znaju dva ili više jezika. Moguće je pridržavati ga se samo na jednostran način, a čak i taj jednostrani smisao tog načela nije lišen unutarnjih proturječja. Rekavši to, rekli smo i da Jugoslavija nije zemlja jednakih nacija i jezika i da, s obzirom na to kakva je u praksi, ona to i ne može postati.

Problem jezika [...] ne znači da slovensko nacionalno pitanje počinje pitanjem jezika.

Stokes, str. 283-284

❓ Što misliš o nezadovoljstvu Slovenaca zbog asimetričnih odnosa u saveznoj Jugoslaviji koja je, izvana gledano, bila zasnovana na ravnopravnosti? Je li bilo nekoga praktičnog rješenja za to pitanje?

IV-16. Svibanjska deklaracija Slovenskog demokratskog saveza (1989.)

Potpisnici ove deklaracije izjavljuju sljedeće:

1. Želimo živjeti u suverenoj državi slovenske nacije.
2. Kao suverena država želimo sami određivati u kakvim ćemo odnosima biti s južnoslavenskim i drugim nacijama u reformiranoj Europi.

S obzirom na povijesne aspiracije Slovenske nacije na političku neovisnost, slovenska država bit će zasnovana na:

- poštovanju ljudskih prava i sloboda;
- demokraciji koja podrazumijeva i politički pluralizam;
- društvenom poretku koji će jamčiti materijalno i duhovno blagostanje u skladu sa zbiljskim uvjetima i ljudskim potencijalima građana Slovenije.

Repe, str. 198

Prva opozicijska stranka, Slovenska demokratska zveza (Slovenski demokratski savez), objavila je 8. svibnja 1989. godine Svibanjsku deklaraciju. Ujedinjen s drugim opozicijskim strankama u "Demos", Savez je pobijedio na izborima 1990. Svibanjsku deklaraciju potpisao je velik broj drugih opozicijskih stranaka i skupina.

Usporedi Svibanjsku deklaraciju s tekstem IV-14.

IV-17. Nogomet i nacionalizam – sjećanje jednoga hrvatskog navijača o putovanju na utakmicu Partizan – Dinamo (1989.)

Priča se da su nam pripremili tople sendviče u Beogradu. Nisu se trebali truditi. Atmosfera je sve toplija, kako je nestajao viski i ko-

njak tako je raslo i raspoloženje. Vagon je bio izložen akustičkom teroru: "Iz Zagreba grupa cijela, i krv nam je plavo-bijela!", a nisu izostale ni nacionalno obojene pjesme, ipak se putuje u Beograd, a u ovo uzavrelo vrijeme prisustvo dva prilično tolerantna milicajca nije razlog da se ne otpjeva song, donedavno još nezamisliv za javnu upotrebu: "Oj Dinamo poginut ću za te, kao Stjepan Radić za Hrvate!". U zraku se osjeća nacionalni naboj sve se vrti oko Dinama, Zagreba, Hrvatske, pa kad upitate dvadesetdvo godišnjeg studenta ekonomije iz dobro situirane obitelji zašto putuje u Beograd kad je to danas opasno, i kad im je rečeno da ostanu kod kuće, budući ekonomist će reći: "Putujemo jer volimo jedini pravi zagrebački klub, jer nam to pričinja zadovoljstvo, a uz to – uživamo tući Cigane". Ako ih pitate da li im je to jedini sadržaj koji ih čini zadovoljnim, Bruno će se nasmijati i reći da ne zna broja zanemarenih djevojaka zbog Dinama. (...)

Blizu smo stadiona, čuje se huk tribina, preko vrhova Partizanovog kolosa bliješti dominantna kupola svetosavskog hrama. I Jug je već pun grobara, undertakera i kako se sve ne zovu, nakrcan transparentima, u emocionalnom bunilu. Za goste iz Zagreba očišćen je jedan separe bez mogućnosti dodira. A Partizanov jug grmi: "Partizan, Partizan, to je pravi tim, Slobodan Milošević ponosi se s njim!". Ali, uvrede ne lete u količinama na koje smo navikli posljednjih godina.

www.badblueboys.hr

Identitet se često izražava kroz potporu nekom sportskom klubu. U društvima u kojima nije dopušteno javno iskazivanje nacionalnih osjećaja, kakvo je bilo i komunistička Jugoslavija, navijanje za neki nogometni klub bilo je način da se izrazi vlastiti nacionalni identitet. Od četiriju najvećih nogometnih klubova u Jugoslaviji, dva su bila iz Hrvatske, a dva iz Srbije. Bad Blue Boys su navijači zagrebačkog Dinama, "torcida" navijači

splitskog Hajduka, "delije" navijači beogradske Crvene zvezde, a "grobari" beogradskog Partizana. Kako je raspad Jugoslavije bivao sve izvjesniji, tako su tučnjave nogometnih navijača postajale sve žešće, što je kulminiralo na utakmici Dinamo – Crvena zvezda u Zagrebu 1990.

? Što misliš, zašto je nogomet postao tako značajan za izražavanje nacionalnog identiteta? Zašto navijači spominju Stjepana Radića i Slobodana Miloševića? Opiši nacionalne sukobe na nedavnim nogometnim natjecanjima. Što misliš, može li potpora nogometnom klubu biti izraz i nekoga drugog, a ne samo nacionalnog identiteta, recimo nekoga lokalnog identiteta koji je, kao i nacionalni, nepomirljiv s drugim lokalnim identitetom? Možeš li naći neke primjere za to u svojoj zemlji?

IV-18. Spisateljica Dubravka Ugrešić osuđuje podjele i ratove devedesetih

Jesam li se ikada zapitala koliko sam proizvod dugogodišnjeg finog ručnog rada sistema u kojem sam živjela, a koliko vlastiti? I nisam li u ovom trenutku NITKO, samo brojka bez identiteta, nisam li anonimno ljudsko meso u rukama gospodara rata? Jer oni, gospodari rata u moje ime, ne pitajući me, odlučuju u kojoj ću zemlji živjeti, kojim ću jezikom pisati, kojoj ću kulturi pripadati, odlučuju hoće li pokloniti ili oduzeti život mojim bližnjima, mojim prijateljima, hoće li srušiti moje gradove, odlučuju o nazivu moje ulice, brišu moju prošlost, određuju moju sadašnjost [...].

Ugrešić, str. 121

Dubravka Ugrešić, rođena 1949., poznata autorica romanā, napustila je Hrvatsku 1993. godine zbog neslaganja s odnosom prema ratu i nacionalnom jedinstvu koje je prevladavalo u javnosti.

Koje osjećaje izražava spisateljica? Kako su političke promjene utjecale na život običnih ljudi? Razmišljaju li političari o tome kako će njihove odluke utjecati na živote ljudi? Može li se u tom kontekstu politička propaganda promatrati kao način da političari uvjere obične ljude u ispravnost svoje politike?

IV-19. Odnos hrvatskog i srpskog jezika – mišljenje hrvatskog jezikoslovca Stjepana Babića (2003.)

Kad sada uzmemo u promatranje hrvatski i srpski književni jezik, tada je lako utvrditi da među njima postoje razlike. To nitko ne niječe, niti može zanijekati, samo se mnogi ne slažu o značajkama tih razlika. Mogli bismo o njima poprilično teoretizirati, no za ovu je priliku bolje da budemo sasvim konkretni. Uzmimo jedan očit primjer. Ako pomičemo birač na radiju, čujemo različite jezike i znamo koji je koji ako ga poznajemo. Tako razlikujemo talijanski, francuski, španjolski, ruski... Jednako tako razlikujemo kad govori na hrvatskome, a kad na srpskome. Kad na postaji A čujemo ovakav početak: (...) "Danas je 30. kolovoza. Meteorolozi najavljuju lijepo i vedro vrijeme", znamo da je to hrvatski, a kad na postaji B čujemo: "(...) Danas je 30. avgust. Meteorolozi najavljuju lepo i vedro vreme", znamo da je to srpski.

www.fokus-tjednik.hr

Tijekom 19. stoljeća “nacionalni” književni jezici nastali su od dijalekata koji se koriste na različitim područjima. U Hrvatskoj su lingvisti 19. stoljeća od triju glavnih dijalekata – štokavskog, kajkavskog i čakavskog – izabrali štokavski za osnovu zajedničkoga književnog jezika. Taj dijalekt je najbliži srpskom jeziku, i zapravo je osnova i srpskog književnog jezika. Za vrijeme komunističke Jugoslavije (1945.-1991.) jezik kojim su govorili Srbi i Hrvati nazivan je srpskohrvatski (odnosno hrvatskosrpski) i često su se mogle čuti tvrdnje da Srbi i Hrvati zapravo dijele isti jezik za koji se koriste samo različita pisma. Tijekom raspada Jugoslavije i formiranja novih nacionalnih država, prevladalo je shvaćanje da su hrvatski i srpski dva potpuno različita jezika, a bilo je i onih koji su i bosanski identificirali kao zaseban jezik.

Što lingvist Babić misli o jezičnom sporu Srba i Hrvata? Pažljivo pogledaj dva citata koja on navodi. Što misliš o razlikama između tih dviju rečenica? Potvrđuju li one tvrdnju da su hrvatski i srpski dva različita jezika?

IV-20. Reakcija na prikazivanje srpskog filma s hrvatskim titlovima (1999.)

“Vežite se, polećemo”, kaže lik s filmskog platna, a ispod piše: “Vežite se, polijećemo”. Baš tako. Onda se na platnu pojavi latinični natpis “Beograd, jesen 1991”, a ispod njega nam latinični titl objašnjava: “Beograd, jesen 1991.” ... U kinu ludilo. Smijeh, suze radosnice i oduševljeno pljeskanje po koljenima, a još nije prošla ni prva minuta filma. Nema zбора, ovo je valjda najluđe filmsko ostvarenje u povijesti filma, usporedivo možda tek s ostvarenjima filmova iz američke nijeme komedije. Naravno, ovo su “Rane i titlovi”, prvi srpski film u službenoj i suverenoj hrvatskoj filmskoj distribuciji..., a sve ostalo već je legenda.

Jurak

Što na osnovi ovoga možeš zaključiti o srpsko-hrvatskom jezičnom sporu? Zašto je to važno za nacionalni identitet? Je li pitanje jezika isključivo stvar lingvista, ili se time mogu baviti i oni koji nisu stručnjaci? Zašto u sporovima o razlikama i sličnostima hrvatskoga i srpskoga jezika dolazi do smiješnih situacija?

IV-21. Podijeljeni identitet jedne žene u Hrvatskoj

Ne volim gubitnike. Autsajdere. Ljude koji se moraju smiješiti. I biti pristojni. Ja ne volim ni Srbe u Hrvatskoj. Oni kada kažu: “Babić”, uvijek dodaju: “Iz Korčule”, A nisu iz Korčule. Nego iz Dalmatinske Zagore. Iz vukojebine u kojoj je Babić nešto drugo. OK. I tamo ima Babića Hrvata. Ali Babić Hrvat nikad ne objašnjava. I ne dodaje “iz Korčule”. (...)

A opet, neki ljudi su Srbi i osjećaju se kao Srbi. Misle da je to normalno, biti Srbin. Ono. Mama Srpkinja, djed leži na srpskom groblju u Benkovcu i nešto mu piše ćirilicom na kamenu, u visokoj travi, imaju svoje slave, popovi su im dlakavi i smiju se ženiti... A kad se mali Srbin rodi daju mu ime Alimpije ili Sava ili Tanasije. I taj mali Srbin i Srpkinjica Leposava znaju od malena da su to. Sve im je jasno. Oni mogu ponekad reći da su sa “Korčule” ali znaju da nisu. Kužite? Ali ja. Moj slučaj. To je frka. Ja n i s a m Srpkinja. A moram dodati “Korčulu”. Ja n i s a m Srpkinja! Ja bih sada, ovaj čas, najrađe ustala i zauralala u mrak: “Nisam Srpkinjaaaaa!”

Rudan, str. 14-15

Ovo je odlomak iz romana Uho, grlo, nož Vedrane Rudan (rođene 1949. godine), spisateljice, novinarkе i agentice za trgovinu nekretninama. Glavna je junakinja romana Tonka Babić, čija je majka Hrvatica, a otac Srbin.

Opiši kakve probleme s identitetom ima Tonka Babić. Kakvi su njezini nacionalni osjećaji? Kako objašnjavaš njezinu ideju da “Babić Hrvat” ne mora davati nikakva dalja objašnjenja o svojem podrijetlu, dok “Babić Srbin” to mora činiti? Jesi li čula/čuo za slične situacije podijeljenog nacionalnog identiteta u svojoj zemlji?

IVc. Prevladavanje nacionalizma?

IV-22. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (1995.)

Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija (“strane”),

Priznajući potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji,

Želeći pridonijeti tome cilju i promicati trajni mir i stabilnost,

Potvrđujući svoje prihvaćanje Dogovorenih temeljnih načela od 8. rujna 1995., Daljnjih dogovorenih temeljnih načela od 26. rujna 1995. i Sporazuma o prekidu vatre od 14. rujna i 5. listopada 1995.,

Primajući na znanje Sporazum od 29. kolovoza 1995. godine, kojim je delegacija Savezne Republike Jugoslavije ovlaštena potpisati u ime Republike Srpske dijelove mirovnoga plana koji se odnose na nju, uz obvezu stroge i dosljedne provedbe postignutoga sporazuma,

Sporazumjele su se kako slijedi:

Članak I.

Strane će regulirati svoje odnose u skladu s načelima koja su izložena u Povelji Ujedinjenih naroda, kao i s Helsinškim završnim dokumentom i drugim dokumentima Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi.

Strane će posebice potpuno poštovati međusobnu suverenu jednakost, rješavati sporove mirnim putem, te se suzdržati od svake akcije prijetnjom ili uporabom sile ili na drugi način, protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge države.

Članak II.

Strane pozdravljaju i podupiru postignute dogovore o vojnim aspektima mirovnoga rješenja i aspektima regionalne stabilizacije, kako je izloženo u Sporazumima, u Aneksu 1-A i Aneksu 1-B. Strane će u cijelosti poštovati i promicati ispunjenje obveza preuzetih sukladno Aneksu 1-A, te će se u cijelosti držati svojih obveza kako je izloženo u Aneksu 1-B.

Članak III.

Strane pozdravljaju i podupiru postignute dogovore o razgraničenju između dvaju entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, kako je izloženo u Sporazumu iz Aneksa 2. Strane će u cijelosti poštovati i promicati ispunjenje obveza preuzetih sukladno tom sporazumu.

Članak IV.

Strane pozdravljaju i podupiru program izbora za Bosnu i Hercegovinu, koji je izložen u Aneksu 3. Strane će u cijelosti poštovati i promicati ispunjenje toga programa.

Članak V.

Strane pozdravljaju i podupiru postignute dogovore o Ustavu Bosne i Hercegovine, što je izloženo u Aneksu 4. Strane će u cijelosti poštovati i promicati ispunjenje obveza preuzetih u skladu s njim.

Članak VI.

Strane pozdravljaju i podupiru postignute dogovore o uspostavi Arbitražnoga suda, Povjerenstva za ljudska prava, Povjerenstva za izbjeglice i prognanike, Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, kao i javnih poduzeća Bosne i Hercegovine, što je izloženo u Aneksima 5-9. Strane će u cijelosti

losti poštovati i promicati ispunjenje obveza preuzetih na temelju njih.

Članak VII.

Priznajući da su poštovanje ljudskih prava i zaštita izbjeglica i prognanika od vitalne važnosti za postizanje trajnoga mira, strane su suglasne s odredbama o ljudskim pravima izloženim u Poglavlju jedan Sporazuma koji sadrži Aneks 6, kao i s odredbama o izbjeglicama i prognanicima izloženim u Poglavlju jedan Sporazuma koji sadrži Aneks 7, i u cijelosti će ih se držati.

Članak VIII.

Strane pozdravljaju i podupiru postignute dogovore o provedbi ovoga mirovnog rješenja, uključujući posebice one koji se odnose na provedbu građanskih (nevojnih) aspekata, izloženih u Sporazumu koji sadrži Aneks 10, te na međunarodne policijske snage, kako je izloženo u Sporazumu koji sadrži Aneks 11. Strane će u cijelosti poštovati i promicati ispunjenje obveza preuzetih na temelju njih.

Članak IX.

Strane će u potpunosti surađivati sa svim entitetima koji su uključeni u provedbu ovoga mirovnog rješenja, kako je izloženo u aneksima ovoga Sporazuma, ili koje je ovlastilo Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda, sukladno obvezi svih strana da surađuju u istrazi i gonjenju ratnih zločina i drugih kršenja međunarodnoga humanitarnog prava.

Članak X.

Savezna Republika Jugoslavija i Republika Bosna i Hercegovina priznaju jedna drugu kao suverene neovisne države unutar njihovih međunarodnih granica. Daljnji aspekti njihova uzajamnog priznanja bit će predmetom naknadnih razgovora.

Članak XI.

Ovaj Sporazum stupa na snagu s njegovim potpisivanjem.

Sklopljeno u Parizu, dana 14. prosinca 1995. na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku, s time da je svaki tekst jednako vjerodostojan.

<http://www.oscebih.org/overview/gfap/cro/home.asp>

O mirovnom sporazumu kojim će se okončati rat u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. pregovaralo se u Daytonu, ali sam je sporazum potpisan u Parizu, gdje su bili i predstavnici specijalnog pregovarača Europske unije, kao i predstavnici Francuske, Njemačke, Rusije, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Većina konkretnih odredaba sporazuma detaljno je izložena u 12 aneksa.

IV-23. Ugovor Mađarske i Rumunjske o razumijevanju, suradnji i dobrosusjedskim odnosima (1996.)

Članak 1.

Republike Mađarska i Rumunjska (nadalje Ugovorne strane) zasnivat će svoje odnose na povjerenju, suradnji i uzajamnom poštovanju.

[...]

Članak 3.

(1) Ugovorne strane potvrđuju da će se u svojim budućim odnosima uzdržavati od upotrebe, i prijetnje upotrebom sile kojom bi ugrozile teritorijalnu cjelovitost ili političku neovisnost druge Ugovorne strane, kao i od svakog postupka koji nije u skladu s ciljevima Ujedinjenih naroda i Završnim aktom iz Helsinkija. Također će se uzdržavati od podržavanja takvih postupaka i neće dopustiti trećoj strani da se služi njihovim teritorijem za provođenje sličnih akcija protiv druge Ugovorne strane.

(2) Ugovorne strane će svaki spor koji se među njima javi razriješiti međusobno i isključivo mirnim sredstvima.

Članak 4.

Ugovorne strane potvrđuju da će u skladu s načelima i normama međunarodnog prava i načelima Završnog akta iz Helsinkija poštovati nepovredivost zajedničke granice i teritorijalni integritet druge Ugovorne strane. One dalje potvrđuju da nemaju nikakvih

teritorijalnih pretenzija jedna prema drugoj i da u budućnosti neće imati takvih pretenzija.

Članak 5.

Ugovorne strane će, imajući u vidu ispunjavanje ciljeva ovoga Ugovora, stvoriti odgovarajući okvir za suradnju na svim poljima od zajedničkog interesa. [...]

Članak 7.

Ugovorne strane će proširiti svoje odnose i suradnju u međunarodnim organizacijama, uključujući i regionalne i subregionalne organizacije. One će podržavati napore druge strane usmjerene na integraciju u Europsku uniju, NATO i Zapadnoeuropsku uniju.

[...]

Članak 14.

Ugovorne strane će promicati klimu tolerancije i razumijevanja među svojim građanima različitog etničkog i vjerskog podrijetla, to jest pripadnika različitih kultura i jezika. One osuđuju ksenofobiju i svaki oblik iskazivanja rasne, etničke ili vjerske mržnje, kao i diskriminaciju i predrasude, i upotrijebit će djelotvorne mjere kako bi tome stale na put.

Članak 15.

(1) a) U određivanju prava i dužnosti pripadnika nacionalnih manjina koje žive na njihovim teritorijima, Ugovorne strane će primijeniti Okvirnu konvenciju Vijeća Europe o zaštiti nacionalnih manjina, u slučaju da su odredbe te Konvencije povoljnije za manjine u usporedbi s odredbama domaćih zakona.

b) Ne zadirući u sadržaj prethodnog stavka, Ugovorne strane će radi zaštite i razvoja etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta mađarske manjine u Rumunjskoj, i rumunjske manjine u Mađarskoj, odredbe koje definiraju prava pripadnika tih manjina u dokumentima Ujedinjenih naroda, Europske organizacije za sigurnost i suradnju i Vijeća Europe, nabrojanih u aneksu ovoga Sporazuma, provoditi kao pravno obvezujuće.

[...]

Članak 19

(1) Ugovorne strane će podržavati i pospješivati izravan kontakt svojih građana.

(2) Ugovorne strane će proširiti svoje konzularne odnose i pojednostaviti procedure prelaska preko granice i carinske kontrole, otvorit će nove granične prelaze i proširiti već postojeće u najvećoj mogućoj mjeri kako bi se olakšao protok ljudi i robe. U tu svrhu bit će zaključeni odgovarajući sporazumi.

www.htmh.hu/dokumentumok/asz-ro-e.htm

Navedi glavne odredbe ovoga sporazuma o pitanjima sigurnosti i "visoke politike". Tiču li se te odredbe života običnih ljudi? Što misliš o ovim potonjim odredbama? Jesu li one opravdane?

IV-24. Ohridski Okvirni sporazum kojim je okončan oružani sukob u Makedoniji (2001.)

Okvirni sporazum

13. 8. 2001.

Sljedeće točke čine dogovoreni okvir kojim će se osigurati budućnost demokracije Makedonije i omogućiti razvoj bliskijih i bolje integriranih odnosa između Republike Makedonije i euro-atlantske zajednice. Ovaj će okvir poticati miran i skladan razvitak građanskog društva, uvažavajući etnički identitet i interese svih makedonskih građana.

Osnovna načela

1.1. Potpuno se i bezuvjetno odbacuje upotreba nasilja u postizanju političkih ciljeva. Samo mirna politička rješenja mogu osigurati stabilnu i demokratsku budućnost za Makedoniju.

1.2. Suverenost i teritorijalni integritet Makedonije, te jedinstven karakter države jesu nepovredivi i moraju se očuvati. Nema teritorijalnih rješenja etničkih pitanja.

1.3. Multietnički karakter makedonskog

društva mora se očuvati i naći izraz u javnom životu.

1.4. Moderna demokratska država mora u svojem prirodnom tijeku razvitka osigurati da njezin Ustav u potpunosti odgovara potrebama njezinih državljana i da bude u skladu s najvišim međunarodnim standardima, koji se i sami i dalje razvijaju.

1.5. Razvoj lokalne samouprave bitan je za poticanje sudjelovanja građana u demokratskom životu, te za promicanje poštovanja identiteta zajednica.

http://faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf

Okvirni je sporazum, uz međunarodno posredovanje, okončao oružani sukob u Makedoniji. Sporazum, koji su potpisali Predsjednik Makedonije i vođe svih glavnih političkih stranaka, predviđa uvođenje niza ustavnih amandmana i konkretne zakonodavne promjene kako bi se osigurala prava Albanaca i ostalih manjina. Zahvaljujući Okvirnom sporazumu zemlja je napredovala prema građanskoj državi, čime je istaknut njezin multietnički i multikulturni karakter.

IV-25. Procjena na osnovi vlastitog iskustva o odnosima Rumunja i Mađara na područjima s mješovitim stanovništvom (2001.)

	Postoji konflikt	Postoji suradnja	Pitanje smatra nevažnim ili ne daje nikakav odgovor
etnički Rumunji (ukupno)	3%	20%	77%
etnički Rumunji u Transilvaniji	5%	46%	49%
etnički Mađari	6%	70%	24%

www.intercultural.ro/cart/interculturalitate_detaliu_capitol2-1.html#mirceakivu

Kakvi se zaključci mogu izvesti iz podataka do kojih se došlo u ovom istraživanju javnog mnijenja? Što misliš o činjenici da ljudi koji žive u etnički mješovitim dijelovima Transilvanije u većem postotku nego stanovnici drugih područja ocjenjuju da su odnosi Rumunja i Mađara dobri?

IV-26. Sport kao način prevladavanja nacionalizma. Ciparski Grci navijaju za lokalnu momčad ciparskih Turaka (2003.)

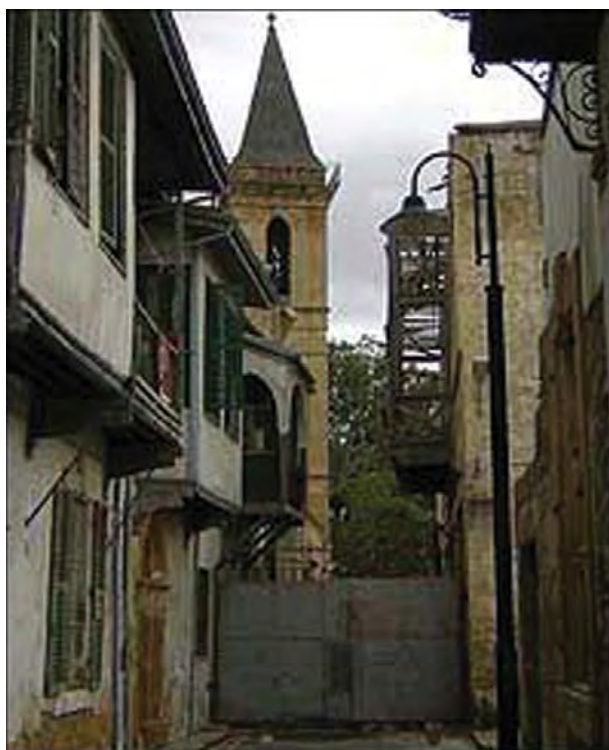
Još nešto treba reći o Afaniji.³⁶ U tom mjestu postoji nogometni klub koji se natječe u Prvoj ligi Sjever, i trenutno se nalazi nisko na ljesvici, tako da mu prijete opasnost da sljedeće godine završi u Drugoj ligi. Za nekoliko se dana igra važna utakmica, na kojoj će pasti odluka ostaje li klub u Prvoj ligi. Grci Ciprani iz Afanije, koji su izbjeglice već 29 godina, odlučili su krenuti u velikim skupinama i zajedno sa sadašnjim stanovnicima Afanije navijati u toj važnoj utakmici. Oni su čak objavili oglas u ciparskim grčkim novinama pozivajući sve ciparske Grke, bivše stanovnike Afanije, da im se pridruže...

Report, 46, str. 27

O kakvoj je vrsti solidarnosti ovdje riječ? Usporedi ovaj tekst s IV-16. Što zapažaš?

Sl. 30. Crta razdvajanja ("zelena linija") u Nikoziji (2003.)

IV-27. Dva mišljenja o brisanju "zelene linije" koja dijeli grčki od turskog dijela Cipra (23. travnja 2003.)

A. Mišljenje Nicosia Anastasioua – objavljeno na internetu

Poslije jučerašnjeg dana više ništa neće biti isto. Više od dvije tisuće ciparskih Turaka i više od tisuću ciparskih Grka prešlo je s jedne na drugu stranu, a mnogi su političari samo promatrali, nesposobni da u svojim uskim "univerzumima" shvate veličinu tog događaja. Prvi put od 1974. godine, isti oni koji su postavili barikade sada ih uklanjaju. Grci i Turci su prelazili s jedne na drugu stranu i išli kuda su željeli, posjećivali su gradove i sela, pronalazili svoje stare i drage davno izgubljene prijatelje, a da ih pritom policija nije pratila i ispitivala. Svuda su dočekivani s radošću, dobrodošlicom, osmjesima i suzama radosnicama. Da, svuda! Građani su zaista ispred političara. Ovo, naravno, nije trajno političko rješenje koje nam je potrebno, ali ipak jest moćan katalizator za rješenje.

Report, 46, str. 25

B. Turski učitelj iz Famaguste opisuje posjet obitelji ciparskih Grka (2003.)

Danas nam je došlo nekoliko gostiju "s one strane". Oni, izgleda, kao i mnogi (ciparski) Turci i Grci, žele iskoristiti priliku i posjetiti mjesta gdje su rođeni i mjesta gdje su proveli dio života. Željeli su osjetiti radost života na cjelovitom otoku i podijeliti osjećaje koji još žive u njihovim srcima. Nisu došli pred našu kuću, ali su automobil zaustavili na samom uglu, raspitujući se naizgled za ulicu kojoj je već odavno promijenjen naziv. Žitelji ovog kraja su odmah prepoznali staro ime. Mozartova ulica. Supruga i ja smo se slučajno našli na kapiji. [...] Gospođa Eleni, čije smo ime tek naknadno saznali, rekla je: "Moja je baka živjela u kućici koja je bila ovdje. Željela sam samo doći i vidjeti tu kućicu.

36 Afanija je selo koje su ciparski Grci napustili 1974. godine; danas u njemu žive isključivo Turci.

Još je se uvijek živo sjećam. Baka me je do-
vodila ovamo, gdje sam se igrala ispod dr-
veća. Ovdje su bile dvije palme" [...] Vrijeme
je neumoljivo, i kako se nitko nije brinuo o
kućici, ona je potpuno propala. Ali palma je
još uvijek tu. [...]

Pozvali smo ih da uđu. [...] Kao Cipranima,
nije nam trebalo mnogo da se upoznamo.

A onda je Eleni počela svoju priču. [...] "Sluša-
la sam vijesti na radiju. Uklonit će barikade.
Poželjela sam doći i vidjeti bakinu kućicu.
Ostala mi je u tako lijepom sjećanju. Traži-
la sam od liječnika bolovanje da bih mogla
doći i posjetiti bakinu kuću" [...]

A on [Nikolas] objasnio nam je: "Gledao sam
kako ste demonstrirali. Još uvijek mi u uši-
ma odzvanja ono što su ljudi tada uzvikivali:
'Irimi', 'Mir za sve Ciprane', 'Cipar je dom i Tu-
raka i Grka.'" Nastavio je: "Više se nisam mo-

gao suzdržati i zaplakao sam. Plakao sam za
sve nas. Plakao sam i proklinjao one koji su
Ciprane razdvojili jedne od drugih. Nismo to
zaslužili".

Njegove posljednje riječi zauvijek će u mo-
jem srcu plamtjeti kao vatra.

Report, 46, str. 25

 Koji se stav običnih ljudi o politici i
političarima izražava u ovom tekstu?
Komentirajte Nikolasovu tvrdnju: "Nismo
ovo zaslužili." Mogu li obični ljudi imati
neku ulogu u prevladavanju nacionaliz-
ma? Kako?

Znaš li još neku podijeljenu državu ili po-
dijeljeni grad u Europi dvadesetog stolje-
ća?

Zaključno pitanje

Ako je obrazovanje u prošlosti jačalo nacionalizam, možeš li zamisliti kako bi se u bu-
dućnosti moglo smanjiti međunacionalne napetosti?

Bibliografija

- ACIME = Arhiva concursului ISTORIA MEA – EUSTORY [Arhiv natjecanja u historijskom istraživanju MOJA POVIJEST - EUSTORY].
- Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832*, Sarajevo 1996.
- *Atatürk'un Soylev ve Demecleri* [Sabrani govori Atatürka], Istanbul 1945-1952.
- Jim Bennett, Robert Brain, Simon Schaffer, Heinz Otto Sibum, Richard Staley, *1900: The New Age. A Guide to the Exhibition* [Novo doba. Izložbeni katalog], Cambridge 1994.
- Dimitrie Bolintineanu, *Opere alese* [Izabrana djela], București 1961.
- Hristo Botev, *Complete Works* [Sabrana djela], Sofija 1986.
- Mahmud Esad Bozkurt, *Atatürk İhtilali* [Atatürkova revolucija], Istanbul 1967.
- Razi Brahimi, *Kënga Popullore e Rilindjes Kombëtare* [Narodne pjesme nacionalnog buđenja], Shtëpia Botuese "Naim Frasheri", Tiranë 1979.
- H. N. Brailsford, *Macedonia. Its Races and their Future* [Makedonija. Njene rase i njihova budućnost], New York 1971.
- [C. I. Brătianu], *Missiunea Căilor Ferate Române. Studii politice, economice, sociale și tehnice*, Paris 1870.
- *Cemal Paşa Hatıralar* [Memoari Kemal paše], Istanbul 1959.
- Ion Codru-Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București [1956].
- Rodoljub Čolaković, *AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942-1943)*, Beograd 1974.
- *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă* (ur. Mona-Lisa Puchianu, Corneliu Lungu, Gheorghe Iancu, Ioan Muraru), București 1993.
- *Хрестоматия по история на България. Българско Възраждане. Втората и третата четвърт на 19 век* [Hrestomatija bugarske povijesti. Bugarski preporod, druga i treća četvrtina 19. stoljeća], Sofija 1996.
- *Crnogorski zakonici. Pravni izvori i politički akti od značaja za istoriju državnosti Crne Gore* (ur. dr. Branko Pavićević, dr Radoslav Raspopović), Podgorica 1998.
- Dinko Davidov, *Stematografija. Izobraženije oružij iliričkih. Izrezal u bakru Hristofor Žefarović i Toma Mesmer*, Novi Sad 1972.
- *Държавен вестник* [Državne novine].
- K. Th. Dimaras, *Ο Κοραΐς και η εποχή του* [Korais i njegovo vrijeme], Atena 1953.
- Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti. Knjiga III. Srbija u Jugoslaviji*, Novi Sad 2001.
- *Документи за българската история* [Dokumenti o bugarskoj povijesti], Sofija 1931, sv. 1.
- Edith M. Durham, *Albania and the Albanians, Selected articles and letters, 1903-1944* [Albanija i Albanci, odabrani tekstovi i pisma 1903-1944], Centre for Albanian Studies, London 2001.
- Sir Henry Eliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences* [Neke revolucije i druga diplomatska iskustva], London 1922.
- Bernd J. Fischer, *Albanian Nationalism in the Twentieth Century* [Albanski nacionalizam u dvadesetom stoljeću], u Peter F. Sugar (ur.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century* [Istočnoeuropski nacionalizam u dvadesetom stoljeću], Washington 1995.

- Dionyssis Fotopoulos, *Athenian Fashions at the turn of the 19th century* [Moda u Ateni krajem 19. stoljeća], Atena 1999.
- Ziya Gökalp, *Turkculugun Esaslari* [Principi turkizma], Ankara [1923].
- Vlado Gotovac, *Zvezdana kuga*, Zagreb 1995.
- Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959* [General Grivas Digenis, Sjećanja na borbu ΕΟΚΑ 1955-1959], Atena 1961.
- Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, sv. I-II, Zagreb 1990.
- Ferid Hudhri, *Albania and Albanians in world art* [Albanija i Albanci u svjetskoj umjetnosti], prev. Zef Simoni i Pavli Qesku, Atena 1990.
- *Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις* [Teme moderne i suvremene povijesti, obrađene na osnovi primarnih izvora], Atena 2003.
- IEE [Povijest grčkog naroda], sv. 12.
- D. Ionescu, *Albina. Revistă populară*, I, no. 35, 31. 5. 1898.
- George Ionescu-Gion, *Studiul istoriei naționale în școalele noastre* [Proučavanje nacionalne povijesti u našim školama], București 1889.
- *Ιστορία της Κύπρου Μεσαιωνική-Νεότερη (1192-1974)* [Srednjovjekovna i moderna povijest Cipra], Ministry of Education and Culture, Nicosia 2001.
- Konstantin Jirecek, *Български дневник* [Bugarski dnevnik], sv. 1 (1879-1881), Sofija 1995.
- Miodrag Jovičić (ur.), *Ustavi Kneževine i Kraljevine Srbije*, Beograd 1988.
- Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi*, Sarajevo 1953.
- Dragan Jurak, kolumna Film & Video u "Feral Tribune", br. 707, 5. 4. 1999.
- E. Kapsomenos, *Διονύσιος Σολωμός. Ανθολόγιο Θεμάτων της Σολωμικής Ποίησης* [Dionisios Solomos. Antologija tema u Solomonovoj poeziji], Atena 1998; engleski prijevod: prof. Nina Gatzoulis, *A Portrait of Dionysios Solomos and Two of His Poems*, <http://www.helleniccomserve.com/solomos.html>.
- Vuk Stefanović Karadžić, *Prepiska IV* (1829-1832), Beograd 1988.
- Любен Каравелов. *Събрание съчинения* [Sabrana djela], sv. 7, Sofija 1985.
- Dimitrios Katartzis, "Συμβολή στους ώεος πως να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απτά βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα, και ποια 'ναι η καθ' αθτό τους σποθδή" [Savjet mladim ljudima kako da izvuku korist iz francuskih i turskih knjiga, a da se sačuvaju od njihovog štetnog utjecaja, i o tome što bi trebalo biti glavni predmet njihovih studija], *Τα ευρισκόμενα*, (ur. C. Th. Dimaras), Atena 1970.
- *Καθημερινή – Επτά ημέρες* [Kathimerini – Epta lmeres], 30/12/01, Αφ. Αποχαιρετώντας τη δραχμή [Posebno izdanje: zbogom drahmi], str. 4.
- Paschalis M. Kitromilides, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18^ο αιώνα* [Iosipos Mesiodax. Balkanske koordinate u 18. stoljeću], Atena 2004.
- Ahmed Kondo, *Jeronim de Rada. Flamuri i Arbrit* [Jeronim de Rada. Albanska zastava], Tiranë 1967.
- Faik Konitza, *Vepra të Zgjedhura* [Odabrana djela], "Naim Frasherî", Tirana 1993.
- Faik Konitza, *Selected Correspondence 1896-1942* [Izbor iz prepiske 1896-1942], London 2000.
- *Конституция на Българското княжество* [Ustav bugarske kneževine], Sofija 1879.

- Константин Константинов, *Път през вековете* [Put kroz stoljeća], Sofija 1997.
- Christina Koulouri, *Ιστορία και γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914). Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. Ανθολόγιο κειμένων. Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων* [Povijest i geografija u grčkim školama (1834-1914). Sadržaj i ideološke implikacije. Antologija tekstova. Bibliografija udžbenika], Atena 1988.
- Emilij Laszowsky, *Stari i novi Zagreb*, Zagreb 1994.
- Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey* [Nastanak moderne Turske], Oxford 1968.
- Radoš Ljušić, *Knjiga o načertaniju*, Beograd 1993.
- Radoš Ljušić, *Istorija srpske državnosti. Kniga II. Srbija i Crna Gora - novovekovne srpske države*, Novi Sad 2001.
- Lina Louvi, *Περιγέλωτος Βασιλείον, Οι σατυρικές εφημερίδες και το εθνικό ζήτημα, (1875-1886)* [Perigelotos Vasilion; Satiričke novine i nacionalno pitanje (1875-1886)], Atena, Hestia 2002.
- Corneliu Mihai Lungu (ur.), *De la Pronunciament la Memorandum 1868-1892. Mișcare memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor* [Od Objave do Memoranduma. Memorandistički pokret, izraz nacionalne borbe Rumunja], București 1993.
- Titu Maiorescu, *Opere* [Djela] (ur. Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Domnica Filimon), București 1978.
- *Makedonium, Antologija na makedonskata nacionalno-politička misla* [Makedonium, antologija makedonske nacionalno-političke misli], Skopje 2003.
- Sp. Markezinis, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας* [Politička povijest moderne Grčke], sv. B, Atena 1966.
- P. Matalas, *Έθνος και ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το "Ελλαδικό" στο Βουλγαρικό σχίσμα* [Nacija i pravoslavlje. Avanture jednog odnosa. Od "grčke" do bugarske shizme], Herakleion 2002.
- *Memoari prote Mateje Nenadovića*, Beograd 1867.
- "Monitorul Oficial", 19 iulie 1921.
- Bogdan Murgescu (ur.), *Istoria României în texte* [Rumunjska povijest u tekstovima], București 2001.
- Hysni Myzyri, *Shkollat e Para Kombëtare Shqipe* [Prve albanske nacionalne škole], Tirana 1978.
- *Nacak*, novine, 73, 7. listopada 1960.
- Rýza Nur, *Hayat ve Hatıratım I* [Moj život i sjećanja I], Istanbul 1992.
- *Odbrani tekstovi za istorijata na makedonskiot narod, II del* [Odabrani tekstovi o povijesti makedonskog naroda], II. dio, Skopje 1976.
- Konstantinos Oikonomos, *Επίκρισις εις την περί Νεοελληνικής Εκκλησίας σύντομον απάντησιν του σοφού διδασκάλου Κ. Νεόφυτου Βάμβα* [Komentar kratkog odgovora učenog učitelja gospodina Neofitusa Vamvasa o modernoj grčkoj crkvi], Atena 1839.
- K.Ozturk, *Atatürk*, Istanbul, n.d.
- Paisiy Hilendarski, *Slavonic-Bulgarian History* [Slavensko-bugarska povijest], V. Turnovo 1992.
- Spyros Papageorgiou (ur.), *Αρχείον των παρανόμων εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959* [Arhivi tajne borbe Ciprana], Nicosia 1984.
- Spyros Papageorgiou, *AKEL: Το άλλο ΚΚΕ* [AKEL, druga grčka komunistička stranka], Atena 1984.
- *Παρθενών* [Parthenon] časopis, prosinac 1871.
- Nikola Pašić, *Sloga Srbo-Hrvata*, Beograd 1995.
- Branko Petranović, Momčilo Zečević (ur.), *Jugoslavija 1918-1988. Zbirka dokumenata. Drugo izmijenjeno izdanje*, Beograd 1988.

- A. Politis, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880* [Romantične godine. Ideologije i mentaliteti u Grčkoj, 1830.-1880.], Atena 1993.
- Aurel C. Popovici, *Stat și Națiune. Statele-Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naționale și a crizelor constituționale din Austro-Ungaria* [Država i nacija. Ujedinjene države velike Austrije. Političke studije s ciljem da se riješi nacionalni problem i ustavna kriza u Austro-Ugarskoj], (ur. Petre Pandrea i Constantin Schifirnet), București 1997.
- David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or The Political Struggle of the Romanians* [Supplex Libellus Valachorum ili politička borba Rumunja u Transilvaniji tijekom 18. stoljeća], Bucharest, 1971.
- Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon* [Uzlet slovenskog naroda], Ljubljana 1992.
- M. Psalidopoulos (ur.), *Κείμενα για την ελληνική βιομηχανία τον 19^ο αιώνα. Φυσική εξέλιξη ή προστασία* [Dokumenti o grčkoj industriji u 19. stoljeću. Prirodni razvoj ili državna briga?], Atena 1994.
- Gjorgji Pulevski, *Izbrani tekstovi*, Skopje 1985.
- Stjepan Radić, *Izabrani politički spisi*, Opatija 1995.
- Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: Opozicija in oblast)* [Izvori o demokratizaciji i neovisnosti Slovenije (Prvi dio, Opozicija i vlast)], Ljubljana 2002.
- "Report. Friends of Cyprus", br. 46, jesen 2003.
- *Ρήγα Βελεστινλή Άπαντα τα σωζόμενα* [Sabrana djela Rigasa Velestinlisa], sv. V (ur. Paschalis M. Kitromilides), Atena 2000.
- *România în chipuri și vederi* [Rumunjska na slikama i razglednicama], București 1926.
- Vedrana Rudan, *Uho, grlo, nož*, Zagreb 2002.
- August Šenoa, *Zagrebulje*, Zagreb 1980.
- *Σημαίες ελευθερίας. Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου* [Zastave slobode. Kolekcija nacionalnog povijesnog muzeja], uvodni tekstovi: I. K. Mazarakis-Ainian, Atena 1996.
- *Slovenska kronika 19. stoletja* [Slovenska kronika 19. stoljeća] 1861-1883, Nova revija, Ljubljana 2003.
- *Srpska čitanka za niže gimnazije i realke* (Stojan Novaković), Beograd 1870.
- Христо Стамболски, *Аυτοβιογραφία, дневници, спомени* [Hristo Stambolski, Autobiografija, dnevnici, memoari], Sofija 1927., sv. 2.
- Gale Stokes (ur.), *From Stalinism to Pluralism. A Documentary history of Eastern Europe since 1945*, second edition, New York 1996.
- Dubravka Ugrešić, *Američki fikcionar*, Zagreb/Beograd 2002.
- A. E. Vakalopoulos, *Επιλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επανάστασης* [Odabrani osnovni izvori o grčkoj revoluciji], Vanias, Thessaloniki 1990.
- Gjijn Varfri, *Heraldika Shqiptare* [Albanska heraldika], Tirana 2000.
- Pashko Vasa, *The truth on Albania and the Albanians, historical and critical essays* [Istina o Albaniji i Albancima, historijski i kritički eseji], London 1999.
- Иван Вазов. *Аз съм българче. Стихотворения за деца* [Bugarin sam. Pjesme za djecu]. Plovdiv 2005.
- Evgenios Voulgaris, *Στοχασμοί εις τους παρόντας κρίσιμους καιρούς τοθ Οθωμανικού Κράτους* [Razmišljanje o trenutnoj krizi u turskoj državi], Kerkyra 1851.
- Wayne S. Vucinich, *The Ottoman Empire: Its record and legacy* [Tursko carstvo: povijest i baština] New Jersey 1965.
- Martin Wein, *Dođoh, vidjeh, zapisah*, Zagreb 1966.

- A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană* [Povijest Rumunja od Trajanove Dakije], 4. izdanje (ur. V. Mihăescu-Bîrliba, Al. Zub), București 1985.
- Charles Yriarte, *Putopis po Bosni 1875-1876*, Sarajevo 1981
- *Za Hrvatsku*, Zagreb 1992.

Izvori za karte

- Karta 1: Dennis P. Hupchick, Harold E. Cox, *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*, New York 2001, map 25. [The Palgrave, Mali povijesni atlas Balkana]
- Karta 2: Ibid., map 28.
- Karta 3: Ibid., map 35.
- Karta 4: Patrick K. O'Brien (ur.), *Phillip's Atlas of World History*, London: George Philip, 1999, p. 220. [Phillip's atlas svjetske povijesti]

Ocijenite ovu knjigu!

Vaše mišljenje kao čitateljice/čitatelja ove knjige vrlo nam je važno, kako kao ocjena našega rada, tako i za planiranje naših budućih pothvata. Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE) zajedno je s brojnim kolegama i suradnicima uložio mnogo truda, vremena i dragocjenih sredstava u projekt "Nastava moderne povijesti jugoistočne Europe", a rezultat je knjiga koju držite u rukama. Da bismo provjerili uspješnost ove metode, korisnost ovog pothvata i vrijednost toga što smo uložili, bilo bi nam drago kada biste nam dali svoju ocjenu projekta. Molimo vaše iskreno mišljenje, za što će vam biti potrebno nešto vremena i pažnje.

Poslije čitanja ove knjige, ili čak njezina korištenja u učionici, molimo vas da posjetite naše web stranice, nađete dio **History Workbooks** i **popunite obrazac za ocjenjivanje**. **Obrazac za ocjenjivanje** možete naći ovdje: **<http://www.cdsee.org/jhp/index.html>**

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 646756.

ISBN 978-953-6991-13-6 (cjelina)

ISBN 978-953-6991-16-0 (II. čitanka)